

iibf

Cilt / Vol: 1 Sayı / Issue: 1

Tarsus Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Tarsus University

Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences

e-ISSN: 2757-5357

TARSUS ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
TARSUS UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi / Owner

Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına / On Behalf of Tarsus University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences

Dekan V. Prof. Dr. Ali DERAN
alideran@tarsus.edu.tr

Editör / Editor

Doç. Dr. Orhan Veli ALICI
orhanvelialici@tarsus.edu.tr

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğretim Üyesi Pınar MİÇ
pinarmic@tarsus.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Halil KANADIKIRIK
halilkanadikirik@tarsus.edu.tr

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Dr. Cumali URİ
cumaliuri@tarsus.edu.tr

Sekretarya / Secretariat

Arş. Gör. Başak İŞILDAKLI
basakisildakli@tarsus.edu.tr

Arş. Gör. Sezer SEVEN
sezerseven@tarsus.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DERAN
Tarsus Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Pınar MİÇ
Tarsus Üniversitesi

Doç. Dr. Orhan Veli ALICI
Tarsus Üniversitesi

Dr. Mohammad Rahim UDDIN
International Islamic University Chittagong

Doç. Dr. Tuğba YOLCU
Tarsus Üniversitesi

Dr. Seil NAZHIMUDINOVA
Kyrgyz Turkish Manas University

e-ISSN: 2757-5357

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adem ESEN	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Barış ÖZDAL	<i>Bursa Uludağ Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Cem KARADELİ	<i>Ufuk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Cemal ALTAN	<i>Mersin Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP	<i>Bursa Uludağ Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ganite KURT	<i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hacı KURT	<i>Mersin Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Haydar AKYAZI	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hüseyin Kamil BÜYÜKMİRZA	<i>Atılım Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İlhan EGE	<i>Mersin Üniversitesi</i>
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ	<i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Murat TEK	<i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	<i>Başkent Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Uğur YAVUZ	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yakup BULUT	<i>Gaziantep Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Zeki DOĞAN	<i>Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi</i>

İletişim / Contact

iibfdergisi@tarsus.edu.tr

<http://iibfdergisi.tarsus.edu.tr/tr>

*Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi aşağıdaki indeksler tarafından taranmaktadır.
Tarsus University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences is indexed by the following indexing services.*

ESJI
Eurasian Scientific Journal Index

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EuroPub
Directory of Academic and Scientific Journals

Directory of
Research Journal
Indexing

JOURNALS DIRECTORY

ASOS
indeks

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TAHRAN'DA KENTLEŞME VE METROPOLİTEN YÖNETİMİ

Sayfa: 1-16

Abolfazl SOMALOU, Adem ESEN

İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ İLE KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİN PARADOKSU

Sayfa: 17-29

Başak İŞILDAKLI

KORE CUMHURİYETİ (GÜNEY KORE) KENTLEŞME DENEYİMLERİ

Sayfa: 30-43

Esengül DANIŞAN

BELEDİYELERİN TARİHSEL MEKÂNLAR ÜZERİNDEKİ POLİTİKALARI: YAVAŞ
KENTLER VE MERSİN ÖRNEĞİ

Sayfa: 44-57

Mejdel ASLAN

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİ ETKİLEYEN TOPLUMSAL FAKTÖRLER ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Sayfa: 58-68

Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU

ETLİK PİLİÇ YETİŞTİREN İŞLETMELERDE ÜRETİM FAALİYETLERİNİN TMS 41
TARIMSAL FAALİYETLER STANDARDI KAPSAMINDA RAPORLANMA ESASLARI

Sayfa: 69-87

İncilay ERDURU

Makale Türü: Araştırma

TAHRAN'DA KENTLEŞME VE METROPOLİTEN YÖNETİMİ

TARSUS
ÜNİVERSİTESİ

¹Abolfazl SOMALOU

²Adem ESEN

Özet

Tahran, 200 yılda çok küçük bir yerleşimden 13 milyon nüfusu aşan bir metropol haline gelmiştir. Metropolde hızlı kentleşmeyi yönetmek için, her biri büyük bir şehir olan 22 kentsel alan oluşturulmuştur. Bu 22 bölgedeki farklılıklar çok yoğundur. Son on yılda, İran'da düşük gelirli konut sağlama konusunda önemli faaliyetler olmuştur. Bölgeler arası eşitsizlikleri, trafik sıkışıklığını ve hava kirliliğini azaltmak ve vatandaşların kentsel hizmetlere erişimini arttırmak için, entegre ve verimli bir yönetim sisteminin kurulması mevcut şehir yönetiminin gündemindedir. Bu metropolün entegre yönetimi için sürdürülebilir kaynakların sağlanması çok önemli bir konudur. Bununla birlikte Tahran için en önemli risklerden biri depremdir. Son yıllarda, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)'nın yardımıyla deprem azaltma senaryoları geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Dirençlilik ve sürdürülebilir bir metropol yaratmak için hareket etmek, Tahran yöneticilerinin gündemindedir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Büyükşehir Yönetimi, Tahran Metropolü, Büyükşehir Sürdürülebilirliği.

Urbanization and Metropolitan Management in Tehran

Abstract

During the past 200 years, Tehran has transformed from a small village to a large Metropolis of about 13 million population. To manage this rapid urbanization, Tehran Metropolis has been divided into 22 regions, every one of which is considered as a big city. There exist real inter-regional disparities among these 22 districts. In the past decade, there have been important activities in providing low-income housing in Iran. In order to reduce the inter-regional disparities, traffic congestion and air pollution, and to increase the access of the citizens to urban services, establishment of an integrated and efficient management system for this Metropolis is in the agenda of the existing City Management. Providing sustainable resources is an important issue for the integrated management of this metropolis. Also, earthquake is one of the important issues that has been taken into the consideration. In the past years, with the assistance from Japan International Cooperation Agency (JICA), scenarios for earthquake mitigation has been developed and implemented. Moving towards establishment of a resilient and sustainable metropolis is in the agenda of the existing urban managers of Tehran Metropolis.

Keywords: Urbanization, Metropolitan Management, Tehran Metropolis, Metropolitan Sustainability.

¹ Doktora öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Kent Yönetimi ve Çalışmaları Programı, İran Eski Yol ve Kentsel Gelişim Bakan Yardımcısı ve Erdebil Eski Belediye Başkanı, ab.someloo@gmail.com

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, adem.esen@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9720-6096

GİRİŞ

Tahran, iki yüzyıl öncesine kadar oldukça küçük bir yerleşim yeri iken günümüzde on milyon nüfusa ulaşan bir metropol haline gelmiştir. Bu makalede, kentleşme gelişmeleri ve bu önemli başkent metropolünün yönetimi ile ilgili süreç değerlendirilmektedir. Tahran, İran'ın kuzeyinde dağlar ve ovalar arasındaki bölgede, Alborz Dağlarının güney yamacında, Hazar Denizi'nden yaklaşık yüz kilometre uzaklıkta ve deniz seviyesinden ortalama 1.150 metre yükseklikte yer almaktadır. Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Rey, Tahran'ın güneyinde bulunmaktadır. Safevîlerden sonra Kaçar Hanedanlığını (1779-1925) kuran Ağa Muhammed Han, Tahran'ı başkent ilan etmiştir. Bu tarihten sonra hızla gelişen kent günümüze değin İran'ın başkenti olarak kalmıştır. Kaçar Hanedanı'nın 1925'te devrilmesinden sonra tahta çıkan Şah Rıza Pehlevi'nin (1924-1941) hükümdarlığı sırasında büyük ölçüde genişlemiştir. Muhammed Rıza Pehlevi'nin hükümdarlığı sırasında (1941-1979), petrol sanayisindeki gelişmenin de etkisiyle kent hızla modernleşmiştir. 1979 yılında Şah'ın devrilerek İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, ekonomik ve siyasal sorunlar nedeniyle kent bir süre duraklama dönemine girmiş olsa da kısa süre sonra tekrar büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir (Ghobadiyan, 2004: 67). Tahran başkent olarak, İran'ın ekonomik ve sosyal yaşamına yön veren en çağdaş kentlerinden birisi olarak varlığını sürdürmektedir. Söz konusu tarihi kent, bu makale kapsamında gerek kentin gelişimi gerekse de kentin yönetimi açısından ele alınarak çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. İRAN ve TAHRAN'A DAİR GENEL ÖZELLİKLER

1.1. Demografik Yapı

İran'ın 1956-2016 yılları arasındaki nüfusu yaklaşık 19 milyondan 80 milyona çıkmıştır. 1960'lı yıllarda %3'ü geçen nüfus artış oranı 1990'lı yıllardan sonra % 1,5 civarında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde; 1956 yılında iki milyona yaklaşan Tahran'ın nüfusu 2016 yılında 13 milyonu geçmiştir. Aynı dönemde başkentteki nüfus artışının 1970'li yıllardan sonra ülke nüfusunun artış oranından daha büyük oranda yükseldiği görülmektedir.

Ülkedeki kadın/erkek oranı; kadınlar lehine bir miktar yüksek görünmektedir. Tahran'da 1986 yılında kadın oranında %44,72 ile önemli bir düşüş görünmektedir. Ülke nüfusunun önemli bir kesimi 15-29 yaş grubu gençlerden oluşmaktadır. 1956 yılında bu grubun oranı %23,4 iken, bu oran sürekli artarak 2006 yılında %35,4'e kadar çıkmış, 2016 yılında ise %25,1 olmuştur. Tahran'da genç nüfus oranı 1986 yılında %28,8; 2006 yılında %34,7 olmuş ve 2016 yılında %23,5'e düşmüştür.

Ülkede 1956 yılında kentli nüfus %31,7 iken, kentlere göç artışıyla 2016 yılında %74'e yükselmiştir, böylece kırsal nüfus oranı %26 olmuştur. Tahran vilayetinin kentsel/kırsal nüfus oranına bakılacak olursa; 1956 yılında kentsel nüfus oranı %31,4 ve kırsal nüfus oranı %68,6'dır. Özellikle 1970'li yıllardaki hızlı artışla 2016 yılında kentsel nüfus %93,85; kırsal nüfus %6,15 olmuştur. Aşağıdaki tabloda İran ve Tahran'ın demografik verileri yer almaktadır.

Tablo 1. İran ve Tahran'ın Demografik Verileri

	Yıl	Nüfus Miktarı	Genç (15-29) Nüfus Oranı (%)	Kent Nüfusu Oranı (%)	Köy Nüfusu Oranı (%)	Erkek Nüfus Oranı (%)	Kadın Nüfus Oranı (%)	Nüfus Artış Oranı (%)
İRAN	1956	18.954.704	23,4	31,67	68,33	50,88	49,12	-
	1966	25.788.722	21,7	37,98	62,02	51,79	48,21	3,13
	1976	33.708.744	25,22	47,03	52,97	51,49	48,51	2,71
	1986	49.445.010	26,37	54,29	45,71	51,13	48,87	3,91
	1996	60.055.488	28,39	61,31	38,69	50,81	49,19	1,47
	2006	70.495.782	35,4	68,46	31,54	50,88	49,19	1,62
	2011	75.590.960	31,5	71,4	28,6	50,4	49,6	1,29
	2016	79.926.270	25,1	74	26	50,7	49,3	1,24
TAHRAN	1956	-	-	31,4	68,6	-	-	-
	1966	-	-	37,9	62,1	-	-	1,86
	1976	-	-	47	53	-	-	4,4
	1986	8.095.174	28,8	54	46	51,37	48,63	4,3
	1996	10.343.965	29,1	61,3	38,70	51,48	48,52	2,48
	2006	13.422.366	34,7	68,37	31,63	51,42	48,58	2,64
	2011	12.183.391	29,8	92,8	7,2	50,38	49,62	1,44
	2016	13.267.637	23,5	93,85	6,15	50,3	49,7	1,72

Kaynak: Statistical Center of Iran (<https://www.amar.org.ir/english>)¹.

1.2. Göç

Kentsel göç, daima kentsel gelişmeye ve kentsel sorunlara etki eden faktörlerden biri olarak düşünülmüştür. Göçün hâkim şekli kırsal kesimden kentsel kesime göç şeklindedir. Tahran'da göç üç dönem içinde önemli ve etkili olmuştur:

- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İran'ın her yerinden Tahran'a göç olmuştur. 1931-1941 arasında nüfus artışı ile birlikte, Tahran'da yeni mahallelere doğrudan doğruya yeni göçmen getirmek için devlet bankalarının yatırım destekleri olmuştur.
- Tahran'ın kuzeyinde bulunan kraliyet ailesinin Niavaran Sarayı'na taşınmasıyla birlikte birçok zengin ve kraliyete yakın aile, aristokrat evlerini şehrin merkezinde bırakıp şehrin kuzeyine ve Shemiran'a taşınmıştır.
- Şehrin güney kesimi, düşük gelirli ve geleneksel İslam kültürüne sahip olan kentsel tesisler, kültürel ve dinlenme merkezleri bakımından yetersiz kalmıştır. Böylece coğrafi kimlik kolayca bir kültürel kimlik haline gelmiştir.
- Tahran ve banliyöleri, uzun yıllar İran-Irak Savaşı'nın etkisi altında 1980'lerde yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde savaş alanlarına odaklanılmıştır.

¹ İran İstatistik Merkezi, kullanıcıları istatistikler hakkında bilgilendirmek için Farsça ve İngilizce olmak üzere iki farklı dilde hizmet sağlamaktadır. Demografik verilerin ve konut sayılarının tespit edilmesi, ulusal ve bölgesel hesapların gerçekleştirilmesi (ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik oranı vb.), kalkınma programları için gereken tüm belgelerin hazırlanması, gelir dağılımı verilerinin belirlenmesi, istatistik alanında tanınım ve kavramların standardizasyonunun sağlanması İran İstatistik Merkezi'nin görevleri arasında sayılabilir (<https://www.amar.org.ir/english>).

- Çalışma ve yaşamın cazibesıyla Tahran eyaletinin ülkedeki toplam göçmen nüfus içindeki payı %17,7'den %20,2'ye yükselmiştir.

Tablo 2. Göç Üzerinde Etki Faktörler Sıralaması (Göçmenlik Ölçüm Kalıbı, Everett Lee ve Michael Todaro'nun Entegre Modeli¹)

Bileşen Sıralaması	Göçte Etkili Faktörler
1	Tahran Şehrinin Ekonomik Faktörleri
2	Göçün Kökeninin Ekonomik Faktörleri
3	Göçmen Kökenli Sosyal Faktörleri
4	Tahran Şehrinin Sosyal Faktörleri
5	Göçün Kökeni Oluşturan Kültürel Faktörleri
6	Siyasal Kökenli Faktörler
7	Tahran'da Siyasi Faktörler

Göçmenler genellikle sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek için göç etmektedir. Bu çalışmada, göçün temel bileşenlerini ölçmek için Everett Lee ve Michael Todaro'nun modellerinin kombinasyonu kullanılmıştır (Lee, 1966; Todaro, 1980). Göç seçiminde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik faktörlerin belirleyici bir rolü olduğu düşünülmektedir. Test sonuçlarının değerlendirilmesine dayanarak, Tahran metropolüne göç etmede ekonomik faktörler etkili faktörler arasında ön sıralarında yer almaktadır (Hamdi ve Amir Entekhabi, 2010). Aynı şekilde, araştırma hipotezlerine göre kültürel faktörler beşinci sırada Tahran metropolüne göç etmede etkili olmuştur.

1.3. Kentsel Ekonomi ve İstihdam

Tahran, İran'ın çalışan nüfusu için cazibe merkezi haline gelmiştir. Ülkenin GSYİH'si içinde Tahran'ın payı %23 olarak gerçekleşmiştir. İran İstatistik Merkezi'ne göre 2016 yılında İran'ın tarım, petrol, sanayi, maden ve hizmetler GSYİH'si 401 milyar ABD doları büyüklüğündedir. Uluslararası Para Fonu'na (IMF) göre İran gelişmekte olan ekonomiler arasında on sekizinci sırada bulunmaktadır. İran'ın küresel yenilik endeksine göre İran, Hindistan'dan sonra, bölgede ikinci sırada bulunmaktadır. Çeşitli tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam ve faaliyet alanları açısından Tahran ekonomisinde öncelikli olarak hizmet sektörü, ardından sanayi sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. Tahran şehri, nüfus artışıyla birlikte endüstriyel gelişme alanında önemli bir yer tutmaktadır. Halen Tahran ve çevresinde yaklaşık 17.000'den fazla sanayi ve esnaf birimi bulunmaktadır. 2016 nüfus sayımına göre, İran'da hizmet sektöründe işsizlik oranı ülke genelinde %12,5 iken, Tahran'da %9,8 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe ise istihdam edilenlerin oranı İran'da %51,4, Tahran'da ise %64,7 olarak tespit edilmiştir (İran İstatistik Merkezi, 2017).

¹ Bir iktisatçı olan Michael Todaro, göçün ve eğilimlerinin bir faktör olmadığını, göç sürecini etkileyen birkaç faktör olduğunu belirtir. Göçün bazı faktörleri yaş, cinsiyet, beceri düzeyi, ırk ve siyasi bağlantı gibi kişisel faktörlerdir. Todaro modeli, göçün daha ekonomik bir fenomen olduğu varsayımına dayanmaktadır ve şehirlerdeki işsizlik fenomenine rağmen, göçmenin karar vermesi oldukça mantıklıdır. Todaro, köyden kente göçün iki ana değişkene bağlı olduğuna inanmaktadır: Şehir ve köy geliri arasındaki büyük fark (itici) ve şehirde bir tür iş bulma imkânı (cazibe). Todaro modelinde, köyden şehre göç daha çok göçmenin varış noktasında beklenen geliri ile ilgilidir. Todaro, göçmenlerin önemli bir bölümünün on beş ile yirmi dört yaş arasında olduğunu savunuyor. Gelirleri kırsal kesimden daha düşük olsa bile, daha iyi bir geleceğe güvenle göç edeceklerdir (Todaro, 1980: 364-365).

1.4. İran ve Tahran'da Konut

Bu bölümde hanehalkı ve yerleşim birimlerinin sayıları karşılaştırılmakta ve ülkedeki yerleşim birimleri incelenmektedir.

1.4.1. Ülkedeki Hanehalkı ve Yerleşim Birimleri Sayılarının Karşılaştırılması

2016 yılında ülkedeki toplam hanehalkı sayısı yaklaşık 24,2 milyon iken, aynı yıl ülkedeki toplam konut sayısı yaklaşık 27,5 milyon olarak ölçülmüştür. Bunlardan hanehalkının ilk konut birimi olarak 22,8 milyon konuttan yaklaşık 2,58 milyon boş konut birimi iken; 2,1 milyon konut birimi ikinci ev olarak tespit edilmiştir. Söz konusu verilerde sakinleri olan, boş ve ikinci evler dâhil olmak üzere mevcut olan toplam konut birimlerinde hanelerin yoğunluk oranı %88 olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte konut sektörü göstergelerindeki iyileşmeye rağmen, bazı hanehalklarının devlet yardımı almadan ev sahibi olma imkânı bulunmamaktadır. İlgili verilerin yer aldığı tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. İran'ın 2011 ve 2016 Yıllarındaki Nüfusu ve Konut Sayıları

	2011	2016
İran'daki toplam nüfus miktarı	75.149.669	79.926.270
Hanehalkı sayısı	21.185.647	24.196.035
Toplam konut sayısı (boş ve ikinci ev olanlar dahil)	22.318.120	27.510.653
Boş ve ikinci konut olmayan yerleşim birimlerinin sayısı	19.954.708	22.825.046
Boş ev sayısı	1.663.412	2.587.607
İkinci konut sayısı	700.000	2.098.000
Konut birimlerindeki Hanehalkı yoğunluğu	0,98	0,95
Boş ve ikinci konutlar da dahil konut birimlerindeki yoğunluk	0,95	0,88

Kaynak: 2011 ve 2016 İran İstatistik Merkezi Genel Nüfus ve Konut Sayısı (<https://www.amar.org.ir/english>).

1.4.2. Ülkenin ve Tahran İlinin Yerleşim Birimlerinin Nitelikleri

2016 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre, ülkenin (kırsal ve kentsel alanlar dâhil) yerleşim birimlerinin yaklaşık %57,3'ü dayanıklı (metal yapı ve betonarme); diğerleri ise yarı dayanıklı ve hafif malzemedен üretilmiştir. Aynı yıl, ülkenin kentsel alanlarındaki konutlar ise %66 oranında (metal yapı ve betonlu) dayanıklı iken; geri kalanı yarı dayanıklı ve düşük dayanıklı olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 4. İran'da Dayanıklılık Açısından Yerleşim Birimlerinin (Konut) Dağılımı

		İran Geneli Konut Yapı Özellikleri (Kentsel ve Kırsal)				İran Kentsel Konutların Yapı Özellikleri			
		Metal iskelet	Betonarme	Diğer	Toplam	Metal iskelet	Betonarme	Diğer	Toplam
2011	Konut sayısı	5.177.978	3.635.605	10.967.018	19.954.708	4.686.970	3.061.551	684.131	14.782.114
	Konut payı	%25,9	%18,2	%55	%100	%31,7	%20,7	%46,6	%100
2016	Konut sayısı	7.043.288	6.016.234	9.702.815	22.830.003	6.241.988	5.088.083	6.074.485	17.452.066
	Konut payı	%30,9	%26,4	%42,5	%100	%35,8	%29,2	%34,8	%100

Kaynak: 2011 ve 2016 İran İstatistik Merkezi Genel Nüfus ve Konut Sayısı
(<https://www.amar.org.ir/english>).

Ayrıca 2016 yılı sayımına göre, Tahran eyaletindeki (bu eyaletin kırsal ve kentsel alanları dâhil olmak üzere) toplam yerleşim birimlerinin yaklaşık %87,4'ü metal bir yapı ve betonarme ile dayanıklı iken, geri kalanı yarı dayanıklı ve düşük dayanıklı niteliktedir. Aynı yıl, ülkenin kentsel bölgelerindeki toplam yerleşim birimi ise %88,7 (metal bir yapı ve betonarme ile) dayanıklı olduğu tespit edilmiştir. Geri kalan kısım yarı ve düşük dayanıklı niteliğe sahiptir. Bu da Tahran eyaletinde yerleşim birimlerinin nispeten iyi seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Tahran Eyaletinde Dayanıklılık Açısından Yerleşim Birimlerinin (Konut) Dağılımı

		Tahran Geneli Konut Yapı Özellikleri (Kentsel ve Kırsal)				Tahran Kent Konutlarının Yapı Özellikleri			
		Metal iskelet	Betonarme	Diğer	Toplam	Metal iskelet	Betonarme	Diğer	Toplam
2011	Konut sayısı	2.042.975	840.254	743.564	3.687.935	1.962.784	818.183	619.449	3.459.540

	Konut payı	%55,4	%22,8	%20,2	%100	%56,7	%23,7	%17,9	%100
2016	Konut sayısı	2.349.020	1.344.293	524.396	4.224.788	2.230.171	1.315.773	445.918	3.998.109
	Konut payı	%55,6	%31,8	%12,4	%100	%55,8	%32,9	%11,2	%100

Kaynak: 2011 ve 2016 İran İstatistik Merkezi Genel Nüfus ve Konut Sayısı
(<https://www.amar.org.ir/english>).

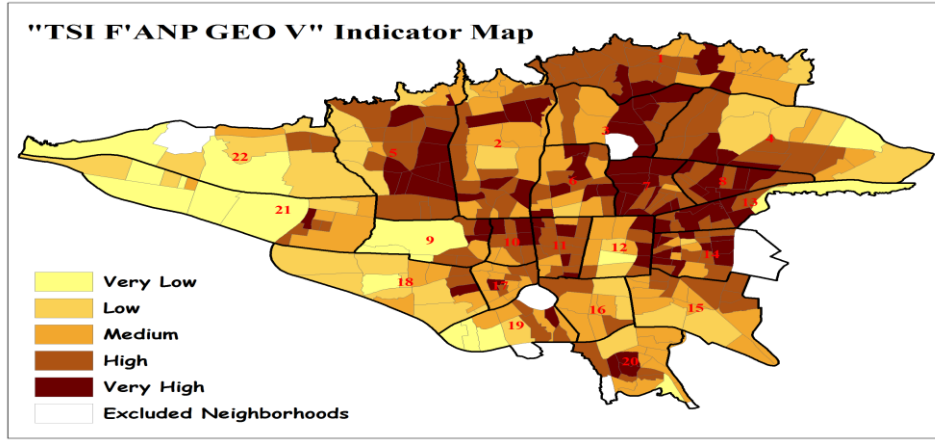
1.5. Kültürel Kimlik

Tahran'ın kentsel topluluğu, ülkenin genel imajını yansıtan bir göçmen topluluğu özelliği göstermektedir. Nitekim İran; Kürtler, Lars, Azeriler, Türkmenler, Araplar, Baluçlar ve Ermenilerin bulunduğu çok etnikli ve çok dilli bir yapıya sahiptir. Bu topluluklar çeşitli tarihsel ve çevresel özelliklere sahip geniş bir ülkede yaşamaktadır. Tahran'daki bu grupların bir araya getirilmesiyle, geçmiş ve çeşitli kimliklerden oluşan bir mozaik vardır, ancak ülkede Farsça hakim konumda bulunmaktadır. Hintli ve Avrupalı kabileler İran platosuna göç ettiklerinden, özellikle İran monarşisinin 2500 yıl önce kurulmasından bu yana, Farsça dil ve kültür bu coğrafyaya egemen olmuştur. Doğu ve Batı'daki diğer medeniyetlerle barış içinde alışveriş yapılmıştır. Ayrıca Rumlar, Araplar, Türkler ve Moğolların egemenliğinin İran kültürüne de fazla etkisi olmuştur. Ferdowsi, Hafez, Saadi ve Rumi gibi bu zengin şair kültürü, toplumda derin kökenlere sahiptir. Böyle bir kültür, bazıları belirli bir dönem İran'a egemen olan diğer kültürler ve dillerle birlikte yaşamıştır.

2. TAHRAN'DA KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Bu bölümde büyükşehir statüsünde olan Tahran'ın istikrarının bileşik indeksi iki mod çerçevesinde hesaplanmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Mod 1: Bileşik Sürdürülebilirlik Endeksi çoğu çalışmada; ekonomik, sosyal ve çevresel üç boyutun bir araya getirilmesini sağlamıştır. Böylece endeks; ekonomik, sosyal ve çevresel üç boyutun geometrik ortalaması ile birleştirilerek Tahran Metropolü Sürdürülebilirlik Endeksi hesaplanarak elde edilen sonuç Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Tahran'ın Sürdürülebilirliğinin Bileşik Endeksi (Mod 1)

Bu durumda, Tahran metropol alanlarında kentsel sürdürülebilirlik endeksinin mekânsal dağılımı, Tahran'ın kuzey ve merkezi mahallelerinin en yüksek kentsel sürdürülebilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Tahran'daki mahallelerde kentsel sürdürülebilirlik türlerinin mekânsal dağılımı, 368 mahallenin 39'unun (Tahran'daki toplam mahalle sayısının %10,6'sı) kentsel sürdürülebilirliğin en yüksek olduğunu, 49 mahallenin ise (Tahran'daki toplam mahalle sayısının %13,3'ü) en düşük sürdürülebilirlik konumunda bulunduğunu göstermektedir. Toplamda ise Tahran'ın metropol bölgelerinin (86 mahalle) %23,4'ünün kentsel sürdürülebilirliğinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6).

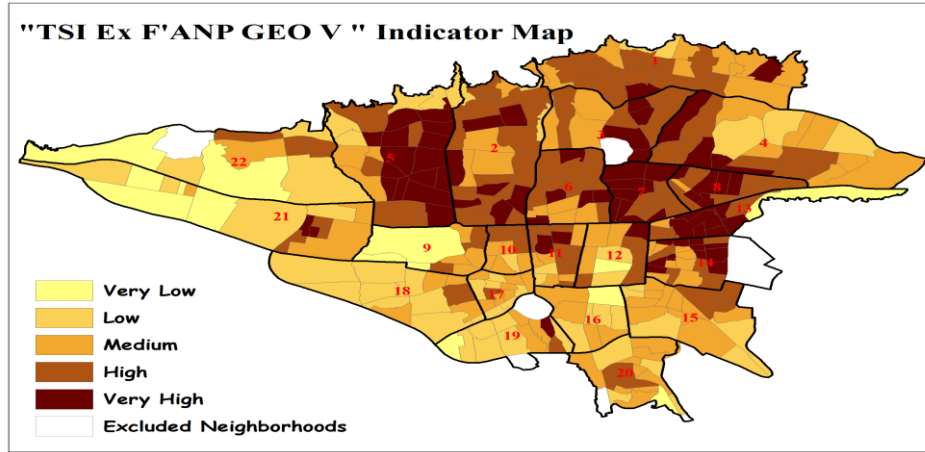
Tablo 6. Tahran Büyükşehir Mahallelerinde Kentsel Sürdürülebilirlik Türlerinin Dağılımı (Mod 1)

Sürdürülebilirlik Sınıfı	Kentsel Sürdürülebilirlik Türü (Mod 1)	Tahran'daki Mahalle Sayısı	Toplam Mahalle Sayısına Göre Oran (%)
1	En düşük	49	13.3
2	Düşük	37	10.1
3	Orta Düzey	149	40.5
4	Yüksek	94	25.5
5	En Yüksek	39	10.6
Toplam		368	100

Yer verilen verilere göre, Tahran mahallelerinin %80'inden fazlasının 1, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14 ve 17 numaralı bölgelerinde bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Tahran'ın mahallelerinin yaklaşık %23,4'ü (368 mahalleden 86'sı) düşük ve kalan mahallelerin %76,6'sı ise nispeten yüksek kentsel sürdürülebilirliğe sahip olduğu görülebilmektedir. Düşük kentsel sürdürülebilirliğe sahip mahallelerin düzeyini yükseltmek için planlar yapılmalıdır.

Mod 2: Tahran Sürdürülebilir Endeksi'nin bu hesaplama düzeyinde sosyal kırılganlık, kentsel dirençlilik, kentsel yayılım, sosyal savunmasızlık, kentsel azaltım göstergeleri çerçevesinde Tahran kentsel alanı toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin alt boyutu olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar Şekil 2' de gösterilmiştir.

Şekil 2. Tahran'ın Sürdürülebilirliğinin Bileşik Endeksi (Mod 2)

Bu durumda, ikinci moda göre Tahran'ın metropol alanlarının kentsel sürdürülebilirlik endeksinin mekânsal dağılımında, Tahran'ın kuzey ve güneydoğu mahallelerinin en yüksek kentsel sürdürülebilirliğe sahip olduğu görülebilmektedir. Paylaşılan veriler 368 mahalleden 38'inin (toplam Tahran mahallesinin %10,3'ü) kentsel sürdürülebilirliğin en yüksek olduğunu göstermektedir. 44 mahalle (toplam Tahran mahallesinin %12'si) ise en düşük kentsel sürdürülebilirliğe sahiptir. Toplamda, Tahran'ın büyükşehir bölgelerinin %24,2'sinin (89 mahalle) kentsel sürdürülebilirliğinin düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Tahran Büyükşehir Mahallelerinde Kentsel Sürdürülebilirlik Türlerinin Dağılımı (Mod 2)

Sürdürülebilirlik Sınıfı	Kentsel Sürdürülebilirlik Türü (Mod 2)	Tahran'daki Mahalle Sayısı	Toplam Mahalle Sayısına Göre Oranı (%)
1	En düşük	44	12
2	Düşük	45	12,2
3	Orta Düzey	138	37,5
4	Yüksek	103	28
5	En Yüksek	38	10,3
Toplam		368	100

Elde edilen sonuçlar politika yapıcıların ve kentsel plancıların, Tahran'ın metropolündeki mevcut sürdürülebilirlik durumunun kapsamlı ve bütünlük bir kavrayışını sağlamalarına ve arzu edilen bir sürdürülebilirlik durumu elde etmek için güncel ve tematik programlarını uyarlamalarına yardımcı olabilir.

2.1. Kentsel Dirençlilik

Kentsel direnç, bir kentin iklimsel değişimler gibi etkilere karşı dayanabilmesi, uyum sağlayabilmesi ve söz konusu etkilere karşı performansını koruması olarak ifade edilmektedir. Şehir ölçeğinde direnç ve esneklik şu şekilde tanımlanmaktadır: Vatandaşların refahı için önemli olan

hizmetlere ve işlevlere erişimi garanti altına almakla birlikte temel varlıkları elinde tutma yetisidir. Tahran'ın özel koşullarına uygun olarak kavramsal modelin küresel deneyimlerine ilişkin Zeberdast, Esfandiar, Badri, Rajaî (2017) tarafından çalışma yapılmıştır. Tahran'ın Sürdürülebilir Atlası çalışmasının sonuçları göz önüne alındığında Tahran metropolünün direncini ölçmek için sosyal, ekonomik, altyapı ve kurumsal olmak üzere dört boyut düşünülmüştür (Zeberdast vd, 2017).

Sosyal ve ekonomik bileşen, kentsel dayanıklılığın en önemli bileşeni olarak ifade edilebilir. Tahran'ın kentsel direnç çalışmasında, nüfus, araç ve telefon sayısı, yerleşim birimindeki ortalama oda sayısı, yoksulluk sınırının üstündeki nüfusun yüzdesi, eğitime sahip nüfusa göre ekonomik göstergeler ve bunların sosyoekonomik bileşeni ele alınmıştır. Ayrıca, istihdam edilen kadınların toplam istihdama oranı, erkeklerin kadınlara oranı, engelli olmayanların yüzdesi sosyal bir gösterge olarak bu bileşende kullanılmıştır. Bu bileşen temelinde Tahran; Kuzey ve Güney olarak iki kısma ayrılmıştır. Kentin kuzey kesimlerinin, güney kesimine kıyasla sosyal ve ekonomik bileşenlere karşı daha fazla dirençli olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu endeksin odağı olan 2.,3., 5. ve 6. bölgelerinin kuzey kesimlerinde daha yüksektir.

Altyapı bileşenlerinde; hastanelere, sağlık merkezlerine, otobüs istasyonlarına erişim, en önemli altyapı göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Sigortanın kapsadığı nüfusun yüzdesi, okuma yazma bilmeyen nüfusun yüzdesi ve 5 odalı konut birimleri bu bileşende gösterilmektedir. Tahran'ın merkezi kısmının altyapı bileşeni açısından daha iyi düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal bileşende ise, Tahran'ın konumu ve deprem riski nedeniyle açık alanlar ile altyapı önemli bir konumda yer almaktadır. Tahran'ın 21 ve 22 numaralı bölgeleri dahil olmak üzere batı bölgeleri şehrin diğer bölgelerine kıyasla daha fazla açık alanlara sahiptir.

2.2. Tahran Büyükşehir Belediyesi Hizmetleri

Tahran Büyükşehir Belediyesi'nin büyük ölçekli planlama ve geniş ölçekli kentsel projeler alanında sorumluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte özel sektörle birlikte yatırım yapmak, metro dahil toplu taşıma araçlarına öncelik vermek, geri dönüşüm tesisleri kurmak, köyleri ve vadileri düzenlemek, altyapının entegrasyonu için yeraltı kanallarının inşaatı yapmak, akıllı şehir uygulama ve elektronik ofis kurmak da belediyenin önemli görevleri arasında yer almaktadır. Tahran Büyükşehir Belediyesi'nin 22 ilçe belediyesi bulunmaktadır. İlçe belediye başkanları Tahran Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından atanmaktadır. Tahran'a ek olarak; Meşhed, İsfahan, Tebriz, Shiraz, Karaj, Qom, Rasht ve Kermanşah da büyükşehirler arasındadır.

Bölgelerdeki belediye başkanlarının en önemli görevleri şunlardır:

- Atıkları toplamak, halk sağlığını ve çevresel temizliği izlemek, alanı deprem, sel vb. doğal felaketslere karşı korumak, yeşil alanların ve parkların inşa edilmesini, geliştirilmesi ve bölgenin güzelleştirilmesini sağlamak, rahatsız edici işleri ve çevreyi kirleten endüstrileri ortadan kaldırmak, trafiğin iyileştirilmesini sağlamak ve izlemek, sosyal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirmek, dinlenme merkezleri, spor tesisleri, kütüphaneler vb. kurmak.

- Yapı ruhsatları, inşaat faaliyetlerinin bitirilmesi, işletme lisansı ve arazi bölümü işlemlerini yapmak, bölgenin yapılarını kontrol etmek.
- Bölgesel operasyonların denetimi ve geliştirilmesi, sokaklar ve caddelerin gelişimi gibi işleri yapmak, sokakların asfalt ve mozaiklerini yapmak.

2.2.1. Kültürel Hizmetler

1996 yılında dini bilginin kültürel gelişimi ve geliştirilmesi, insan gerçeğinin güçlendirilmesi, yapıcı ruhla mutluluk ve belediyenin kültürel ve sanatsal organizasyonunun sosyal yaşam becerilerinin geliştirilmesi amacıyla Tahran Büyükşehir Belediyesi'nde bir kültürel birim kurulmuştur. Belediyenin Tahran semtlerinde 30 kültür merkezi, 178 kültür evi, 180 bağımsız ve 300 bağlı kütüphanesi bulunmaktadır.

2.2.2. Sosyal Hizmetler

Tahran'daki sokak çocuklarının kontrol altına alınması ve sosyal zararlarının azaltılması ile sağlığın iyileştirilmesi için çeşitli merkezler kurulmuştur. Bu merkezler, özellikle çocuklar ve ergenler için koruyucu önlemlerin uygulanması ve çocukların zarar görme riskine karşı koruma altına alınmasına yönelik merkezler olarak kabul edilmektedir. Bu merkezlerinde verilen hizmetler şunları içermektedir:

- Eğitim alanında; okuma yazma, dil ve bilgisayar kursları,
- Sosyal alanda; danışmanlık, psikolojik destek,
- Sağlık alanında; diş hekimliği, bireysel sağlık,
- Profesyonellik alanında; bazı çocukları veya ebeveynlerini güçlendirmek (Çocuklara bahçe çiçekleri, elektrik işleri ve marangozluk işleri öğretilmektedir.).

Söz konusu merkezlerin yanında diğer merkezlerle de farklı toplumsal kesimlere çeşitli sosyal hizmetler sağlanmaktadır. Madad Serra (evsizler için kısa süreli konut) yapısı ile Tahran'daki evsizleri barındırmaktadır. Ayrıca Saman Serra ile de bedensel ve zihinsel engelliler, refakatsizler, kayıp ve muhtaç insanlar dâhil olmak üzere sosyal zararlara karşı geçici olarak koruma sağlanmaktadır. Bu merkezler İslam Kenti, Saba ve Levizan'da toplanmıştır. İslam şehir merkezinde kadın ve erkek dilenciler, Saba şehir merkezinde yaşlılar ve kronik zihinsel hastalar, Levizan merkezinde ise AIDS ve hepatit gibi bulaşıcı hastalığa sahip insanlar barındırılmaktadır. Son olarak Baharan Kompleksi ile serbest bırakılan mahkumların altı aydan bir yıla kadar topluma kazandırılması için barınma ve koruma hizmeti verilmekte, ardından ailelerinin yanlarına gönderilmektedir. Bu komplekste beslenme, tedavi, davranış, mesleki eğitimler verilmekte, istihdam olanağı sağlanmakta ve mahkumların topluma kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu kompleks Tahran Büyükşehir Belediyesi tarafından 22 ilçede inşa edilmiştir.

2.2.3. Toplu Taşıma Hizmetleri

Tahran'daki toplu taşımacılığın payının %17 düzeyinde olduğu belirlenmiştir ve 2025'te %25'e ulaşması planlanmaktadır. Bu alanda metro, otobüs ve taksi ulaşım hizmet araçları olarak kullanılmaktadır. Metrolar, 250 kilometrelik alanda 8 metro hattının inşası ile Tahran şehrinin kapsamlı ulaşım ve trafik planlarına dayanarak, milyonlarca yolcuya hizmet vermektedir. Tahran Metrosu, şehir merkezi ve banliyölerinde faaliyet gösteren bir şirket olarak çalışmaya devam etmektedir. Otobüsler Tahran'daki en önemli ulaşım araçlarından biri olarak hizmet vermektedir. Tahran'daki otobüs servisi, 1960'larda Tahran'daki Qajar dönemi karavan servisi ve otobüs servisinden bu yana genişlemektedir. Bugün Tahran'da her gün milyonlarca kişiye otobüslerle ulaşım hizmeti sunulmaktadır. Taksiler ise Tahran'da başta hastanelere ve havaalanına ulaşmak için kullanılan bir diğer ulaşım hizmeti aracıdır.

2.2.4. Su ve Kanalizasyon Hizmetleri

Tahran eyaletinin Su ve Atık Su Şirketi, Su ve Atık Su Tesisleri Kanunu ile 24 Ocak 1991'de kurulmuştur. Tahran İli Su ve Atık Su Şirketi'nin görevi, idare alanı içerisindeki atık suların toplanması, nakli ve arıtılması için su temini ile su tedarik ve dağıtım tesislerinin işletilmesi ve teçhizat tesislerinin kurulması ile görevlidir. Nitekim, su dağıtım tesislerinin kurulmasının ve işletilmesinin, ayrıca her ildeki hukuki alanda kentsel atık su toplamanın, aktarma ve arıtımın, Enerji Bakanlığı tarafından kurulacak olan Su ve Atık Su Kurumu adı altında bağımsız bir şirket tarafından yürütülmesine karar verilmiştir (11/1/1990 sayılı İslami Danışma Meclisi).

Tahran şehrinde nehir olmayıp, şehrin su ihtiyacının bir kısmı şehrin uzak kısımlarından sağlanmaktadır. 1927 yılında Tahran şehri saniyede 700 litre ile 26 nehir suyuyla beslenmiştir. Karaj Nehri'ne inşa edilen kanal sayesinde saniyede yaklaşık 1,600 litreye kadar su miktarı ile Tahran'ın su ihtiyacını karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu kapsamda 1959 yılında Karavan Barajı (Karaj Barajı), 1967 yılında Lar Barajı ve 1987 yılında Latian Barajı inşa edilmiştir. Böylece bu barajlar ve kuyu gibi diğer su kaynakları sayesinde artan nüfusa bağlı yüksek tüketimini karşılamakta ve yeraltı su kaynaklarının yok olmasını engellemektedir. Günümüzde, 4.095.000 konut-ticaret birimi bulunurken, 1.043.000 adet de su kaynağı bulunmaktadır. 2006 yılından 2030 yılına kadar Tahran'ın yaklaşık 70.000 hektarlık şehir alanı büyüklüğünde kanalizasyon sistemine sahip olması hedeflenmektedir. Bu sistem ağının uzunluğunun 9000 km, bölme sayısının ise 900.000 olması beklenmektedir. Toplam atık su çıkışı yılda 850 milyon metreküp düzeyinde gerçekleşmekte; yeşil alan, tarım ve akifer beslemesinin sulamasında atık sular kullanılmaktadır. Tahran'ın kanalizasyon arıtma tesisleri, Mahallati, Saheb-Karanfil, Zargandeh, Gheydariyeh, Ekbatan, batı ve güneybatıda 100.000 kişiye yönelik kapasiteyle çalışmakla birlikte, gelecekte 507.000 kişilik bir kapasiteye ulaşması hedeflenmektedir. Yılda ise yaklaşık 230 milyon metreküp su arıtması yapılmaktadır.

2.3. Kentsel Riskler

İran bir deprem ülkesi olarak kabul edilmektedir. İran'ın büyük şehirlerinden 24'ü, bu doğal afete karşı savunmasız ve yüksek risk bölgelerinde yer almaktadır. 1830'daki deprem Tahran'ın kuzey doğusunda meydana gelmiştir. Mencil'deki 1990 depremi Tahran'da hissedilmiştir. Bu depremin büyüklüğü 7.4 büyüklüğünde gerçekleşmiştir. Bu depremde 37.000 kişi ölmüş, 200.000 konut yıkılmış, Gilan ve Zanjan eyaletlerindeki tesisler ve halka açık yerlerde büyük hasar görülmüştür. Tahran'da en fazla etkilenen alanlar nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu 8, 10, 14 ve 17 numaralı bölgeler olmuştur. Ayrıca 19 Aralık 2017'de Tahran'a yakın bir şehir olan Melard'da meydana gelen 5,2 büyüklüğündeki depremde de hasar oluşmuştur.

Hava kirliliği Tahran için bir diğer kentsel risk olarak kabul edilmektedir. 1995 yılında, ilk defa, başkent'in hava kirliliği "ulusal kriz" olarak tanımlanmış ve bu "ulusal kriz" ile başa çıkmanın çözümleri aranmaya başlanmıştır. Nüfus artışı, kentsel tıkanıklık, aşırı göç, fosil yakıtlarda büyük bir artış ve gereksiz kullanım hava kirliliğinin ana nedenleri arasında yer almaktadır. Tahran Belediyesi tarafından Jaica Japon Kalkınma ve İşbirliği Ajansı¹ ile yapılan bir anlaşmanın ardından Tahran'ın hava kirliliği konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmış ve hava kirliliğinin iyileştirilmesi için çözümlerin geliştirilmesine başlanmıştır. Tahran hava kirliliğinin %88'i araç kirliliğinden kaynaklanmaktadır.

Hava kirliliğini azaltmak için İran'da uygulanan programlar ise şöyledir:

- Yeni araçların standardizasyonu,
- Aşınmış araçların sökülmesi,
- Toplu taşımayı teşvik edilmesi,
- Geliştirilmiş yakıt kalitesi,
- Otomobillerin teknik kontrolü,
- Trafik yönetimi,
- Halk eğitimi.

2.4. Tahran Büyükşehir Belediyesi'nin 22 Bölgesi

Tahran Büyükşehir Belediyesi'nin 22 bölgesinin yönetim süreçlerinde, politikaların belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında her bir bölgenin özellikleri göz önünde tutulmaktadır. Bölgelerin belediye başkanları toplantısında büyükşehir belediyesinin beş yıllık süre için önerdiği politikalar, planlar ve bütçeler belirlenirken her bir bölgenin kapasitesi belirleyici bir faktör olarak dikkate alınmaktadır.

---

¹ JICA, Japonya'da bağımsız bir uluslararası hükümet kurumudur. Gelişmekte olan ülkelerde geliştiricilere yardımcı olur. JICA yardım yöntemleri: 1-Borç verme, 2-Yardım (sağlık ve sağlık hizmetlerinde daha fazla) 3-Teknik ve teknik yardım (Japon uzmanlar mevcut). 1996 yılında İran ve Japonya arasındaki ilk iş birliği ve hava kirliliği ile mücadele anlaşması yapılmıştır. Sonuç benzin standardizasyonu olmuştur. Kurşun ve karbon monoksit artık Tahran havasından kaldırılmıştır. Bu proje Tahran Büyükşehir Belediyesi'nde Hava Kirliliği Kontrolü Kapasitesinin Geliştirilmesi başlıklı teknik iş birliği şeklinde yürütülmektedir. Bu iş birliği, partikül madde ve ağır dizel araçların biriktirilmesi ve benzinli yolculuklarda pestisitlerin ölçülmesi için eksiksiz bir laboratuvar ekipmanının sağlanması ile uyumludur. Değeri 11,3 milyon dolardır.

Bununla birlikte bölgelerin teknik, kalkınma, ulaşım, trafik, sosyal işler, kentsel ilişkiler ve çevre gibi yönetsel alanlarının idari süreçlerinde uzmanlar bir araya gelerek politika ve planlar oluşturmaktadır. Böylece yönetim pratiklerinin hayata geçirilmesinde sadece ilgili bölgelerin kendilerine has özelliklerine dikkat edilmemekte, aynı zamanda yönetim süreçlerinde tasarlanan her bir politika, plan ve bütçe çalışmalarında uzman kişilerden de destek alınmasına önem verilmektedir. Bununla birlikte merkezi belediye içerisinde yönetim bürosu yapısı bulunmaktadır. Yönetim bürosunda belirlenen politikalar, planlar ve bütçeler Bölge İşleri Yardımcısı ve Uzman Yardımcıları tarafından savunulmakta ve ardından Kent Konseyi'nin ilgili özel komitesine iletilmektedir. En son aşamada ise Kent Konseyi'nin uzmanlık komitelerinde söz konusu planların, politikaların ve bütçenin incelenmesinin ve onaylanmasının ardından Tahran Büyükşehir Belediyesi Başkanı tarafından kamuoyuna ilan edilmektedir. Bu yönüyle Tahran Büyükşehir Belediyesi ve 22 bölgesinin yönetim aşamalarında kolektif bir sürecin benimsendiği ileri sürülebilir. Ayrıca yer verilmesi gereken bir diğer husus da Tahran'ın söz konusu bölgelerinin belediye başkanlarının Tahran Büyükşehir Belediyesi Başkanı tarafından atanması uygulamasının benimsenmiş olmasıdır. Bu yönüyle ilçe belediye başkanları Türkiye'de olduğu gibi seçim yoluyla değil, atanma yoluyla göreve gelmektedir. Son olarak aşağıdaki tabloda Tahran'ın ve 22 bölgesinin nüfus bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 8. Tahran'ın 22 Bölgesinin Nüfus Bilgileri

Bölge	Toplam	Erkek Nüfus Miktarı	Erkek Nüfus Oranı (%)	Kadın Nüfus Miktarı	Kadın Nüfus Oranı (%)	Hanehalkı Bilgisi	Erkek-Kadın Oranı	Hanehalkı Büyüklüğü (%)	Demografik Yoğunluk (%)
Tahran	8693706	4324155	49,7	4369551	50,3	2911065	0,99	3	-
1	487.508	238.693	49	248.815	51	166.881	0,96	2,9	5,6
2	701.303	343.033	48,9	258.270	51,1	239.742	0,96	2,9	8,1
3	330.649	158.401	47,9	172.248	52,1	119.052	0,92	2,8	3,8
4	919.001	457.460	49,8	461.541	50,2	304.169	0,99	3	10,6
5	858.346	421.444	49,1	436.902	50,9	292.257	0,96	2,9	9,9
6	251.384	123.161	49	128.223	51	85.092	0,96	3	2,9
7	312.194	152.024	48,7	160.170	51,3	115.930	0,95	2,7	3,6
8	425.197	208.379	49	216.818	51	148.582	0,96	2,9	4,9
9	174.239	88.163	50,6	86.076	49,4	57.688	1,02	3	2
10	327.115	162.162	49,6	164.953	50,4	117.405	0,98	2,8	3,8
11	307.940	154.477	50,2	153.463	49,8	107.627	1,01	2,9	3,5
12	241.831	122.661	50,7	119.170	49,3	79.479	1,03	3	2,8
13	248.952	123.289	49,5	125.663	50,5	84.161	0,98	3	2,9
14	515.795	258.577	50,1	257.218	49,9	171.121	1,01	3	5,9
15	641.279	325.985	50,8	315.294	49,2	204.306	1,03	3,1	7,4
16	268.406	134.726	50,2	133.680	49,8	87.642	1,01	3,1	3,1
17	273.231	137.540	50,3	135.691	49,7	88.398	1,01	3,1	3,1
18	419.882	213.913	50,9	205.969	49,1	130.586	1,04	3,2	4,8
19	261.027	133.048	51	127.979	49	79.515	1,04	3,3	3
20	365.259	183.091	50,1	182.168	49,9	115.719	1,01	3,2	4,2
21	186.821	94.035	50,3	92.786	49,7	60.602	1,01	3,1	2,1
22	176.347	89.893	51	86.454	49	55.111	1,04	3,2	2

Kaynak: Statistical Center of Iran (<https://www.amar.org.ir/english>).

SONUÇ

Tahran ile nüfus merkezleri arasındaki ekonomik ve sosyal bağlar, diğer bölgeler ile kıyaslandığında sahip olduğu nitelikler bağlamında daha güçlü bir konumda yer almaktadır. Dünya Bankası ve İran İstatistik Merkezi'ne göre, özellikle konut sektöründe sosyal ve ekonomik kalkınma konusundaki başarılarına ve ilerlemelere rağmen konut sayısı hanehalkı sayısından daha büyük bir düzeyde bulunmaktadır. Son yıllarda İran'daki binaların ve konutların %80'i ile Tahran'daki bina ve konutların %88,7'si dayanıklı malzemelerle yapılmıştır. Bununla birlikte hanehalkı gelirinin %50'lik dilimi ev kirasına tahsis edildiği için Tahran'da yaşam sürmenin düşük gelir grubunun çoğu için ekonomik olmadığı da ifade edilmelidir.

Kentsel yönetimde yerel ekonomik kalkınmayı göz önünde bulundurmamak, birçok gelişmekte olan ülkede yoksulluğun ortadan kaldırılmasının en önemli yöntemlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda belediyelerin kentin mevcut durumunu doğru bir şekilde analiz edebilmesi, büyüme fırsatlarını keşfedebilmesi ve en iyi stratejileri belirlemesi gerekliliği bulunmaktadır. İş geliştirme amacıyla, kentsel gelişimin kentin GSYİH'sinde ve dolayısıyla halkın kişi başına düşen gelirinde artışa neden olan diğer şehirlerle olumlu bir şekilde karşılaştırıldığı alanlara dikkat edilmelidir.

Tahran metropoliten stratejik yönetiminin günümüzde olduğundan daha entegre olduğu düşünülmektedir. Ancak merkezi politikaların oluşturulması ve yürütme süreçlerinde var olan yönetim eksiklikleri nedeniyle Tahran metropoliten alanının stratejik yönetiminde birlik ve bütünlüğün sağlanamayacağı da kabul edilmelidir. Tahran kenti sahip olduğu nüfus yoğunluğunun ve bölgesel alanının diğer kentlere göre çok daha büyük olması, bu kente ilişkin hizmet ve politika oluşturulması süreçlerinin farklı bir şekilde uygulanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Tahran eyaletinde ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel faaliyetlerin etkinliklerinin sağlanması için en uygun yöntemin mevcut idari kapasitenin üstüne çıkılması olacağı ileri sürülebilir. Bu sayede yönetsel süreçler daha etkin ve verimli hale getirilerek vatandaşlara üst düzeyde hizmet sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Tahran'ın kentsel sürdürülebilirliği hususunda Bileşik Sürdürülebilirlik Endeksi (Mod 1 ve Mod 2) çerçevesinde elde edilen verilere göre, bölgenin yönetsel birimlerinin farklı sürdürülebilirlik düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bileşik Sürdürülebilirlik Endeksi'nde ulaşılan sonuçlara benzer şekilde kentsel dirençlilik alanında da Tahran'ın bölgeleri arasında düzey farklılıkları bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal, altyapı ve kurumsal boyutlarda kentin merkezi, batı ve kuzey bölgeleri diğer bölgeler ile kıyaslandığında daha gelişmiş bir düzeyde oldukları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İran'ın bir deprem ülkesi ve hava kirliliği sorunlarına sahip olduğu gerçeği de metropoliten alanların yönetiminde ele alınması gerekmektedir. Kentsel riskleri arttıran bu ve benzeri durumlara karşı etkin politikalar ve önlemler alınması, bu politikaların iyileştirilerek idame ettirilmesi gerektiği de açıktır. Nitekim kentsel alanların daha iyi yönetilebilmesi için Ulusal ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) gibi uluslararası ölçekte kentsel risklere karşı işbirlikleri ve projeler teşvik edilerek hayata geçirilmesinde kamusal bir fayda olduğu şüphesizdir. Bu sonuçlar Tahran bölgesinin gelişmişlik ve sürdürülebilirlik

düzeyinin bölgeler arasında daha dengeli bir hale getirilmesi için politika yapıcılara ve şehir plancılarına, daha sonraki dönemler için tasarlanacak politikaların oluşturulması için yol gösterici niteliğe sahiptir. Bu yönüyle konu kapsamında yetkili kişiler ve yönetim organları elde edilen sonuçları göz önünde tutarak yeni politikaları hayata geçirmesi gerekmektedir. Böylece bölgelere arası gelişmişlik, sürdürülebilirlik, dirençlilik ve risk düzeylerinde daha dengeli bir kentsel yapı ve yönetimin tesis edilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Hamdi, K., Amir Entekhabi, Shahram. (2010). Kalan shehr-i Tahran-e bozorg ve chalesh-ha-ye modiriyet-e shahri, *Joghrafiaye Sarzamin*, 7(26).
- İran İstatistik Merkezi, (2017). <https://www.amar.org.ir/english>. Erişim Tarihi: 03.05.2017
- Lee, E. S. (1966). A Theory of migration, *Demography*, 3(1), 47-57.
- National Water and Wastewater Eng. Co, (2018). http://www.nww.ir/ShowPage.aspx?page_=form&order=show&lang=1&sub=0&PageId=2903&codeV=1&tempname=Internalpages Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Tehran Province Water and Wastewater Co., (2018). <http://www.tpww.ir/fa/p1/p3/waterhistory%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87-%D8%A2%D8%A8> (Erişim Tarihi: 20.05.2018).
- Tehran Province Water and Wastewater Co., (2018). <http://www.tpww.ir/fa/p1/p3/wastewaterhistory%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87-%D9%81%D8%A7%D8%B6%D9%84%D8%A7%D8%A8> Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Tehran Province Water and Wastewater Co., (2018). https://www.tpww.ir/#ctl00_cphLeft_cphLeftTab_pv_cphLeftTab_0_1 Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Todaro, M. (1980). Internal migration in developing countries: A survey. *Population and Economic Change in Developing Countries*, University of Chicago Press. 361-402.
- Zebardast, E. Badri, S.A. & Rajaei, A. (2017). *Atlas-e paydari-e shar-e tehran; Daneshgah-e Tehran va Sazeman-e Fannavari-e Eilleaat va Ertebatat Shahr-dari Tehran*.

Makale Türü: Araştırma

TARSUS
ÜNİVERSİTESİ

İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ İLE KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİN PARADOKSU

¹Başak İŞILDAKLI

Özet

İnsan hakları kavramı insanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan haklarını ifade etmektedir. İnsan haklarının evrenselliği ise 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" ne dayanarak ortaya çıkmıştır. Buna karşın, "kültürel rölativizm" de bir toplumda üretilen değerlerin evrensel addedilemeyeceğini iddia eden bir kuramdır. Kültürel Rölativizm, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin hazırlık sürecinde, bu bildiriye yönelik yayımlanan bir beyan ile insan hakları alanına dâhil olmuştur ve bu tarihten itibaren insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativitenin tartışması başlamıştır. Bununla beraber; geçmişte yahut günümüzde var olan bazı uygulamaların ise ne insan haklarının evrenselliği ne de kültürel rölativizmle çözülmesi mümkün görünmektedir. Nitekim bu uygulamalar neticesinde, iki kuram arasında süregelen bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Bu paradoksun ortaya çıktığı uygulamalara örnek olarak Çin'deki "lotus ayak", Hindistan'daki "sati", Tayland'daki "boyuna halka takma" ve "kadın-erkek sünneti" gösterilebilir. Makalede, bu paradoksun, zamansal ve mekânsal değişiklikler dikkate alınarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak, insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılarak bir panorama oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Evrensellik, Kültürel Rölativizm, Birleşmiş Milletler.

The Paradox of the Human Rights Universality and Cultural Relativism

Abstract

The concept of human rights expresses the rights of human beings arising from only being human. The universality of human rights emerged on the basis of the "Universal Declaration of Human Rights" acknowledged at the United Nations General Assembly in 1948. On the other hand, "cultural relativism" is a theory that argues the values produced in a society cannot be considered universal. Cultural relativism has been included in the field of human rights by a statement published for this declaration in the preparation process of the Universal Declaration of Human Rights, and from that date on the discussion of the human rights' universality cultural relativity has started. Nevertheless; it seems that the solution of some practices which existed in the past or exist today is possible neither by human rights universality nor cultural relativism. Hence, as a result of these practices, a continual paradox between these two theories occurs. Some examples of practices in which this paradox appeared are "lotus foot" in China, "suttee" in India, "wearing ring to the neck" in Thailand and "woman-man circumcision". In this article, it is aimed to evaluate this paradox taking into temporal and spatial changes account. For this aim, a panorama is generated utilizing the studies on the universality of human rights and cultural relativism.

Keywords: Human Rights, Universality, Cultural Relativism, United Nations.

¹ Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, basakisildakli@tarsus.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2282-1622

GİRİŞ

İnsan hakları kavramı; kişinin yalnızca insan olduğu için sahip olduğu, insan onuru anlayışına dayanan ve kökenlerinin önceki yüzyıllara dayanması bakımından, düşünsel alanda uzun yıllardır gelişen bir felsefeye dayanmaktadır. Bununla beraber insan haklarının evrensel düzlemde ortaya çıkışı ise, 17. ve 18. yüzyılın insan hakları bildirilerinin çizgisini takip ederek, Birleşmiş Milletlerin İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında meydana gelen yıkımların yeniden yaşanmaması adına 1948 yılında kabul ettiği “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” ile başlamıştır. İnsan haklarının evrenselliği; insan doğası anlayışından yola çıkarak, tüm insanların eşit olduğu gerçeğinden hareketle, kabul edilen söz konusu hakların tüm insanlar için geçerli olacağı düşüncesi üzerine kuruludur. Buna karşın; kültürel rölativizm yine kökenleri geçmişe dayanan fakat modern anlamda 20. yüzyılın ürünü olan bir kuramdır. Bu kuramın temel dayanağı ise kültürlerin mekanizması içinde üretilen değerlerin o kültürlere ait olduğu ve göreliliği olduğudur. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlükte de “görecelik” anlamında tanımlanan rölativizm; bir şeyin anlamlandırılması için bir bağıntı dâhilinde ele alınmasının gerekliliğine işaret eder. Bu bağlamda kültürel rölativizmin insan haklarının evrenselliğini sorguladığı 1947 yılındaki “İnsan Haklarına Dair Beyan”ından itibaren, insan haklarının her kültürün kendi bağıntısı içinde anlamlı olabileceğini savunmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde insan haklarının evrenselliği ve insan hakları bağlamında kültürel rölativizm düşüncesinin tarihsel süreci ele alınacaktır. Burada bu iki eksenin ayrı ayrı incelemek yerine tek bir başlıkta kronolojik bir akışla inceleyerek, iki kuramın birbiriyle çatışarak birbirini nasıl beslediğini göstermek amaçlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde insan haklarının evrenselliğini ve evrensel olmasının gerekliliğini temellendiren görüşlere ve kültürel rölativizme yöneltilen eleştirilere yer verilerek söz konusu perspektif anlaşılmalı; üçüncü bölümünde ise bunun tam tersi yapılarak, kültürel rölativizmin temel kabulleri ve insan haklarının evrenselliğine yöneltilen eleştiriler incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümü ise “insan haklarının evrenselliği ile kültürel rölativizmin paradoksu” olarak adlandırılabilir olgunun tartışılmasına ayrılmıştır. Geçmişte yahut günümüzde kimi toplumların kültürlerinde yer alan bazı uygulamalar, kişilerin bedeninde rızası olmaksızın kalıcı değişiklikler yapmak suretiyle felsefi açıdan insan hakları düşüncesine ters düşmektedir. Bununla beraber, söz konusu pratiklerin mütemadiyen uygulandığı ve içselleştirildiği toplumlarca burada bir insan hakkı ihlali olabileceği ise genel anlamda düşünülmemektedir. Bu uygulamalara Çin’deki “lotus ayak”, Hindistan’daki “Sati”, Tayland’da bir kabileden boyuna halka takarak boynu uzatma geleneği; kadın ve erkek sünneti pratiği örnek gösterilebilir. Bunun dışında uygulamalardan hariç olarak kimi tutumlar ve kalıplar da toplumlarda yerleşip, kültürün bir parçası olarak, ayrımcılık ve eşitsizlik ekseninde, evrensellik anlayışıyla ters düşebilmektedir. Bu duruma da Hindistan’daki kast sistemi, cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılık, ırkçılık gibi olgular örnek gösterilebilir. Sayılan bu pratikler üzerinde evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm düşüncesi bu aşamada giderilmesi güç bir paradoksa girmektedir. Söz konusu paradoksla kastedilen; bahsi geçen uygulamalar üzerinde bu iki kutuptan birine dayanarak genel geçer bir kural türetmenin mümkün olmamasıdır. Bu çerçevede

çalışmanın dördüncü bölümünde üzerinde durulan paradoksa ilişkin sorgulamalar yapılacak, ardından genel değerlendirme ve sonuç bölümünde de varılan kanılar değerlendirilecektir.

1. İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KÜLTÜREL RÖLATİVİZM DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

İnsan hakları düşüncesi ortaya çıktığından bu yana, kavramın tanımı üzerinde uzlaşıldığı söylenememekle birlikte; günümüzde bu kavram kalıplaşmış bir ifadeyle, “bireyin sadece ve sadece insan olduğu için sahip bulunduğu hakları tanımlamak üzere” (Toku, 2006:7) kullanılmaktadır.

İnsan hakları kavramının düşünsel kökenleri 17-18. yüzyıla kadar izlenebilmektedir. Bütün insanların özgür; onur ve haklar bakımından da eşit olmaları 17. ve 18. yüzyılın doğal hukuk anlayışıyla bağlantılı olup, yaygın bir düşüncedir (Tepe, 2018:159) ve 1689 İngiliz Haklar Bildirisi, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi bu yaygın anlayışın ürünü olarak kabul edilmektedir. Nitekim bir 18. yüzyıl düşünürü olan Thomas Paine de 1791-1792 yıllarında yazdığı “İnsan Hakları (Rights of Man)” kitabında “Şimdi insanın ve onun haklarının doğuşunda, kökenindeyiz.” ifadelerine yer vermiştir (Paine, 2017:71).

Bununla beraber evrensel insan hakları düşüncesi, 1940’ların ikinci yarısından bu yana tartışılmaktadır. Bu düşüncenin bu dönemde ortaya çıkışının ise özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında otoriter ve totaliter rejimlerin insan haklarını sistemli bir şekilde ihlal etmesi karşısında bu tür olaylara bir daha olanak tanımayacak bir evrensel insan hakları sisteminin kurulmasının gerekliliğinden doğduğu söylenebilir (Coşkun, 2006:105’ten akt. Turhan, 2013:371). Bu bağlamda “evrensel insan hakları” denildiğinde akla ilk gelen belge 1948 yılında Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulu’nda kabul edilen “Evrensel İnsan Hakları Bildirisi” isimli belge olmaktadır.

Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, 1948 yılından beri insan hakları düşüncesinin gelişmesinde ve yayılmasında temel belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Aslında bu belge hukuki olarak bağlayıcı bir metin olarak tasarlanmamışsa da devam eden süreçte devletlerin pozitif hukuklarına aktardıkları içeriği ile insan hakları hukuku alanında kılavuz belge olma özelliği göstermektedir. Bildirinin onaylandığı dönemde Birleşmiş Milletlerin elli sekiz üyesi bulunmaktadır ve bildiri kırk sekiz üyenin “olumlu” oyuyla kabul edilmiştir. Bu ülkeler: Arjantin, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda, Bolivya, Brezilya, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Haiti, Hindistan, Hollanda, Irak, İran, İsveç, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Liberya, Lübnan, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Myanmar, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Suriye Arap Cumhuriyeti, Şili, Tayland, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan olarak sıralanabilir. Buna karşılık; Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Güney Afrika, Polonya, Sovyetler Birliği, Suudi Arabistan, Ukrayna ve Yugoslavya olmak üzere sekiz ülke çekimser oy kullanmış; Honduras ve Yemen ülkeleri de oylamaya katılmamıştır (Demir, 2006:22-23).

Evrensel Bildiri’de yer alan haklara bakıldığında; İngiliz Haklar Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde bireye tanınan haklara çok benzediği değerlendirilmektedir (Özyurt, 2006:79) ve söz konusu haklar şu şekilde sıralanabilir: Tüm insanların özgürlüğü, eşitliği ve bu hakların kullanımını hakkına sahip olması, yaşam ve özgürlük hakkı, kölelik yasağı, işkence yasağı, kişi olarak tanınma hakkı, hukuk önünde eşitlik, etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı, keyfi tutma yasağı, adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi ve kanunsuz ceza olmaz ilkesi, mahremiyet hakkı, sığınma hakkı, vatandaşlık hakkı, evlenme hakkı ve ailenin korunması, mülkiyet hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme hakkı, yönetime katılma, kamu hizmetlerine girmede eşitlik, genel ve eşit oy hakkı, çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı, dinlenme hakkı, yaşam standardı ve sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı. Söz konusu dönem için Birleşmiş Milletlerde güçlü olan temsiline, dünya siyasetindeki etkin güçlerden azade değerlendirilmeyerek, genelde Batı geleneği, özelde ise Amerika Birleşik Devletleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sosyalist gelenek de bildiriye etki etmeye çalışmış ve dönemin iki kutuplu dünyasının diğer kutbunu teşkil eden Sovyetler Birliği bu geleneğin temsilcisi olmuştur. Bildirinin hazırlık sürecine bu iki geleneğin çatışmasının etki ettiği göz önünde bulundurularak bildiride kabul edilen hakları genel anlamda değerlendirmek gerekirse; hakların önemli bir kısmının liberal, seküler, Batı geleneğine ait haklar olduğu; bununla beraber bir kısmının da sosyalist geleneğin çabalarıyla dâhil edilen ekonomik ve sosyal haklar olduğu söylenebilir (Demir, 2006:23-26).

İnsan haklarının evrenselliği düşüncesine karşılık; toplumların içinden çıkan değer, inanç ve pratiklerin o toplumun bir ürünü olduğu ve bunun da görelî bir olgu olarak evrensel bir nitelik gösteremeyeceği temel kabulüne dayanan kültürel rölativizm düşüncesinin nüvelerine Antik Yunan’dan bu yana rastlanabilse de modern anlamda kültürel rölativizmin kurulması 20. yüzyılın bir ürünüdür. Söz konusu kuram, Franz Boas ve onun iki öğrencisi; Ruth Benedict ve Melville Herskovits tarafından şekillendirilmiştir. 1947 yılında Amerikan Antropoloji Derneği, Herskovits’in kaleme aldığı “İnsan Haklarına Dair Beyan” adlı metni Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’ne Evrensel Bildiri hazırlanırken kültürel farklılıkları da göz önünde bulundurmaya davet etmek üzere sunmasıyla insan hakları alanına dâhil olmuştur (Demir, 2006:38-43). Dolayısıyla bu çalışmanın da temel eksenini teşkil eden “insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm çatışması” olgusu tarihsel olarak bu noktadan itibaren varlık göstermektedir.

Kültürel rölativizmin ilk etapta sömürgeci devletlerin “medenileşme” yöntemlerini yayma çabasına karşı çıkışla ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı kabul edilmektedir. Bu yayma çabasının hedef kültürleri yok etme tehlikesine dikkat çeken kuramın temelinde, farklı kültürlerin farklılıklarını kabullenme ve benimseme amacıyla bunlara “hoşgörü” gösterme mekanizmasının işlevselliği kullanılmaktadır. Hatta kuram belki de kendiyi çelişmemek adına bu hoşgörüyü “mutlak bir hoşgörü” olarak ele almaktadır. Birleşmiş Milletlere sunulan söz konusu beyanın da temelinde “farklılıklara hoşgörü” vurgusu söz konusudur. O kadar ki otoriter ve totaliter rejimlerin yurttaşları baskı altına

alabildiği, yönetime katılma hakkını yok saydığı durumlarda bile; “Bir halkın siyasi sistemi, bütün kültürlerinin sadece küçük bir parçasıdır.” şeklinde formüle edilebilecek ve beyanın bu bölümünün “Nazi Almanyası Paragrafı” olarak adlandırılmasına yol açacak derecede kültürü içselleştirme ve yüceltme anlayışına sahiptir. Fakat aslında yine de bu beyanla karşı çıkılan, bir evrensel insan hakları mekanizması yaratılması değil; bu mekanizmanın tek bir kültürün değerlerine dayanarak inşa edilmesi olmuştur (Demir, 2006:39-46).

Öte yandan 1993 yılında gerçekleştirilecek Birleşmiş Milletlerin “Dünya İnsan Hakları Konferansı” öncesinde; Afrika, Asya ve Latin Amerika’da bölgesel toplantılar yapılarak “Viyana Bildirisi”ne hazırlık süreci başlamıştır. Dolayısıyla, ilk evrensel bildiriye dikkate alınan öteki kutup Sovyetler Birliğinin temsil ettiği Sosyalist düşünce olmuşken; bu konferanstaki öteki kutbu ise Afrika, Asya ve Latin Amerika kültürü oluşturmuştur. Bu bölgesel toplantıların sonucunda her bölgenin kendi insan hakları anlayışını yansıttığı ve önerilerine yer verdiği bildirimler ortaya konmuştur: Tunus (1992), Bangkok (1993), San José (1993). Ayrıntılarına girilmeyecek bu bildirimlerin ortak noktasını ise üç bildirimde de evrensel insan hakları anlayışını kabul etmekle birlikte; kültürel farklılıklara vurgu yapması teşkil etmektedir. Bu vurgu, konferanslarda Viyana Bildirisi’nin nihai metnine ilişkin yer alan taleplerde de kendini göstermiştir: Farklı tarihsel, dini, kültürel, ekonomik temellerle şekillenen insan hakları anlayışlarının mümkün olduğunun belirtilmesi. Bunun dışında Viyana Bildirisi öncesindeki hazırlık konferanslarının haricinde yapılan bir konferans ve ilan edilen bildiri de evrensel insan hakları anlayışı bakımından önemli tespitleri ortaya koymaktadır. 1990 yılında İslam Konferansı Örgütü’nün kırk beş devletin katılımıyla gerçekleştirdiği konferansın sonucunda “İslam’da İnsan Hakları Kahire Bildirisi” isimli belge ortaya çıkmıştır. Söz konusu bildiriye, evrensel insan hakları şeriatı ve İslam örfüne göre yeniden yorumlanmış ve insan haklarına İslami perspektiften bakılarak, aradaki farklar ortaya konmuştur (Demir, 2006:30-33). Zira seküler doğal hukuk anlayışına dayanarak ortaya çıkan bir insan hakları bildirisinin, İslam anlayışına haiz toplumlarda ve devletlerde olduğu gibi uygulanması ve sorunsuz bir biçimde benimsenmesi çok da olası görünmemektedir.

Bu toplantıların ardından; Evrensel Bildiri’den 45 yıl sonra ve yine Birleşmiş Milletler düzleminde, bu sefer 171 devletin katılımı ve mutabakatıyla insan haklarının evrenselliğinin daha geniş anlamda kabul edildiği ve evrensel insan hakları anlayışı için önem arz eden ikinci toplantı sayılan “Dünya İnsan Hakları Konferansı” toplanmış ve konferansın sonunda Viyana Bildirisi ve Eylem Planı kabul edilmiştir (Demir, 2006:27). Bu bildirimde ilk maddesinde “insan haklarının evrenselliğinin tartışma dışı olduğu” ilan edilmiş, beşinci maddesinde de “kültürel ve ulusal özgüllüklerinde akılda tutulması gerektiği ancak yine de bunların evrensellik düşüncesine karşıtlık oluşturmayacağı” belirtilmiştir (Zabunoğlu, 2011:806). Viyana Bildirisi’nin insan haklarının evrenselliğini tartışma dışı ilan ettikten sonra kültürel özgüllüklerin akılda tutulması gerektiğine yer vermesi; “zorlu bir pazarlığın neticesinde verilen bir taviz” (Demir, 2006:36) olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte daha geniş bir mutabakatla kabul edildiği için insan haklarının evrenselliğini perçinlediği düşünülen bildiri

Singapurlu diplomat B. Kausikan'a göre, herkesi memnun edecek kadar belirsiz, ama hiçbir sonuca bağlanmayan diplomatik bir uzlaşmadır ve Asyalılar ile Batılıların insan hakları konusundaki bakış açısı farklılıkları arasındaki er geç ortaya çıkacak çekişmeyi ancak ertelemeye yaramıştır (Kausikan, 2018:281-283).

2. EVRENSELÇİ PERSPEKTİFE GÖRE İNSAN HAKLARI VE KÜLTÜREL RÖLATİVİZM

İnsan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm eksenindeki tartışmanın kaynağından bir önceki bölümde bahsedilmişti. Bu bölümde de insan haklarının evrenselliğini ve evrensel olmasının gerekliliğini temellendiren görüşlere ve kültürel rölativizme yöneltilen eleştirilere yer verilerek söz konusu perspektif anlaşılmasına çalışılacaktır.

İnsan haklarının evrenselliğini kabul eden perspektif için temel kabullerden biri; “insan haklarının kültürel bakımdan tarafsız, dolayısıyla evrensel bir geçerliliğinin” olmasıdır ve insan hakları “bütün insanların insan olmaları bakımından sahip oldukları bazı *temel iyileri* koruyabilecek ve geliştirebilecek siyasal ve toplumsal düzenlemelerin nasıl olması gerektiğini belirten *evrensel* bir doktrindir” (Kuyurtar, 2006:60-61). Kısacası bu düşünceye göre; insan hakları görelidir, bölünemez veya öncelik sırasına konulamaz, tüm insan hakları evrensel ve bütünseldir (Sané, 2018:327). Çünkü insan hakları; zamandan, mekândan, kültürlerden, ideolojilerden, sosyal ve ekonomik şartlardan bağımsız bir anlayış üzerine kuruludur (Demir, 2006:21)

Kültürler gerçekten de farklı değer ve pratiklere sahip olabilirler, fakat bu farklı değer ve pratikler insan hakları söylemini reddetmeyi gerektirmez. Çünkü insan hakları düşüncesi kültürlerin farklılığını reddetmemektedir ve insan hakları düşüncesinin prensipleri temel alındığında, kendisi aracılığıyla bir kültürde bulunan ama bulunması istenmeyen değer ve pratiklerin eleştirilmesi için çerçeve sağlaması bakımından işlevseldir (Kuyurtar, 2006:62-63).

Bu düşüncelere koşturucu olarak kültürel rölativizm kuramının da yukarıda bahsedildiği üzere, hoşgörüyü atfedilen değer üzerinden; özellikle kuramın “İnsan Haklarına Dair Beyan” metninde bulunan ve “Nazi Almanyası paragrafı” olarak nitelendirilen bölümde yer verdiği görüşlerden ötürü eleştirildiği ileri sürülmektedir (Zabunoğlu, 2011:803). Kültürel rölativizme; “hoşgörünün evrenselliği” ve “kültürel rölativizmin aşırılılaşmasının barındırdığı sakıncalar” özelinde iki temel eleştiri yöneltilmektedir. Hoşgörünün evrenselliği meselesi; her toplumun değer ve inançlarının bir diğerine göre değiştiğini kabul eden kuramın, bu kabulü hoşgörüyle meşrulaştırmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu meşrulaştırma aynı zamanda kuramın kendi içindeki bir paradokstur. Claude Lévi-Strauss ise kültürel rölativizmin paradoksunu; “*Kültürler ve gelenekler arasında bir ayırım getirilmeye çalışıldığı ölçüde, yadsınmaya kalkışılan söz konusu kültür ve geleneklerle tümüyle özdeşleşilmektedir.*” (Lévi-Strauss, 2016:27) olarak ifade etmiştir. Bunun yanında kültürel rölativizm; her kültüre içkin değer ve pratiklerin o kültür bağlamında değerlendirilerek eleştirilemeyeceği düşüncesini içinde barındırmasından (Kuyurtar, 2006:66) dolayı da sakınca taşımaktadır. Burada kastedilen husus, “değer ve pratiklerin”

aslında evrensel insan haklarının çıkış noktasını teşkil eden otoriter ve totaliter rejimlerin yarattığı yıkımları, “O kültüre aittir,” denilerek meşrulaştırılmasına kuramda açık kapı bırakılmış olunmasıdır.

3. RÖLATİVİST PERSPEKTİFE GÖRE İNSAN HAKLARI VE KÜLTÜREL RÖLATİVİZM

Önceki başlıkta insan haklarının evrenselliğini temellendirmeye çalışan düşüncelere ve kültürel rölativizme yöneltilebilecek eleştirilere yer verildiği gibi; bu başlıkta da kültürel rölativizmin temel kabulleri ve insan haklarının evrenselliğine ilişkin eleştirileri incelenmeye çalışılacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm karşılaşmasında; kültürel rölativizm, belirtildiği üzere Evrensel Bildiri’nin hazırlandığı dönemde insan hakları alanına dâhil olmuştur. Dolayısıyla kültürel rölativizmin bu tartışmada insan haklarının evrenselliğinin bir eleştirisi/karşı tezi olduğu ve bu eleştiri/karşı tez olma durumundan dolayı da kültürel rölativizm düşüncesinin önemli bir bölümünün insan haklarının evrenselliğine yönelik olumsuz söylemlerin ve kanıların üzerine kurulu olduğunu belirtmek gerekir. Bununla beraber; evrensel insan hakları anlayışına yalnızca kültürel rölativizm üzerinden eleştiri getirilmemiştir. İçinde yine rölativist nüveleri barındırsa da meseleye sınıfsal açıdan bakarak evrensel insan haklarına Batı’nın “insan hakları emperyalizmi” (Özdek, 1994:15) olarak yaklaşan düşünceler de mevcuttur.

Kültürel rölativizme göre her toplumu birbirinden ayırt eden çeşitli değer ve pratikler mevcuttur. Bir toplumdaki her değer ve pratik o topluma ilişkin farklı bir ahlak standardının ürünüdür. Dolayısıyla ahlak standartları her toplumda farklılık gösterdiği/gösterebileceği için, bir toplumda kabul edilebilir olan; diğer toplumda reddedilebilir. Evrensel bağlamda ileri sürülebilecek her değerlendirme ölçütü, yine bir toplumun ahlak standardının ürünü olacağı için; herhangi bir ahlak standardının bir diğerinden daha tercih edilebilir olduğunu ortaya koyabilecek bir evrensel ölçüt söz konusu olamaz (Kuyurtar, 2006:59). Çünkü kültürler yaklaşık olarak tüm insanlar için aynı olan sorunları kendine özgü yöntemlerle çözdüğü, değerlerine kendine özgü yöntemlerle kazandığı için özgündür (Lévi-Strauss, 2016:43).

Kültürel rölativizme göre haklar özleri gereği toplumsaldır, çünkü içkin olduğu toplumsallık çerçevesinde meydana gelen birtakım tarihsel-siyasal süreçlerin ürünüdür. Dolayısıyla ortaya çıkan bu haklar ancak bu toplumsal ilişkiler bağlamında anlamlıdır (Zubaida, 1994:37). Ortaya çıktığı koşullar bakımından insan hakları da Batı’nın tarihsel-siyasal süreçlerinin bir ürünü olarak; diğer kültürlerde buradaki anlamıyla uygulanma olanağına sahip olamayacaktır (Zabunoğlu, 2011:790).

Burada insan haklarının evrenselliğini teyit etmeye çalışan bildirilere yönelen, dolayısıyla bu bildirilerin insan haklarının evrenselliği üzerinde doğurduğu olumsuz sonuçların bildiriden kaynaklandığına işaret eden kimi görüşlere de yer verilmesi gerekmektedir. Nitekim Kuçuradi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bu belgelerin insan haklarının çiğnenmelerini engellemede ve çiğnenmeleri gidermede etkilerinin sınırlı olmasında, bu belgelerin kendilerinin de önemli bir payı*

olduğu görülüyor.” (2011:195). Benzer şekilde Claude Lévi- Strauss da bu durumu *“Büyük insan hakları bildirileri, insanın doğasını soyut bir insanlık içinde değil (...) geleneksel kültürler içinde gerçekleştirdiği olgusunu çoğunlukla unutan bir ideali dile getirdikleri için, hem güçlüdürler, hem de zayıf.”* (2016:28) olarak değerlendirmektedir.

Kimi görüşe göre insan hakları tarihsel olarak ortaya çıkışında; burjuvazinin yeni siyasal rejim olan liberal demokratik rejimi inşa ederken, “doğal hukuk” anlayışıyla temellendirilerek, bu rejimin meşruiyet zemini olarak kurgulanmıştır. Bu kurguyla insan hakları anlayışı; Rönesans ile ortaya çıkan Hümanizm akımının bir ürünü olan “insan onuru” anlayışına dayandırılmaktadır. Nitekim Evrensel Bildiri de insan haklarının evrenselliğini insan onuruna atıfla temellendirmeye çalışmıştır (Toku, 2016:7). Fakat bu insan onuru anlayışı nesnellik bir yana; muğlak, öznel ve değişkendir (Özdek, 1994:31). Ayrıca bildiriye yer alan haklardan “mülkiyet hakkı” kapitalizmin, “genel ve eşit oy ilkesi” de liberal demokrasinin evrenselleştirilmesi olarak değerlendirilmektedir; bildirinin içerdiği değerlerin Batılı olması ve evrensel değerleri temsil etmemesi de bildiriye yöneltilen bir eleştiridir (Özdek, 1994:15-22). Huntington’a göre *“Batı’nın bu tür fikirleri yaymak için sarf ettiği gayretler, bedel olarak ‘insan hakları emperyalizmi’ne karşı bir reaksiyon”*a yol açmaktadır (Huntington, 2018:43). Dolayısıyla belki de söz konusu hakları evrensel olarak nitelemek yerine “üzerinde kısmi bir küresel uzlaşma sağlanmış konjonktürel hak”lar (Özyurt, 2006:74) olarak değerlendirmek daha gerçekçi görünmektedir.

Bunun dışında “evrensel insan hakları” mekanizmasının sorun doğurmasının bir başka sebebi de bu “evrensel” alana dâhil edilen haklardır. Temel insan hakları belgelerine bakıldığında “temel haklar” çerçevesinde kişi, yurttaş hakları; sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal hakların ele alındığı görülmektedir (Kuçuradi, 2011:3). Fakat insan hakları denildiğinde; kişinin güvenliği, temel özgürlükleri ile insanın olağan durumunu sağlayacak beslenme, sağlık, eğitim, çalışma gibi önkoşulların içerilip, sosyal ve ekonomik hakların ise dışlanarak (Kuçuradi, 2011:58) bu kuramdan kaynaklanan kültürel farklılıklara dayalı problemlerin ortadan kalkmasının da mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla bugün tüm bu değerlendirmeler üzerinden bakıldığında insan hakları, “birbiriyle çatışan fikirlerin alanıdır”. Nereden bakıldığına bağlı olarak insan hakları; bazen insanlığın bugün ulaştığı çağdaş uygarlık düzeyinin temel göstergelerinden biri, bazen de Batı’nın gelişmiş ekonomileri tarafından yoksul ülkelerin sömürsünde kullanılan bir araç olarak algılanabilmektedir (Tepe, 2018:150). Sonuç olarak insan hakları olgusunun evrenselliği ve işleyişi günümüzde siyaset biliminin ve ekonominin bir sorun alanıdır. Çünkü sorunun ön plana çıkan yanı siyasal yanıdır. (Tepe, 2018:66).

4. İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ İLE KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİN PARADOKSU

Önceki bölümlerde insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativite tartışması; gerek tarihsel süreç bağlamında bir akış içinde gerekse bu düşüncelerin savunuları, kabulleri, eleştirileri ve sakıncaları bağlamında ele alınsa da bu makalenin ana ekseninin “insan haklarının evrenselliği ile kültürel rölativizmin paradoksu” olarak saptanması nedeniyle bu bölümde söz konusu paradoksa ilişkin tartışmalar gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Türk Dil Kurumu’na göre paradoks kavramı “Çelişki; Düşünceler arasında tartışmaya açık, kesin bir yargı içermeyen karşıtlık”, olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Bu tanıma uygun olarak bu çalışmada da paradoksla kastedilen insan hakları meselesinde net bir “Evrenselci” yahut “Rölativist” tutum takınılarak çözülemeyecek kimi durumlardır.

Bu paradoksa girilmesinde başlıca iki neden sayılabilir; bunlardan ilki aslında her iki anlayışın da benimsenmesi ve dışlanması gereken olguları barındırması olarak açıklanabilir. Gerçekten de 1948 tarihli “Evrensel Bildiri”nin aslında sadece 48/58 üyenin olumlu oy kullanmasıyla onaylanmış olmasına karşın tüm dünyada insan haklarının yegâne kaynağı gibi bir tahakküm uygulaması ve 1993 Viyana Bildirisi ile “insan haklarının evrenselliğini tartışma dışı ilan etmesi” insan hakları algısı açısından reaksiyona yol açmıştır. Bununla birlikte Kültürel Rölativizm kuramının da kendisiyle çelişmemek adına “yerel/kültürel olan her şeyi benimseme”si ve bunun yanında hoşgörüyü evrensel bir değer olarak kabul ederek, kendini yine evrensel bir mekanizma üzerinden üretmesi, söz konusu kuramın sorunlu ve çelişki içeren yanına işaret etmektedir.

Bu tartışmayı paradoks olarak nitelendirmenin asıl önemli olan nedeni ise hem geçmişte hem de günümüzde kültürel olarak içselleştirilen, bireylerin söz konusu kültür içinde yetiştiği için hayli olağan bir olgu olarak kabul ettiği, fakat aslında etik açıdan ve felsefe açısından insan hakları düzleminde ihlal olarak değerlendirilebilecek kimi pratiklerin söz konusu olmasıdır.

Bu pratiklerden ilk incelenecek olan, Çin’de 1900’lü yıllara kadar yaklaşık bin yıl uygulanan ve “lotus ayak” olarak adlandırılan gelenektir. Bu geleneğe göre kadınların küçük ayaklı olması zenginlik, toplumsal statü ve güzellik göstergesi olarak kabul edildiği için; kız çocuklarının ayakları çok küçük yaşlardan itibaren bandajlanarak kalıplara sokulmakta ve büyümesi engellenmekteydi. Ayak kemikleri önce kırılıp sonra bu şekilde yeniden kaynayan kız çocuklarının ayakları geri kalan hayatlarında da 8-10 santimetreyi geçmiyor ve tamamen deforme olsa da bu uygulamayla geleneksel güzellik ölçütleri sağlanmış oluyordu. Bu uygulamaya karşı çıkan kadınlar ise, erkekler tarafından çirkin bulunarak, evlenemiyordu. Burada vuku bulan çarpıcı durum ise bu uygulamaya küçükken maruz kalan kız çocuklarının, çektikleri acılara rağmen, yetişkin birer kadın olduklarında aynı uygulamayı anneden kıza aktararak uzun yüzyıllarca sürdürmeleri idi. Uygulandığı dönemde bu pratiğin toplumsal kabulü o kadar yüksektir ki uygulama 1910’lu yıllarda yasaklandıktan sonra dahi bir süre daha gizlice sürdürülmeye çalışılmıştır ve günümüzde halen, yaşayan son temsilcileri mevcut bulunmaktadır (İmre, 2011:90-96).

Kadın bedeni üzerine kurulu bir başka kültürel pratik; Tayland'daki Padaung Kabilesi'nde kadınların boyunlarına çıkarmamak üzere halkalar takarak boyunlarını uzatmaya çalışmasıdır. Burada kız çocuklarının boyunlarına küçük yaştan itibaren kalıcı halkalar takılmakta, vücutları geliştikçe de bu halkalara yenisi eklenerek hayatları boyunca bu şekilde yaşamaları sağlanmaktadır. Bu halkaları takan kadınlar dünya genelinde “uzun boyunlu kadınlar” olarak bilinmektedir ve gerçekten de boyunları olağandışı bir biçimde uzun görünmektedir. Bu gelenek günümüzde halen devam etmektedir ve kökenlerine ilişkin edinilen bilgiler farklılaşmaktadır. Yerel halkın aktardıkları doğrultusunda; kimilerine göre güzellik/statü göstergesi, kimilerine göre ise köle ticaretinde çirkin görünmek/göstermek için uygulanan bir gelenektir. Neticede kadınların boyunlarını uzatmaya çalışarak kalıcı şekilde fiziki deformasyona yol açması, belli bir seviyeden sonra halkalar çıkarılsa bile kadınların başlarını dik tutamıyor olması gibi, bu pratiğe dair bir gerçekliktir (Biol, 2018:17-18).

İnsan haklarının evrenselliği ile kültürel rölativizmin paradoksu incelenirken yer verilebilecek belki de en sıra dışı pratik “sati” isimli gelenektir. Bu geleneğe göre kocası vefat eden yani dul kalan kadın, kocasının bedeninin yakıldığı ateşe girerek yanmakta ve yaşamına son vermektedir. Kimilerine göre söz konusu gelenek temelini Hinduizm felsefesinden ve bu öğretinin kutsal metinlerinden almaktadır ve bu doğrultuda, kocası kendisinden önce ölen kadın için dul kalmak geçmiş günahların bir göstergesidir ve kadın hem kendisinin hem de ölen kocasının günahlarının affedilmesi ve birlikte cennette yer alabilmeleri için kendini feda etmektedir. Sati geleneğinin gerek ortaya çıkışı gerekse de zorunluluk yahut gönüllülüğe dayalı olması konusunda tartışmalar mevcutsa da genel olarak 6. yüzyıl geleneğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte bu gelenek, 13. yüzyılda yaygın bir biçimde uygulanmaya başlamıştır ve 19. yüzyılda İngiliz hükümetinin Hindistan valisi Lord William Bentick tarafından yasaklanana değin devam etmiştir. Buna rağmen sürdürülmeye çalışılan geleneğin önü 1987 yılında çıkarılan “Satiyi Önleme Kanunu” adlı yasal düzenleme ile tamamen alınmaya çalışılmıştır fakat toplumsal kabulü çok yüksek bir gelenek olduğu için günümüzde sati uygulamalarına hala rastlanmakta ve bu olaylar polis kayıtlarına intihar/kaza olarak yansıyor ortbas edilmektedir. Toplumsal kabulü yüksek olduğu belirtilen bu gelenek kalabalık bir izleyici kitlesinin önünde, törensel birtakım unsurlar içeren kutsal bir ritüel çerçevesinde gerçekleşmekte; sağ kalan eş, içinde yetiştiği öğretilere dayanarak bu uygulamaya gönüllülük ile katılmaktadır. Fakat Hint toplumunda dul kadınların satiyi tercih etmemesi durumunda kendilerini bekleyen hayat şartları oldukça zorlayıcı olduğu için (saçlarını tıraş etme; renkten, kınadan, güzel giysilerden takılardan, evlenmekten men edilme; aşağılayıcı ve zorlayıcı şartlarda çalışma; yerde uyuma vb.) bu tercih durumunun zorunluluk ve gönüllülük eksenindeki yeri her zaman tam olarak tespit edilememektedir. Nitekim kimi vakalarda kadının cenazenin yakıldığı ateşe zorla itildiğinin de iddia edildiği olmuştur (Shamsuddin, 2020:47-57). Neticede temel olarak kadının kocasına fedakarlıkla bağlı olması anlayışına dayanan sati; kimi zaman kadın tarafından görev bilinciyle icra edilen bir adanış, kimi zaman andı yerine getirme, kimi zaman da zorunlulukla ortaya çıkmışsa da gerçekleşme nedeninden bağımsız olarak önemli olan; kadınların yüzyıllarca kendi kültürel öğretileri çerçevesinde yaşam haklarından vazgeçmiş olmasıdır.

Yukarıda sayılan uygulamalar toplum tarafından içselleştirilen fakat kişinin beden dokunulmazlığını veya yaşam hakkını ihlal eden kültürel pratikleri temsil etme bakımından oldukça çarpıcı örneklerdir. Ancak bunun dışında; Hindistan'daki kast sistemi, cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılık, ırkçılık, kadın ve erkek sünneti de bu bağlamda içerildiği toplumun en azından bir kısmı için benimsenmiş ve kültür bağlamında oldukça sıradan görülebilmüş/görülebilen uygulamalara örnek gösterilebilir.

Bireyler, içinde yer aldıkları toplumların ürettikleri değerleri; bu değerlerin içinde yetiştikleri ve “normal” algıları bunun üzerine kurulu olduğu için sorgulamaksızın kabul edebilirler. Özellikle çocukluktan itibaren maruz kaldıkları mekanizmalar üzerinde bu kabulün daha olağan olması söz konusu olabilir. Bununla beraber bir topluma mensup birey, diğer toplumların ürettikleri değerleri de yine aynı sebepten pekâlâ yadırgayabilir ve bu da olağan görünmektedir. Aslına bakılırsa yukarıda sayılan tüm uygulamalar için, istisnalar hariç, durum böyledir. Çin'deki kadınlar için ayakların bu şekilde sarılması, Padaung Kabilesi'ndeki kadınların boyunlarına halka takmaları, Hindistan'da dul kadınların satı işlemesi bu şekilde değerlendirilebilir. Ayrımcılığa dayanan ve bir mağdur/galip ilişkisi yaratan uygulamalarda ise; kast sistemi, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı vb.; bu uygulamaların da “galip” olan taraf için kazançlı olduğu ve korunmaya çalışıldığı, olağanlaştırıldığı söylenebilir. Ancak sünnet meselesi bu durumda biraz daha ayrı bir yerde durmaktadır. Öncelikle kadın sünnetini ele alacak olursak; bu uygulamanın hem zora başvurarak yapıldığı hem de kadınların saygınlık kazanmak, toplumdaki yerini korumak için kendi rızasıyla yaptırdığı toplumlar bulunmaktadır. Bununla beraber erkek sünneti ise dini temellere dayalı bir pratik olduğu için, seküler yaşama dair uygulamalara göre, neredeyse sorgulanmadan gerçekleştirilmektedir. Hatta insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizmin ilişkisi incelenirken bu çatışmanın konusu olan uygulamalar bağlamında sünnet olgusu çoğu zaman yalnızca kadın sünneti üzerinden dikkate alınmaktadır. Aslında bu durum bile bizatihi kültürel olanla evrensel olanın ilişkisini anlamak açısından çok anlamlıdır. Toplumumuzda erkek sünneti o kadar içselleştirilmiştir ki kültüre dayanan fakat insan haklarıyla çatışan uygulamalarda sünnet ele alınırken yalnızca kadın sünnetinden değerlendirilmekte, erkek sünneti sorgulanmamaktadır. Bu örnek, çalışmanın başlığını oluşturan paradoksu anlamak bakımından önem teşkil etmektedir. Nitekim buradan bakıldığında lotus ayak yahut uzun boyunlu kadınlar geleneği ne kadar olağandışı ve kabul edilemez ise başka bir coğrafyadan, başka bir toplumdaki bakan biri için de erkek çocuklarının sünnet edilmesi o kadar olağandışı olabilir.

Bu uygulamaların insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm paradoksu başlığına ve eksenine alınarak incelenmesinin sebebi ise bu iki kutup arasında meydana gelen çatışmanın keskin bir doğrusunun ve çözümünün olmadığını göstermeye çalışmaktır. Yukarıda sayılan uygulamaların; evrensel insan hakları anlayışı çerçevesinde meşru olmasının imkânı bulunmamaktadır ve bu çerçevede söz konusu uygulamalara müdahale edilmelidir. Bununla birlikte söz konusu uygulamalar kültür bağlamında içkin oldukları toplum açısından o kadar olağandır ki; çoğu zaman burada bir ihlal olduğu

dahi düşünülmemektedir. Dolayısıyla ne evrensel insan haklarının ne de kültürel rölativizmin bu paradoksu çözmeleri mümkün görünmemektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsan haklarının evrenselliği yukarıda da incelendiği üzere; kimilerine göre insan haklarını evrensel düzlemde garanti altına almak, kimilerine göre ise Batı'nın Batı'ya özgü değerlerini diğer coğrafyalara yayma çabası olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın kültürel rölativizmin de benzer bir şekilde; kimi noktada kültürlerin özgünlüğünü koruma çabası olarak, kimi noktada ise kültüre içkin olanları yüceltmesinden ötürü otoriter, ayrımcı, baskıcı uygulamaların önünü açabilme potansiyeli üzerinden iki uç şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Bununla beraber gerek evrensel insan hakları anlayışının gerekse de kültürel rölativizm kuramının tarihsel süreçte; birbirleriyle çatışarak birbirlerini beslediğini söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim zaman içinde, en azından kuramsal düzlemde, evrensel insan hakları düşüncesinde “kültüre dayalı evrensellik”; kültürel rölativizmde de insan haklarının evrenselliğine katılma fakat bu evrenselliğin bir kültürün olgularına dayalı olarak inşa edilmesini reddetme gibi karşıt kuramın düşüncesini içermeye söz konusu olmuştur.

Bir toplumun kültürü ve bu kültüre ait değerler sonucunda çok çeşitli uygulamalar üretilebilir. Üstelik bu uygulamalardan bir kısmı dışarıdan bakıldığında bireylere zarar veriyor gibi de görünebilir. Hal böyleyken bu durum üzerinden kültürle “evrensel insan hakları” namına müdahale etme gibi bir girişim olası görünmektedir. Bununla beraber kültürel rölativiteye göre; bir kültüre ait olduğu kabul edilen, fakat etik bağlamda ve felsefe bağlamında insan haklarına ters düşen uygulamalar tek tip değildir. Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere; birey üzerinde değişiklikler yapan ya da etki doğuran uygulamaların kaynağı kimi zaman toplumdaki estetik ve statü kaygısı olarak alt soylara, alt soyların rızası alınmaksızın uygulanmakta ve hayatlarının geri kalanında kalıcı değişiklikler yapılmaktadır. Kimilerinde bu zarar verici uygulamalar toplumsal kabul mekanizmasına dâhil olmak amacıyla bireyler tarafından da istenebilmektedir. Öte yandan bir kesimin başka bir kesim üzerinde tahakküm kurmasına yarayan toplumsal ve kültürel pratiklerin de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada evrensellik adına bu pratiklere müdahale edilebilecekse bile, pratiklerin kaynakları bakımından farklılaştığı ve hangisine müdahale edileceğinin de bir ölçütünün bulunmadığı görülmektedir. Öte yandan bu uygulamalara evrensellik namına müdahale edilirken, erkek sünnetinin “normalleşme”si üzerinden düşünerek, buradaki evrenselliğin de aslında bir başka toplumun normu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak insan hakları özelinde yaşanan bu paradoks söz konusu olduğunda anılan durumun herkes için uygun olabilecek, genel geçer, yani kısacası “evrensel” bir çözümü bulunduğunu, özellikle insan hakları ihlalleri noktasında iddia etmek, giderek güçleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Biol, M. (2018). Bir kültürleşme aracı olarak müziğin ve modanın kullanımı: parfüm markalarının reklamları üzerinden karşılaştırmalı göstergebilimsel bir inceleme. (Makale). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/ogrenci_calismasi_murat_birol.pdf. Erişim Tarihi: 10.06.2020
- Demir, E. (2006). İnsan hakları bağlamında evrensellik ve kültürel rölativizm çatışması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/42045.pdf>. Erişim Tarihi: 28.05.2020
- Huntington, S. (2018). Medeniyetler çatışması mı? Murat Yılmaz (Ed.). *Medeniyetler çatışması ve Samuel P. Huntington* içinde (ss. 21-54). İstanbul: Vadi Yayınları.
- İmre, M. (2011). Tarihsel gelişim içerisinde moda, ayakkabı ve insan ilişkileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <http://earsiv.halic.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12473/91>. Erişim Tarihi: 10.06.2020
- Kausikan, B. (2018). İnsan hakları Asya gücüne uyum göstermelidir. Murat Yılmaz (Ed.). *Medeniyetler çatışması ve Samuel P. Huntington* içinde (ss. 281-283). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2011). Etik ilkeler ve hukukun temel öncülleri olarak insan hakları. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2011). Felsefe ve insan hakları. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2011). İnsan hakları düşüncesinin ışığında insan hakları belgeleri. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuyurtar, E. (2006). Kültürel görecelik ve insan hakları. *Sivil Toplum*, 4(13-14), 59-71.
- Lévi-Strauss, C. (2016). *İrk, tarih ve kültür*. (Çev. Haldun Bayrı ve diğerleri). İstanbul: Metis.
- Özdek, Y. (1994). Evrensellik/kültürel görecelik geriliminde insan hakları. *Birikim*, 65, 15-36.
- Özyurt, C. (2006). Modern bir olgu olarak insan haklarının küreselliği ve kültürelliği. *Sivil Toplum*, 4(13-14), 73-82.
- Paine, T. (2017). *İnsan hakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sané, P. (2018). İnsan hakları ve kültürler çatışması. Murat Yılmaz (Ed.). *Medeniyetler çatışması ve Samuel P. Huntington* içinde (ss. 327-330). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Shamsuddin, M. (2020). A brief historical background of sati tradition in India. *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 44-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1170035>. Erişim Tarihi: 20.09.2020
- Tepe, H. (2018). İnsan hakları nedir ve neyin aracıdır? *İnsan Hakları Felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Tepe, H. (2018). İnsan hakları ve evrensellik tartışması. *İnsan Hakları Felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Toku, N. (2006). Hangi insan hakları ya da hangi insan onuru? *Sivil Toplum*, 4(13-14), 7-15.
- Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/1707/154e/56f1/imp-JA34ZF25EP-0.pdf?> Erişim Tarihi: 28.05.2020
- Türk Dil Kurumu, (2020). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 08.06.2020
- Zabunoğlu, G. (2011). Kültürel görecelik ve insan haklarının evrenselliği. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Zabunoğlu Armağanı*, 789-812. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/11766/Zabuno%C4%9Flu%20Arma%C4%9Fan%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim Tarihi: 28.05.2020
- Zubaida, S. (1994). İnsan hakları ve kültürel özgünlük. *Birikim*, 65, 37-42.

Makale Türü: Araştırma

KORE CUMHURİYETİ (GÜNEY KORE) KENTLEŞME DENEYİMLERİ

¹Esengül DANIŞAN

Özet

Kent de mekân gibi toplumsal bir üretilir, fakat bu üretimin nasıl ve ne şekilde olduğu her daim önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kore toplumu da içinde bulunduğu politik, ekonomik ve sosyal şartlar gereğince hazırlanan ulusal bölgesel kalkınma planları doğrultusunda farklı dönemlerde farklı mekânsal pratiklere ve politikalara ev sahipliği yapmıştır. Kore kentleşmesinin mekânsal örüntüsünü araştırmak ve bunun altında yatan sosyo-ekonomik, politik ve mekânsal pratikleri anlamak bu makalenin en önemli amaçlarından birisidir. Bu bağlamda, kentleşme deneyimleri geleneksel topluma işaret eden hanedan dönemleri, kolonyal kentleşmenin yaşandığı Japon sömürge dönemi ve savaş sonrası ulusal kalkınma planları ile yön verilen kentleşme pratikleri tartışılacaktır. Bu konuyu ele almak çok geniş bir literatür taramasını zorunlu kılmakla beraber, makale Kore kentleşme deneyimlerinin genel karakteristiğini ortaya koymak ve kentleşme alanında derinlemesine analizler ve çalışmalar yapmak isteyenlere bu bağlamda yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planları, Kentleşme, Kore, Sömürgecilik Sonrası, Şehir Planlama.

JEL Kodu: J1, L5, O2, O44, R2.

Urbanisation Experiences of Republic of Korea (South Korea)

Abstract

The city is a social product like space, but how and in what way this production happens has always been a significant question. Korean society has hosted different spatial practices and policies in different periods according to national territorial development plans prepared in distinct eras regarding to the political, economic and social conditions. Understanding the spatial pattern of Korean urbanisation and the socio-economic, political and spatial practices underlying it is one of the most important objectives of this article. In this context, urbanisation experiences of which refer to the traditional society, the dynastic periods, the Japanese colonial period in which colonial urbanization took place, and the post-war urbanisation practices directed through national development plans will be discussed. Although this subject has a wide range of literature, this article aims to show the general characteristics of Korean urbanisation experiences and to guide those who want to carry out in-depth analyzes and studies in this field.

Keywords: Development Plans, Korea, Post-Colonialism, Urbanisation, Urban Planning.

JEL Code: J1, L5, O2, O44, R2.

¹ Dr., Şehir Plancısı, TEİAŞ Genel Müdürlüğü, esenguldansan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4143-3104

GİRİŞ

Kore Savaşı'nın sonlanmasıyla beraber, 1960'lardan itibaren Kore Cumhuriyeti çok kısa bir süre içinde benzeri görülmemiş bir kentleşme hızı ile kentleşme oranını yüzde 39'dan yüzde 91'e çıkarmış bir ülkedir (Choe & Kim, 2001). Bu hızlı kentleşme, ülkenin ekonomik yapısının tarım ekonomisinden endüstriyel ekonomiye geçişi ile tetiklenen kırsal alandan kente göçle mümkün olmuştur. İhracata yönelik büyüme stratejisi, büyük şehirleri ve liman kentlerini çekici hale getirirken, kentlerin genel karakteristiğini etkilemekle kalmamış, hızlı kentleşmenin getirdiği birçok problemi de beraberinde taşımıştır. Özellikle Seul, Busan gibi metropoller kırsal alandan yoğun bir göçe maruz kalırken, kentsel yoğunlukları hızla artmış, sadece Seul'un nüfusu 20 yılda neredeyse üç katına çıkmıştır. Kentleşmenin getirdiği sorunları çözmek, planlı kalkınma ve ekonomik büyümeyi yakalamak için her dönem uzun erimli kalkınma planları hazırlanmış, kentleşme kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kore'nin ekonomik ve coğrafi yapısı değişirken, birçok çalışma alanının ilgi odağı olmuştur. Bununla birlikte bugün hala modern Kore'nin kentsel peyzajında savaş öncesi geleneksel Kore'nin izlerini görmek, okumalarını yapmak mümkündür (Lee, 2019: 26). Bir başka deyişle, modern Kore'nin mekânsal pratiklerini, kentleşme deneyimlerini kavrayabilmek; bu örüntülerin altında yatan mantığı anlayabilmek, analiz edebilmek ancak savaş öncesi ve sonrası Kore'yi bütüncül bir yaklaşımla ele alarak mümkün olabilir. Bu bağlamda makale savaş öncesi ve sonrası sosyo-mekânsal, politik ve ekonomik gelişmeler ışığında Kore'nin kentleşme deneyimlerini tartışmayı amaçlamıştır.

Savaş öncesi dönemde, Japon istilasına kadar farklı hanedanların egemenlik mücadelesine tanık olan yarımada, henüz modernleşmemiş geleneksel bir toplumdur ve sosyo-ekonomik, kültürel, mekânsal ve politik özellikleri bu bağlamda şekillenmiştir. Merkezde güçlü bir kralın yönettiği, sosyal sınıflar arası geçişin mümkün olmadığı bu toplumda, kentler de feodal kentlerin özelliklerini taşımaktadır. 1910-1945 yılları arasında Japonya'nın sömürgesi haline gelen Kore yarımadası, Japon koloni hükümetinin politikaları ile şekillenirken, ekonomik sömürünün yanı sıra sosyo-mekânsal asimilasyonun öne çıktığı bir dönem yaşamıştır (Todd, 2014: 1). Bu dönem Kore'nin ulusal sembolü olarak tasarlanmış mekanlar Japon kültürünü ve Japonya'nın yarımada üzerindeki hakimiyetini simgeleyecek şekilde farklı kullanımlara açılmış ya da tahrip edilerek yıkılmıştır. Bununla birlikte, Japon Koloni Hükümetinin mekânsal müdahaleleri Kore modernleşmesinin itici gücü olmuştur. Japon sömürgesinin sona ermesi yarımada beklenen özgürlük ortamını sağlayamamış, aksine 3 yıl süren bir savaş beraberinde getirmiş ve yarımada kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüştür. 1945-1953 arasındaki sekiz yıl Kore yarımadasının en kaotik dönemi olarak tarihe geçmiştir (Pratt, 2006: 241). Savaşın bitmesi ve Kore Cumhuriyeti'nin kurulması kentleşme açısından yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda savaş sonrası kentleşme deneyimleri üç farklı dönem olarak incelenmiştir: 1953-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2000-2020 dönemi.

1953-1980 dönemi değerlendirilirken, Güney Kore'nin henüz savaştan çıkmış bir ülke olduğu ve var olma çabası içinde olduğu, Kuzey Kore'yi herhangi bir saldırı olasılığına karşı ciddi bir tehdit olarak

algıladığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün dezavantajlarına rağmen ekonomide doğru hamleler yaparak büyüme ve kalkınmanın temellerinin bu dönem atıldığı da unutulmamalıdır. Anılan dönemde ihracata dayalı sanayileşmenin itici lokomotifi olduğu hızlı bir kentleşme yaşanırken, kentsel yoğunluk belli birkaç büyük merkezde toplanmıştır. Bu dönem hazırlanan Birinci Kapsamlı Ulusal Bölgesel Gelişme Planı (1972-1981) ile ekonomik büyümenin temelini oluşturmaya odaklanılırken, bölgesel kalkınma ve büyüme kutbu olmak üzere iki yöntem benimsenmiştir. Bu dönem kentleşme sorunları ile baş edilememiş, gerekli altyapı sağlanamadığı için kentsel gelişme ve büyüme baskılanmaya çalışılırken, kırsal göçü durdurmak üzere kırsal kalkınma planlarına öncelik verilmiştir. 1980-2000 dönemi Kore'nin ciddi bir ekonomik büyüme yakaladığı, kentsel altyapının geliştirilmesine önem verildiği, kentsel yoğunluğun toplandığı merkezlerin kontrol altına alınmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde hazırlanan İkinci Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (1982-1991) ve Üçüncü Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (1992-1999) ile refah düzeyini yükseltmek, ulusal kaynakları korumak, çevreye duyarlılığını artırmak, ademi merkeziyetçi ulusal kalkınmayı tesis etme amaçları hedeflenmiştir. 2000-2020 son dönemde dünyanın içinde bulunduğu gelişmelere paralel olarak yeni bir tür kentleşme sürecine girilmiştir. Bu dönem hazırlanan dördüncü Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (2000-2010) ile bu yeni kentleşme süreçleri değerlendirilmiştir. Şehir bölgelerin olduğu bu dönemde, özelleşmiş kentler oluşturulurken, olası bir Kuzey Güney birleşmesi göz önünde bulundurularak politikalar oluşturulmuştur.

Kore'nin savaş sonrası hızla kentleşmesi birçok sorunu beraberinde getirirken, dönemin sosyo-politik ve ekonomik şartları göz önünde bulundurularak hazırlanan kalkınma planları ile bu sorunlar çözülmeye çalışılmış ve çok kısa bir süre içinde gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaşılmıştır. Kore'nin başarısı kritik dönemlerde yapılan ekonomik hamlelere ve en başından beri üst ölçekli, uzun erimli planlarla çizilmiş bir yol haritasına sahip olmasına bağlanmaktadır. Bu bağlamda, bu makalede farklı dönemin ekonomik, politik ve sosyal şartlarına göre hazırlanan ulusal kalkınma planları Kore'nin başarısını tahlil etmede bir yol haritası olarak alınmış ve incelenmeye çalışılmıştır.

1. SAVAŞ ÖNCESİ KENTLEŞME DÖNEMLERİ

1.1. Hanedan Dönemi

Geçmiş milattan önce 3000'li yıllara dayanan Kore yarımadası, komşuları Rusya, Çin ve Japonya'nın sosyo-ekonomik, kültürel ve politik müdahalelerine her daim açık olmuştur. Savaşlara, asimilasyona maruz kalmış bir coğrafya olarak mekânsal örüntüsü de bu bağlamda farklılaşmıştır. Kore yarımadası 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında 6 milyon popülasyonun yaşadığı ve bunun sadece 20 bininin kente yerleştiği, toplamda 8 şehre ev sahipliği yapan hanedanların güç savaşının sürdüğü bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır (Kim, 1999: 42). Geleneksel ilişkilerin süregeldiği, tarımsal üretimin ve ticaretin geçim kaynağı olduğu yarımada toplum soylu aileler, bürokratlar ve edebiyatçılardan oluşan küçük bir elit grup ve bu elit sınıfa hizmet eden büyük bir alt sınıftan oluşurken, şehirler ise idari işlevler ve ticari faaliyetler de dahil olmak üzere sınırlı işlevler üstlenen merkezler olarak öne

çıkılmaktadır (Kim, 1999). Bu geleneksel toplum aynı zamanda katı bir sınıf yapısı ve sosyal sınıflar arası hareketliliğin ve değişimin pek mümkün olmadığı bir toplumdur. Bu sebeple yirminci yüzyılın başlarına kadar Kore, durgun ve değişmeyen kırsal bir toplumu simgeleyen “sabah sakinliği diyarı” anlamına gelen *고요한 아침의 나라* olarak adlandırılmıştır (Kim, 1999: 35). Rugg’a (1972: 330) göre bu dönem feodal ya da geleneksel olarak adlandırılabilir Kore kentlerinin öne çıkan üç özelliği vardır: (i) kentsel işlevlerin birincil kademe kent (ana kent) üzerinde toplanması, (ii) yönetsel işlevlerin öne çıkması, (iii) kısa erimli merkezi aktivitelerin hakimiyet sahibi olmasıdır. Bu özellikler Castells’in feodal toplumunda kır ve kentin öne çıkan özelliklerini de taşımaktadır. Castells’e (1977) göre feodal toplumda, artı-değerin üretildiği mekân kırdır ve bu bağlamda kent mekânı yönetimin, ticaretin, merkezi aktivitelerin bir arada bulunduğu fiziksel bir platformu ifade etmektedir.

Geleneksel bir toplum olan ve geleneksel üretim biçimleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda mekânın da bu bağlamda üretildiği yadsınamaz. Bununla birlikte bu dönem yaşanan hanedanlar arası güç mücadelesi mekânsal pratikleri ve kentsel politikaları doğrudan etkilemiştir. Bu dönem sık karşılaşılan bir uygulama, yarımada hükmeden hanedanın başkenti kendine yakın bulduğu bir başka yere taşınmasıdır. Güçlü bir merkezi otoriteye sahip olunan bu dönemde erk sahibi olarak hanedanlar mekânı şekillendirirken, çok yaygın bir pratik olarak başkentleri taşımışlardır. Bu dönemde öne çıkan Koryo ve Joseon hanedanları kendi başkentlerini kurmuşlardır. Uzak Doğu’nun en gelişmiş metropollerinden biri olan Seul, bu dönem ilk kez Hanyang adı ile 1394’de Joseon hanedanı tarafından pungsu (fengshui), neo-konfüçyanizm, yin-yang ve beş element kanunu ve kutsal dağ ideolojisi olarak adlandırılan geleneksel planlama ilkelerine göre seçilmiş ve tasarlanmıştır (Yoon, 2006: 13). Özellikle pungsu, mimari alanda evlerin ve mezarların yer seçiminde öne çıkan bir pratik olarak yaygın bir biçimde Uzak Doğu’da halen kullanılmaktadır.

1.2. Koloni Dönemi

1910 yılında Japonya’nın Kore yarımadasını ilhak etmesi ve kolonileştirmesi ile kentleşme pratikleri hem koloni dönemi özellikleri kazanmaya hem de Kore toplumu modernleşme pratiklerini deneyimlemeye başlamıştır. Kore’nin Japon istilası altında modernleşmesi tartışmaları da beraberinde getirdi. Bazı araştırmacılar ve akademisyenler bunun Kore yarımadasına bir katkısı olmadığını, Kore’nin kendi modernleşme pratiklerini yaşama fırsatı olsaydı başka türlü gelişmelerin olacağını ve bunun Kore’nin yararına olacağını vurgularken, kimileri ise bunun uzun vadede Kore’ye katkısı olduğunu, endüstrileşmenin temellerinin bu dönem atıldığını savunmaktadır (Ahn 2001; Park et al. 2004 aktaran Caprio, 1981). Shin ve Robinson (1993: 13 aktaran Lee, 2019: 40) Japonların ekonomik sömürü ve kültürel asimilasyonu gerçekleştirme adına henüz kıvılcımlanan Kore modernliğini bastırıldığını savunmaktadır. Bu dönem mekânsal, kültürel, ekonomik, sosyal asimilasyon ve sömürü kent mekânı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Todd’a (2014: 16) göre Seul’ü Japonya’nın sömürge imparatorluğunun sembolü haline getiren beş önemli proje vardır. Bunlar; i) yeni kamusal alanlar yaratmak için şehrin sembolik topografyasını kontrol etmek; ii) manevi asimilasyonu gerçekleştirmek için Japonya’nın ulusal

dini Şinto'nun tapınağını Seul'ün en önemli dağlarından biri olan Namsan'a inşa ederek önemli bir kamusal alan yaratmak; iii) Kore'nin sembollerinden Joseon hanedanının inşa ettirdiği ve Kore ulusunu temsil eden Kyongbok Sarayı'nı, Japon endüstrileşmesinin ne kadar gelişmiş ve Korelilere karşı ne kadar üstün olduğunu göstermek amacıyla bir sergi alanına dönüştürmek suretiyle burayı Japon ulusuna ait bir kamusal alana çevirmek; iv) halk sağlığı ve hijyen için altyapı geliştirmek ve v) Şintoizmi Korelilerin gündelik hayat pratiklerine dâhil etmektir. Diğer bir deyişle, yaklaşık 35 yıl süren koloni döneminde Japon asimilasyonu maddi, manevi ve kentsel (medeniyet, modernite) hayatı asimile etmeye ilişkin olarak sistematik bir şekilde yapılırken, Kore toplumunun sosyo-mekânsal organizasyonu Japon egemenliğini temsil edecek şekilde dönüştürülmüştür. Diğer taraftan kent sakinleri Japon kültürünü onlarla uyum içinde yaşamak ya da manevi değerleri paylaşmak adına değil sadece ekonomik kazanç için kabul etmişlerdir. Lee'ye (2019:91) göre Japon hükümetinin kentin mekânsal organizasyonuna karşı takındığı yıkıcı ve zarar verici tutum Kore tarihini manipüle etmek üzere kurgulanmıştır ve bu mekânsal organizasyonun Japon anakarasındaki uygulamalar taklit edilerek yeniden kurgulanmasının en önemli sebebi, Japon egemenliğinin tüm yarımada benimsenmesini sağlamaktır.

Bu dönem Kore yarımadası üzerinde hakimiyet mekânsal pratiklerle de sağlamlaştırılırken, başkent Seul (o dönem Keijo olarak yeniden adlandırılmıştır) Japon koloni hükümetinin iktidarının temsil mekânı olmaktan kaçamamıştır. Bu dönemde kentleşme oranı kentsel nüfus artışı ve kentsel yerleşimlerin çoğalmasına bağlı olarak hızla artarken; özellikle politika kurumlarının, ulaşım ana hatlarının, yönetsel ve ticari merkezlerin yer aldığı bu kentin yanında, Pyongyang (Kuzey Kore başkenti), Pusan, Incheon, Kusan, Mokpo, Taejon, Kwangju, Chongjin, Shinuiju gibi kentlerde de nüfus artışları yaşanmıştır (Kim, 1999). Kentsel nüfusun hızla artmasıyla özellikle Seul, 1 milyonluk nüfusa sahip büyük bir metropol haline geldi. Goto (1993: 93), Japon hükümetinin sanitasyon sisteminin geliştirilmesi, yolların genişletilmesi, ana arterlerin düzeltilmesi ve yeni yolların inşasına önem verdiğini vurgulamaktadır. Ulaşım ağları demiryolu, karayolu güney kuzey aksı üzerine inşa edilirken güneydeki limanları kuzeye bağlamak amaçlanmıştır. Koloni dönemi kentsel gelişme örüntüsü daha sonra modern kentsel gelişmenin mekânsal yapısına altlık oluşturmuştur (Kim, 1999: 60).

Bunlara ek olarak diğer birçok sömürge ülke gibi Kore'de Japonya'nın hammadde ihtiyacına cevap veriyordu ve bu bağlamda Japonya anakarası ile ulaşımı güçlendirmek amacıyla bir taraftan yeni kentsel yerleşim yerleri deniz limanı olacak şekilde inşa edilirken, diğer taraftan da demiryolları ile Kore yarımadasında bulunan doğal kaynakların sömürülmesi amaçlanıyordu (Kim, 1999: 55). Rugg (1972: 336) sömürge kentlerinin büyümesinin, doğal kaynakların kullanılması ve askeri amaçlar için gerekli sanayi büyümesi amacıyla teşvik edildiğini, Japonların Kore'nin şehirlerini, üretimin ya da kültürel değişimin merkezleri olarak değil, yönetim ve ticari faaliyetler için birer merkez olarak gördüğünü iddia etmiştir. Son olarak, bu makalenin kapsamı dışında olsa da bu dönemin Kore yarımadası ve Kore halkını sosyo-ekonomik, kültürel ve mekânsal anlamda derinden etkilediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Anılan dönem koloni hükümetinin inşa ettirdiği birçok yapının daha sonra, ulusal kimlik inşası ve koloni

dönemi sosyo-mekânsal etkilerini silmek amacıyla yıktırılması ve bazılarının aslına uygun yeniden yapılması da bu etkilerin kuşaktan kuşağa aktarıldığını göstermektedir.

2. SAVAŞ SONRASI KENTLEŞME DÖNEMLERİ

Bu bölümde Japon koloni döneminin sona ermesi ve Kore Savaşı sonrası dönemde artık kuzey ve güney olmak üzere iki farklı ülkenin kurulduğu Kore yarımadasında, Güney Kore olarak da bilinen Kore Cumhuriyeti'nin kentsel mekânsal politikaları değerlendirilecektir.

2.1. 1953-1980 Dönemi

1953-1980 dönemi, demokratikleşmenin henüz tam olarak sağlanamadığı, siyasi yapısı kaygan bir zemin üzerine kurulduğu bir dönem olarak çıkar karşımıza. 19 Nisan 1960 tarihinde başlayan öğrenci ayaklanması sonucunda 1948'den beri Cumhurbaşkanlığı yapan Syngman Rhee istifa etmesiyle istikrarsız bir döneme girilmiş ve bir sene sonra 1961 yılında askeri darbe gerçekleştirilmiştir (Lee, 1994: 18). Cumhurbaşkanlığı görevine geçen askeri darbeyi gerçekleştiren General Park Chung Hee 1972 yılında iktidarını uzatmak amacıyla anayasayı değiştirtirken, bu değişiklikten 7 yıl sonra 1979 yılında suikaste uğramıştır. Park dönemi, askeri dikta dönemi olmakla eleştirilmiş, siyasi baskılar ağırlaşmış, demokratikleşme gerçekleşmemiştir (Lee, 1994:18). Moon'un (2013: 10) da iddia ettiği gibi Kore 1961'den 1987'ye kadar başkanlarının askeri elitler arasından çıktığı otoriter bürokratik bir devlet olmuştur. Bu dönem yerel yönetimlerin planlar üzerindeki etkisi çok kısıtlıdır ve neredeyse bütün kararlar merkezi otoriteden verilmektedir. Fakat buna rağmen doğru hamlelerle ekonomik yönden olumlu gelişmeler yaşanmış, gelişme ve kalkınmanın temelleri bu dönem atılmıştır. Ulusal bölgesel planlama, hükümet önderliğindeki ekonomik büyüme politikalarıyla birlikte gelişmiştir.

Savaş sonrası büyük yıkıma uğrayan Kore kentleri, hem yurtdışında yaşayıp ülkesine dönen Korelilerin hem de kırdan göçenlerin ilk durağı olurken, yaşanan konut yetersizliği, kentsel işlevlerin büyük ölçüde tahrip olması ve büyük kentlere olan mülteci akını önemli sorunlar olarak öne çıkmıştır (Rii&Ahn, 2002). 1960'ı izleyen yıllar Kore kentleşmesinin çok hızlandığı bir dönemdir. Söz konusu dönemde kentlerin nüfusu hızla artarken, kırsal alandan kentlere yönelik göçlerle birlikte kentler fiziki olarak da hızla büyümüştür. Sanayileşmenin ve ekonomik büyümenin mekânsal organizasyonu da büyük ölçüde etkilediği bu dönem işgücü krizi de problemlerin diğer bir ayağını oluşturmuştur. Kang'a (1998) göre sanayileşme ve toprak reformuyla birlikte tarım arazilerinin küçülmesi itici bir güç olarak kentlere göçü hızlandırırken, kentlerdeki işgücü ihtiyacı da çekici bir güç halini almış ve son tahlilde bu dönem tecrübe edilen mekânsal değişiminin en önemli sebepleri olarak görülmüştür. Kırsal alandan kente gerçekleşen bu büyük göç, kent nüfusunu kısa sürede hızla ve büyük oranda arttırırken, konuttan altyapıya, sağlıktan eğitime birçok sorunu beraberinde getirmiş, Seul'ün nüfusu 1.5 milyon artarak yaklaşık 2.5 milyona ulaşmıştır. Fakat kentsel hizmetler bu ani ve hızlı artışa cevap verememiş, nüfusun

büyük çoğunluğu su, kanalizasyon, ulaşım gibi temel hizmetlerden mahrum 달동네¹ lerde (*daldongne*) yaşamak zorunda kalmıştır. Kırsal nüfus 1966'dan 1971'e kadar yaklaşık 1.5 milyon azalırken, göçle gelen nüfusun büyük kısmı kayıt dışı sektörde kendine yer bulabildi. Kentsel yoksulluğun baş göstermeye başladığı bu dönemde yoksulluk ve işsizlik kronikleşirken *daldongne*ler göçmenlerin konut ihtiyacına cevap veriyordu. Hükümet tarafından sağlanan çimento, çevredeki akarsu ve kumlarla karıştırılıp inşa edilen *daldongne*ler (Cho, 2015) kent yoksulluğunun mekânsal temsili ve bir işgücü sorunu olarak öne çıkmıştır. Bu mahallelerin yakın çevresinde kurulan fabrikalar özellikle tekstil fabrikaları hem ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak hem de konutlarda üretimi devam ettirmek üzerine kurulu bir sistem yaratmıştır. Bu gelişmeler kentleşmeye karşı, kentleşmenin endüstrileşmenin nahış bir yan ürünü olduğu ve bu sebeple durdurulması, olabildiğince baskılanması gerektiği yönünde bir algıya sebep olmuştur. Özellikle Park Chung-hee yönetimi (1961-1979) tarafından kentleşme bastırılmaya çalışılmış ve bu bağlamda 1970'li yılların başında hazırlanan Kapsamlı Ulusal Bölgesel Kalkınma Planı kentleşme politikalarını belirlemiştir.

Konut finansmanı da bu dönem için önemli bir çelişki yaratmıştır. Resmi konut finansmanı sektöründe sermaye temininin bulunmaması ve birden fazla konut biriminin mülkiyetini cezalandıran hükümet politikaları, 전세 (*jeonse*) sistemi adı verilen yerli bir konut finansmanı mekanizmasını, mevduat parasına dayalı kiralık bir konut sistemini yaygınlaştırmıştır (Rii&Ahn, 2002). *Jeonse* kiralık mevduat sözleşmesi sistemi, banka kredilerine erişim olmadığında konut sahiplerinin konut yatırımlarını finanse etmek için önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemde kiracının apartman dairesinin piyasa değerinin yaklaşık %30-50 oranında bir kısmını kontratın başında ev sahibine ödemesi gerekmektedir (Gelezeau, 2007: 181). Faiz gelirlerinin çok yüksek olduğu bu dönemde ev sahibi bu parayı yatırım amaçlı kullanırken, kiracı da aylık ödemesi gereken kirayı yatırım olarak değerlendirir (en azından teoride) ve gelecekte alacağı ev için birikim yapmış olmaktadır. Söz konusu dönem *jeonse* payı neredeyse %70 oranında artış göstermiştir (Mukoyama, 2011). Bu sistem 1997 sonrası mali serbestleşmenin ardından sorunlu hale gelmiş; *jeonse* kiracılarının büyük bir bölümü, yeterli tasarrufları olmadığı için *jeonse* mevduatlarını finanse etmek için borçlanmıştır. Kiracılar tarafından böyle bir borçlanma, tasarrufa dayanan *jeonse* sisteminin aslında artık çok da iyi çalışmadığını göstermiştir (Bertrand et al, 2016).

Birinci Kapsamlı Ulusal Bölgesel Gelişme Planı'nın (1972-1981) getirdiği en önemli politikalar; sınırlı kaynaklarla büyüme potansiyelinin maksimize edilmesi, yatırım önceliğinin büyük sanayi sitelerine bağlantı yapan otoyollara ve limanlara verilmesi ve büyük sanayi siteleri ile metropol alanların altyapılarının geliştirilmesi olarak belirlendi. Bu planda temel amaç uzun vadeli ekonomik büyümenin

¹ Terminolojide yerine "slum", "squatter house" gibi İngilizce alternatiflerinin kavramın Korece özgün manasını tam olarak karşılamadığı; Türkçe "gecekondu" benzeri, Kore'ye özgü konut dokusu anlamına gelmektedir. Türkçeye "ay mahallesi" olarak çevrilebilir. Ay mahallesi Korece 달동네 (*daldongne*) 달 ay, 동네 ise mahalle anlamına gelmektedir. Bu mahalleler dağ eteklerine kurulduğu için konumları itibarıyla hem kenti hem de gökyüzünü seyretmeye en uygun yerlerdir. Bu bağlamda belki de ayın en güzel görüldüğü yerler *daldongne*'lerdir. Bu sebeple onlara "ay mahallesi" denilmiştir.

temelini oluşturmaktı. Bölgesel kalkınma ve büyüme kutbu gelişimi olmak üzere iki yöntem benimsenmiştir. Bununla birlikte, büyük sanayi komplekslerini genişletme sürecinde, kalkınma odaklı plan, bölgedeki kaynakların sömürülmesine ve doğal çevrenin kirlenmesine neden olmuştur. Bu sebeple, sadece ekonomik büyüme için ulusal toprakların verimli kullanımını değil, aynı zamanda doğal çevrenin korunması ve insan yaşamının planlanmasına da önem verilmiştir. Böylece, kentsel sorunları çözerek doğal çevreyi korumaya ve yaşam ortamını iyileştirmeye çalışılmıştır (KRIHS, 2013). Bu dönem imalat sanayi Seul, Incheon ve Busan kentlerinde yoğunlaşırken, ülkenin güneydoğusu bir sonraki aşama sanayi üssü olarak belirlenirken yeni merkezler yaratmak amacıyla da çelik sanayinin yoğunlaştığı Pohang, otomobil sanayinin kurulduğu Ulsan kentleri geliştirilmiştir. İhracat kaynaklı ekonomik büyüme için gerekli lojistik altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönem geliştirilen en önemli altyapı çalışması olarak Seul-Busan arasında inşa edilen Kyungbu Otoyolu başkenti en büyük ikinci liman kentine bağlarken, Kore'nin basarisinin sembollerinden biri haline gelmiştir (Moon, 2013: 11). Birinci Kalkınma Planı ile ekonomik gelişmeye koşut olarak bölgesel kalkınma hedeflenmiştir. Ülkenin kuzeyi hızla sanayileşip, kentleşirken; güneyi hala tarımla uğraşmakta ve kırsal alan olarak kaldığı için de göç vermektedir. Fakat bununla birlikte sanayinin yoğun olduğu merkezler birçok kentsel sorunla da uğraşmaktadır.

Kalkınma planı politikaları kapsamında hazırlanan Birinci Kapsamlı Ulusal Fiziki Gelişme Planının (1972-1981) getirdiği en önemli konsept hiç kuşkusuz yeşil kuşak olarak bilinen Gelişmeyi Sınırlandırıcı Kuşaktır (Cho 2002, aktaran Ding&Zhao, 2012: 920). Bu dönem geliştirilen kentsel politikaların büyük şehirlerdeki fiziki büyümeyi ve nüfus artışını durdurmayı amaçladığını savlamak yanlış olmaz. Bu planın öngördüğü diğer önemli bir adım da 1977'de yürürlüğe giren Seul'ün nüfus yoğunluğunu düzenlemeye yönelik, nüfus artışını Seul'den diğer kentlere yönlendirmek amacıyla hazırlanan Seul Nüfusunu Yeniden Dağıtım Planı'dır (Seoul Population Redistribution Plan) (Ding&Zhao, 2012:923). Bunlara ek olarak 1972 yılında Ulusal Arazi Kullanım Yönetimi Kanunu ile arazi kullanımı ve sanayi alanları düzenlenmiş; 1978 yılında beş şehir bölgesel şehir olarak tasarlanmış ve nüfuslarının 200 binden 1 milyona çıkarılması amaçlanmıştır. Bu dönem Seul'de yeni sanayi gelişmeleri kati şekilde yasaklanırken; eğitim ve araştırma alanındaki enstitülere yayılma ve büyüme izni verilmemiştir.

Söz konusu dönem kentlerin büyümesinin baskılanmaya çalışıldığı daha önce vurgulanmıştır. Kentlerdeki fiziki büyüme baskılanırken ve nüfus artışı kontrol altına alınmaya çalışılırken, kırsal alandan yapılan göçler de durdurulmaya çalışılmıştır. 1970 yılında kırsal alandan kente göçü önlemek amacıyla 새마을운동 (*Saemaoul Undong*) denilen Yeni Köy Hareketi programı temel kırsal kalkınma politikası olarak geliştirilmiştir. Yoksul köyleri modernize etmek için ulusal bir hareket olarak başlayan *Saemaoul Undong* programı sayesinde kırsalda yaşam koşulları, üretim esasları ve gelir düzeyi hızla iyileşirken devlet ve çiftçiler arasında üretken bir ortaklık kurulmuştur (Do & Kyaw, 2013). Kore devletinin ihracatı geliştirme ve endüstriyel kalkınma için şirketleri desteklemesine benzer bir şekilde, *Saemaoul Undong* programı ile de kırsal alanda destek politikaları uygulanmıştır. Rekabet ve pazar

ilkesine dayanarak, köylere özerklik verilirken finansal ve teknik destek sağlanmıştır (Do&Kyaw, 2013).

2.2. 1980-2000 Dönemi

Bu dönem siyasal çekişmeler ve darbe ile kurulmuş hükümet ile devam etmiş fakat demokratikleşme çabalarının sonuç verdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Chun Doo Hwan tarafından 12 Aralık 1979 darbesi gerçekleştirmiş ve iktidarın başına geçmiştir. Bu döneme damgasını vuran uygulamalarının başında sıkıyönetim ilan ederek üniversiteleri kapatması, siyasi faaliyetleri yasaklaması ve basına sansür uygulamaları gelirken, halk bu duruma tepkisini ülkenin genelinde devam eden protestolarla göstermiştir. Gwangju şehrinde protestolar bütün şehre yayılırken, özel kuvvetler Gwangju Demokratikleşme Hareketini durdurmak üzere şehre yollanmıştır. Protestoların, şiddetin ve despot bir idarenin 1987’de kadar devam ettiği ülkede, Seul Ulusal Üniversitesi öğrencilerinden birinin işkenceyle öldürülmesi üzerine ülke çapında büyük gösteriler yapılmıştır. 1987 yılında otoriter bürokratik bir devletten demokratik bir devlete dönüşme yönünde gösterilen çabalar doğrultusunda 29 Haziran Bildirgesi ilan edildi ve devlet başkanını genel ve doğrudan seçim ile belirlemesine karar verilmiştir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde adımlar atıldı. Bu bağlamda 1994 yılında yerel yönetimler sistemi restore edilmiştir.

İkinci Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (1982-1991) bu dönemde hazırlanmıştır. Anılan planın ilk öngörüsü Seul’e dairdir. Söz konusu dönem Seul’ün hala çok yoğun olduğu ve bunu kontrol altına almak üzere politikaların üretildiği bir dönemdir. Öncelikli hedef Seul’de oluşan nüfus yoğunluğunu azaltmak ve kontrol altına almak bu bağlamda diğer bölgelerdeki istihdam fırsatlarını ve kentsel hizmetleri artırarak o bölgeleri birer cazibe noktası haline dönüştürmektir. Bu şekilde göçün yönünü bu bölgelere çevirmek amaçlanmıştır. Plan, uygun büyüklükteki endüstrileri bu bölgelere çekmeyi; konut, su, kanalizasyon gibi altyapı sistemlerini geliştirerek ulusal refah düzeyini yükseltmeyi ve nihayet ulusal kaynakları, ulusal toprakları korumak amacıyla doğal çevrenin tahribatını en aza indirmeyi hedeflemiştir (KRIHS, 2013). Plana ek olarak 1997-2011 yılları arasında Seul için Büyüme Kontrol Edici Yönetim Planı yapılmıştır (Rii&Ahn, 2002:52). Bununla birlikte, önceki dönemlerden farklı olarak artık kentsel gelişmenin ve büyümenin önlenemez olduğunun anlaşıldığı bu bağlamda kentsel altyapının geliştirilmesine dair ciddi yatırım ve teşviklerin yapılmasının zorunlu olduğunun kabul edildiği görülmüştür. 1981 yılında hükümet, kentsel arazi arzını artırmak için kapsamlı bir yasa çıkarmıştır. İnşaat Sahası Geliştirme Teşvik Kanunu (the Building Lot Development Promotion Act) kapsamında hükümet bir alanı bir kalkınma bölgesi olarak belirlediği takdirde, bu alan özel girişimcilere satılmış bile olsa bütün mülkiyet kamulaştırma yetkisi kapsamında değerlendirileceği öngörülmüştür. Bu güçlü kamulaştırma yetkisi Kore Arazi Şirketi (한국토지공사/Korea Land Corporation) ve diğer kamu kuruluşlarına kentsel gelişmeyi hızlandırmak için büyük avantaj sağladı. Bu yetki çerçevesinde Kore Arazi Şirketi, Kore Milli Konut Şirketi (Korea National Housing Corporation) ve yerel yönetimler 1981-2008 yılları arasında yaklaşık 700 kilometre karelik yeni kentsel alan geliştirmişlerdir. 1988-1993 yılları

arasında 2 milyon konut biriminin inşa edilmesi planlanmıştır. 1988 yılında toplam konut biriminin 8 milyondan az olduğu göz önünde bulundurulursa bu plan dönemin şartlarına göre oldukça iddialı bir plan olarak öne çıkmıştır. Bu planın hemen sonrasında çok merkezli bölgesel yapılar geliştirmeyi amaçlayan Üçüncü Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (1992-1999) hazırlanmıştır. Planın odağını ademi merkezietçi ulusal kalkınma oluşturmuştur. Yerel bölgeleri teşvik ederek ulusal bölgenin dengeli gelişimi, küresel standartlardaki değişimi (değişim, iş birliği ve çevresel sağlamlığa odaklanarak) karşılamak için ulusal sınırlar içinde yeni sistemlerin kurulması ve Kore yarımadasında gerçekleşmesi arzulanıyan yeniden birleşme için hazırlanılması ve organize olunması planın önemli maddelerindedir (KRIHS, 2013). Buna ek olarak toprakların korunması, ulusal ve uluslararası şartların değişimini destekleyecek uygun altyapı sistemlerinin oluşturulması, ulusal refahın artırılması, doğal çevrenin korunması, vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam alanlarının iyileştirilmesi planın diğer maddeleridir. Son olarak plan olası bir Kuzey Güney birleşmesi durumunda bölgesel eşitsizliklerin aşama aşama azaltılmasını hedeflemiştir (KRIHS, 2013). Yine bu plan kapsamında 1989-1996 yılları arasında Seul'un yeşil kuşağının hemen dışında 40.000 ila 100.000 arasında değişen konut biriminin bulunduğu beş yeni ilçe inşa edilmiştir (Rii&Ahn, 2002:63). Kore Arazi Şirketi ve Kore Milli Konut Şirketi kamu ve özel kaynakların geniş çaplı planlamasını ve kitlesele seferberliğini koordine etmiştir. İki şirket, 2009 yılında kamu kurumları arasında verimliliği artırmak amacıyla Kore Arazi ve Konut Şirketi adı altında birleştirilmiştir. 1990-1997 yılları arasında tedarik edilen ortalama yeni konut sayısı yaklaşık 650.000'u bulmuştur (Kim, 2010). Yoğun konut inşaatlarına ek olarak, bu dönem ulaşım ağları yeni yollar ve metro uzantıları, parklar, bölgesel ısıtma sistemi ve diğer kentsel kamu altyapı planları yapılmıştır. Fakat bu yoğun inşaat seferberliği inşaat maliyetlerini arttırmak, kalitesiz işler gibi birçok problemi de beraberinde getirirken, diğer taraftan eşgüdümlü büyük ölçekli planlama kısa sürede benzeri görülmemiş büyüklükte bir konut arzını piyasaya sunabilmiştir. Konut arzının önemli bir kısmına da kentsel yenileme alanları ile cevap verilmiştir. Dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde 1960'larda uygulanmaya başlanan kentsel dönüşüm, Kore'de 1990'lara kadar uzanmaktadır. 1980'lerden itibaren kentsel alanların da genişlemesi ile ekonomik getirisi yüksek bölgelerde kalan daldongneler kentsel yoksullukla mücadele etmek adına yeniden geliştirme, kentsel yenileme alanları olarak öne çıkarken, mevcut evler yıkıldı ve yerlerine yüksek katlı konutlar inşa edilmiştir (Cho, 2015). 2000'li yıllarda bu dönem gerçekleştirilen kentsel yenileme projeleri mekân tartışmalarının önemli bir ayağını oluşturmuştur. Cho'ya (2012 aktaran Cho, 2015) göre düşük gelir grubuna ait bir konutun şimdi olduğu gibi yüksek katlı bir apartmandaki herhangi bir daireye dönüştürülmesinin, gerçek bir konut geliştirme politikası olamamıştır. Bu tür yenileme, dönüşüm projelerinde mahallelinin kurduğu enformel bağlar, dayanışma, organik bağlar yok edilmekte ve yoksulluk bireyselleştirilerek baş edilmesi zor bir forma sokmuştur.

2.3. 2000-2020 Dönemi

2000'lere geldiğimizde dünyadaki gelişmelere paralel olarak sosyo-ekonomik, kültürel farklılıklara ve hiyerarşilere mekânsal hiyerarşiler de hızla ve katı bir şekilde eklenmiştir. Bu bağlamda, son 20 yılda yeni bir tür kentleşme sürecinin de içinde girildiği iddia edilmiştir. Bu süreç bize kentleşmenin, kentin değiştiğini, bölgeselleşme yönünde evrildiğini göstermiştir. Öyle ki Birleşmiş Milletler artık bu bölgesel kentler için city-region/şehir bölgeler terimini kullanır olmuştur. Bu dönem birçok yazarın da (Harvey 2006, Castells 2000) belirttiği gibi refah devletinden neo-liberalizme geçişle beraber neo-liberalizmin var olma mücadelesi kutuplaşmayı artırırken, eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Kore'de mevcut olan bölgesel eşitsizlik, özellikle Seul ve çevresinde yoğunlaşan kentsel nüfus bu dönem küresel süreçlerin ve ekonomik gücün büyük kentlerde yoğunlaşması, eşitsizliğe, kutuplaşmaya yeni biçimler oluştururken sadece bölgeler arası değil ülkeler arasında da farklı çatışma alanları yaratmıştır. Bu dönemde kentsel bölgesel yönetimi global ekonomik-politik süreçlerde bağımsız değerlendirmek mümkün olamamıştır.

Bu dönem aynı zamanda Kore ekonomisinin güçlü ve istikrarlı olmaya başladığı, sıkıştırılmış büyümenin sonlandırıldığı, belediye sisteminin canlandırıldığı, çevre hususlarının önemsendiği, kurumsal yenilenmelerin olduğu, halkın katılımının artırılmaya çalışıldığı, politik alanın demokratikleştirildiği bir dönem olagelmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak hazırlanan son Kapsamlı Ulusal Bölgesel Plan (2000-2010) ile birlikte özellikle bölgesel gelişme üzerine stratejiler ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. En önemli ve birincil hedef olarak dengeli bölgeler yaratma isteği öne çıkmıştır. Bu plan çok çekirdekli ademi merkezîyetçi bölgesel yapı ile bölgeler arasında iş birliğini geliştirmek amaçlanmıştır. Buna ek olarak kendi kendine yeten bölgeler oluşturulması stratejisi ve etkin bir ulaşım sistemi geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Planda ayrıca farklı bölgeler için farklı kalkınma modelleri önerilmiştir (Ding&Zahou, 2012: 912). Bunlara ek olarak bu dönem en çok üzerinde durulan hususların başında “koruma” ve “denge” gelmiştir. Ulus, ekonomik büyümeye kıyasla yaşam kalitesi ve çevre ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bunlara ek olarak, ulusal bölgenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma daha fazla vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 21. yüzyılın bütünleşik ulusal bölgenin gerçekleştirilmesi için dört anahtar hedef listelenmiştir: (i) dengeli ulusal bölge, (ii) yeşil ulusal bölge, (iii) açık ulusal bölge ve (iv) birleşik ulusal bölge (KRIHS, 2013).

2006-2020 yılları arasını kapsayan dönem için yeni bir plan hazırlanmazken, dördüncü planda revizyona gidilmiştir. Bu revizyonda altı yeni strateji önerilmiştir: (i) yönetsel, finansal ve kültürel işlevlerin farklı bölgelere dağıtılması ile çok fonksiyonlu idari şehirler, inovasyon şehirleri ve girişimci şehirler oluşturmak, (ii) olası bir Kuzey Güney birleşmesi söz konusu olması durumu göz önünde bulundurularak özellikle sınır bölgelerde kalkınmayı altyapıyı ve işbirliğini geliştirmek, (iii) ülkenin her yerinden erişilebilirliği artırmak için güvenli ve çevre dostu ulusal trafik ağlarını ve entegre altyapıyı oluşturmak, (iv) ülkede dengeli bir gelişme ve yaşanabilir bir kentsel çevre sağlamak için rahat bir insan yerleşimi ortamı oluşturmak, (v) sağlıklı ve yeşil ulusal bölge inşa etmek, su kaynaklarını verimli bir

şekilde yönetmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için entegre ulusal afet yönetim sistemleri inşa etmek, (vi) yerel sakinlerin ulusal bölgesel kalkınma projelerinin tüm süreçlerine katılmaları için bir temel oluşturarak ademi merkeziyetçiliği güçlendirmektir (KRIHS, 2013). Bölgesel kalkınma stratejilerine ek olarak 2009-2018 yılları arasında düşük gelirli hane halkları için 1.5 milyon yeni konut tedarik etme hedefi ortaya koyulmuştur. Önceki dönemlerde arz yönlü politikaların takip edildiği fakat bunun tek başına tatmin edici sonuçlar sağlayamadığı anlaşıldığı için, düşük gelir grubu hane halkları göz önünde bulundurularak doğrudan nakdi konut yardımı yapma politikaları gündeme taşınmıştır.

SONUÇ

Kore yarımadasının Kore Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere kentleşme politikalarının incelendiği bu makalede özellikle savaş sonrası dönemi takip eden 1960 yılından itibaren ortaya çıkan hızlı kentleşme, önemini yitirmeden günümüze kadar devam etmiştir. Savaş öncesinde Japon istilasına kadar geleneksel toplum olan Kore'nin kentleri ve kentleşme politikaları da bu bağlamda şekillenmiştir. Fakat bununla birlikte modern Kore kentlerinin silüetlerinde hala bu dönemin izlerini bulmak hiç de şaşırtıcı olmamıştır. Japon istilası ile sömürge haline gelen Kore kentleri hem koloni kentlerinin özelliklerini kazanarak asimile olmuş hem de Japonya'nın müdahaleleri ile modernleşme sürecini yaşamaya başlamıştır. Modernleşme sürecinin dışarıdan bir etki ile başlatılmış olması Kore'de her dönem tartışılan bir konu olmuştur. Bu konuda yazarlar arasındaki fikir birliği Kore'nin kendi içsel dinamiklerinden başlayacak bir modernleşmenin Kore'ye özgü nitelikleri olacağı ve böylesinin daha tercih edilir olduğu yönünde olmuştur. Kore Savaşı ile kuzey ve güney olarak ikiye bölünen yarımada bir daha hiç birleşmemiştir. Fakat Güney Kore gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaştığı, ekonomisini rayına oturttuğu andan itibaren kalkınma planlarında olası bir birleşme üzerine politikalar geliştirmiştir. Savaş sonrasında ihracata dayanan sanayileşme hamlesinin çekici gücüne ek olarak mülteciler, yurtdışı ve yurtiçi göçlerle kentlerin nüfusları hızla artmıştır. Kısa sürede artan nüfus beraberinde birçok kentsel sorunu getirmiştir. Bunların başında konut arzının yetersizliğinden kaynaklanan *daldongne* oluşumları gelmiştir. Bir süre kentleşme sorunlarını çözmek için kentlerin büyümesi kısıtlanmaya, kırsal alanlar cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Fakat sonraki dönemlerde kentsel gelişmenin baskılanamayacağı fark edilmesi üzerine yoğunluğun toplandığı şehirler için büyümeyi sınırlayıcı politikalar geliştirilirken, diğer şehirler cazibe merkezleri haline getirilmeye, ihtisaslaşmış şehirler oluşturulmaya başlanmıştır. Güçlü bir merkezi otoriteye sahip olan Kore'nin demokratikleşmesi ve yerel yönetimleri güçlendirmesi de doğrudan ve önemli bölgesel kalkınma politikaları gerektiren yerel dinamikleri harekete geçirmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise ulus genelinde dengeli bir gelişmenin ulusal bölgesel plan ve bölgesel kalkınma politikalarının esas odağı olması gerektiği yönünde bir görüş benimsenmiş ve bu doğrultuda planlar hazırlanmıştır. Kore'nin henüz 1950'lerde çok yıkıcı bir savaştan çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, çok kısa bir süre içinde gelişmiş ülkelerin refah seviyesini yakalamasında doğru zamanda yapılan ekonomik hamlelerin ve uzun erimli kalkınma planlarının önemi daha net anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bertrand R., B., Kim, K. H., and Cho, M. (2016). *Dynamics of housing in East Asia*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Caprio, M. E. (2009). *Japanese assimilation policies in colonial Korea: 1910–1945*. Seattle: University of Washington Press.
- Castells, M. (1977). *The urban question a Marxist approach*. (Trans. A. Sheridan). London: Edward Arnold, Ltd.
- Castells, M. (2000). *The rise of the network society: The information age*, Vol 1. London: Blackwell.
- Cho, O. L. (2015). Baeksamaeurui gongdongchemunhwa: Dosibinminui golmongmunhwa. *Bigyomunhwayeongu*, 21(1), 51-85.
- Choe, S. C. & Kim, W. B. (2001). Globalization and urbanization in the Republic of Korea. (Ed.) S. Yusuf. In *facets of globalization: International and local dimensions of development*. World Bank discussion paper; no.415. Washington, DC: World Bank. Retrived from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14014>. (Erişim Tarihi: 30.05.2020).
- Ding, C& Zhao, X. (2012). Urbanization in Japan, South Korea, and China: Policy and reality. (Eds.) N. Brooks, K. Donaghy, and G. J. Knaap. In *the Oxford handbook of urban economics and planning* (pp. 906-931). New York: Oxford University Press
- Do, H. H & Kyaw Z. T. (2013). Capacity building for rural leadership: Saemaul undong textbook development. In *2013 knowledge sharing program with Myanmar I: Strengthening policy analysis capacity for economic development in Myanmar* (pp.166-208). Korea Development Institute, Ministry of Strategy and Finance, Republic of Korea. http://www.kdi.re.kr/kdi_eng/publications/publication_view.jsp?pub_no=14548. (Erişim Tarihi: 30.05.2020).
- Dunbar, J. (2020). Destruction of a 'moon village', the Korea times. *Sun* (May 17, 2020), Retrieved from https://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2017/06/703_230477.html. (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Gelezeau, V. (2007). Korean modernism, modern Korean cityscapes, and mass housing development: Charting the rise of Ap'at'ü Tanji since the 1960s. (Eds.) R. F. James, E. H. P. Köllner, and S. Pares. In *Korea yearbook, 2007: Politics, economy and society* (pp. 165-186). Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Goto, Y. (1993). A historical study on the construction of street network in "Keijo" (Seoul at present). *Historical Studies in Civil Engineering*, 13, 93-104.
- Harvey, D. (2006). *Spaces of global capital*. London: Verso.
- Lee, H. C. (1994). Siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan Türkiye-Kore ilişkileri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kang, M. G., (1998). Understanding urban problems in Korea: Continuity and change. *Development and Society*, 27(1), 99-120.
- Kim, S. W. (2010). *Korea exports knowhow on housing urban mass*. Retrived from http://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2018/11/291_68295.html. (Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Kim, Y. W. (1999). Industrialisation and Urbanisation in Korea. *Korea Journal*, 39(3), 35-62.
- Korea Research Institute for Human Settlement (KRIHS) (2013). *2012 modularization of Korea's development experience: National territorial and regional development policy: Focusing on comprehensive national territorial plan*.
- Lee, H. K. (2019). *“difficult heritage” in nation building South Korea and post-conflict Japanese colonial occupation architecture*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Moon, J. H. (2013). *the Korean governance of territorial planning -changing features and challenges- presentation at tepav, symposium on governance of sustainable city development*. Retrieved from https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1387206146-5.Jeong_Ho_Moon.pdf. (Erişim Tarihi: 30.05.2020).
- Mukoyama, H. (2011). The deterioration of South Korean real estate market and the response of the government. *RIM Pacific Business and Industries*, 11: 1-23.

- Pratt, K. (2006), *Everlasting flower: A history of Korea*. London: Reaktion Books, Ltd.
- Reinfeld, W. (1997). Tying infrastructure to economic development: The Republic of Korea and Taiwan (China). (Ed.) A. Mody. In *Infrastructure strategies in East Asia the untold story* (pp. 1-26). Washington, D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development.
- Rii, H. U. & Ahn, J. S. (2002). Urbanisation and its impact on Seoul, Korea. (Eds.) I. Douglas & Huang, S. L. In *urbanization East Asia and habitat II* (pp. 47-70). Taipei: Chung-hua Inst. of Economic Research.
- Rugg, D. S. (1972). *Spatial foundations of urbanism*. Dubuque, Iowa: William C. Brown.
- Schwekendiek, D. (2016). *South Korea: A socioeconomic overview from the past to present*. London : Transaction Publishers.
- Todd, H. A. (2014). *Assimilating Seoul: Japanese rule and the politics of public space in colonial Korea, 1910–1945*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Makale Türü: Araştırma

BELEDİYELERİN TARİHSEL MEKÂNLAR ÜZERİNDEKİ POLİTİKALARI: YAVAŞ KENTLER VE MERSİN ÖRNEĞİ

¹Mejdel ASLAN

Özet

Kentler yaşayan bir organizma olarak sürekli bir değişim içerisinde. Kimi kentler bu değişim sürecinde geçmişe dair bütün tarihsel yapıları yok ederek daha modern veya çarpık bir kentleşme rolünü üstlenirken kimi kentler ise geçmişten aldığı birikimi koruyarak ve hatta özendirerek kentin tarihini canlı tutmaktadır. Tarihsel anlamdaki zenginliği ve kültürel miraslarıyla Türkiye bu anlamda çok önemli bir konumdadır. Neredeyse her kentte geçmişin izlerini taşıyan ve korunması gerekli tarihsel yapılar mevcuttur. Bu yapıların geleceğe taşınması başta merkezi yönetimin ardından yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Ancak vatandaşlar, bu konuda merkezi yönetimden çok yerel yönetimleri sorumlu görmektedir. Bu nedenle belediyeler, kentlerin tarihsel yapılarının korunması için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak kimi zaman mevzuattaki muğlaklık kimi zaman da bütçelerinin yetersizliği belediyelerin tarihsel yapılar üzerinde yenileme ve bakım çalışmalarını engelleyebilmektedir. Bu çalışmada da Türkiye özelinde belediyelerin tarihsel mekânlar üzerindeki görev ve sorumlulukları hakkında mevzuat incelemesi yapılacaktır. Akabinde de bazı yavaş kentlerde tarihi mekânın korunmasına dair bilgilere yer verilerek bu saptamalar çerçevesinde bir örnek kapsamında Mersin örneği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Belediye, Tarihi Kent, Yavaş Kent, Tarihsel Mekân.

Policies of Municipalities on Historical Places:

Slow Cities and Mersin as an Example

Abstract

Cities as living organisms are constantly in a state of change. In this process of change, while some cities take on the role of a more modern or distorted urbanization by destroying all historical structures, some others keep the history of the city alive by preserving and even encouraging the accumulation from the past. Turkey, with its historical richness and cultural heritage, is in a very important position in this sense. In almost every city there are historical places that bear traces of the past and need to be preserved. Moving these places into the future is primarily the responsibility of the central government and then the local governments. However, the public holds local authorities more than from central government. For this reason, municipalities, which are local government units, also take various initiatives to protect the historical places of cities. However, sometimes the ambiguity in the legislation and sometimes the lack of budget can hinder the renovation and maintenance of the historical places of the municipalities. In this study, the duties of municipalities on historical places in Turkey will be discussed. Subsequently, the information about the protection of the historical places in some cttaslows will be given and the transformation of the example of Mersin will be evaluated within the scope of these findings.

Keywords: Local Authorities, Municipality, Historical City, Cittaslow, Historical Place

¹ Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, mejdel.aslan@yenisehir.bel.tr, ORCID ID: 0000-0001-7451-7131

GİRİŞ

Kentler, insanları mekânsal anlamda bir arada tutan ve sürekli olarak değişimi barındıran bir yapı olarak geçmişi geleceğe aktaran kadim bir mahiyet içermektedir. Bu nedenle kentler, insanlığın gelişimi ve tarihi açısından önemli bilgileri barındırmaktadır. Ancak kentlerdeki tarihi yapıların ve kentsel estetiğin korunarak idame ettirilmesi gerek merkezi yönetimi gerekse de yerel yönetimler ilgilendiren önemli bir görev haline gelmiştir. Günümüzde vatandaşlar özelinde bir tarihi yapının kentsel sorunlarını çözebilmek için sorumlu aktörlerin başında belediyeler geldiği kabul edilmektedir. Ancak kentsel sorunların büyüklüğüne ve mahiyetine göre belediyelerin mali açıdan yetersiz olması var olan sorunların çözülmesini de güçleştirmektedir. İlgili mevzuat incelendiğinde belediyelere kısmi olarak yetki verilmiş ise de bu yetkilerin sınırlı tutulduğu ve belediyelerin tarihsel yapılar üzerinde çalışma yapmaları için kaynak arayışlarında sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmiştir. Tarihsel mekânların korunması açısından merkezi yönetim ile belediyeler arasında yeterli bir iş birliğinin kurulamamış olması bu yapı veya mekânların geleceğe ulaşmasını engellemektedir. Bu makalede belediyelerin tarihsel mekânlar üzerindeki politikaları, görev ve yetkileri üzerinde durularak tarihsel yapıların korunması için yerel yönetimleri tetikleyici bir unsur olduğu düşünülen ‘yavaş kent’ kavramı incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’deki yavaş kentlerden olan Seferihisar ve Halfeti’de belediyelerin kentsel mekânlar üzerindeki uygulamalarına yer verilmiştir. Akabinde de tarihi mekân açısından oldukça zengin olan kentlerde büyükşehir belediyelerinin bu mekânları korumak için oluşturdukları organizasyonlar ve özelde de Mersin Büyükşehir Belediyesi’nin faaliyetleri incelenmiştir.

1. BELEDİYELERİN KENT TARİHİ VE TARİHSEL MEKÂNLARLA İLGİLİ GÖREV VE SORUMLULUKLARI HAKKINDA MEVZUAT İNCELEMESİ

Tarihi yapılar ve tarihsel mekânlar kent kimliğini oluşturmada önemlidir. Tarihi alanların ve tarihi kent kimliğinin korunması ve yaşatılması merkezi yönetimin olduğu gibi yerel yönetimlerin de sorumluluğudur. Bu bağlamda tarihi mirasın merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından korunması gerekmektedir, bu bilinçle alınan kararlar ve uygulamalar kentler için önemli bir kimlik kazanımı haline de gelecektir (Can ve Koçak, 2018:149). Tarihi bir kentin özelde ise tarihi yapıların korunmasında belediyelere önemli görevler düştüğü değerlendirilmektedir. Şu anda belediyelerin hizmet idaresi şeklinde örgütlenmesi bu asli aktörün hareket alanını kısıtlamaktadır. Yani yetersiz kaynaklara sahip olup, bu mali kaynaklarla etkin bir şekilde hizmet sunamayacak kadar çok görevle yetkilendirilmeleri, belediyeleri hantal bir yapıya dönüştürebilmektedir. Bazı yerel yönetimler ise önceliklerini belirli yerel hizmetlere ayırırken, ihtiyari şekildeki görevlere yeterli kaynağı ayıramamaktadır. Nitekim 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14’üncü maddesinde *“Hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırası, belediyenin malî durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak belirlenir.”* hükmü yer almakta olup, anılan maddede yerel yönetimlerin görevleri iki fıkra kapsamında açıklanmaktadır. Birinci fıkrada zorunlu, ikinci fıkrada ise ihtiyari görevler yer almaktadır. İkinci fıkrada *“Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını*

sağlayabilir.” hükmü göz önünde bulundurulduğunda, belediyeler nezdinde tarihi mekânların korunması görevi ikincil öneme sahip olmakta, mali kaynakların yeterli olması halinde bu görevlerin yapılacağı ifade edilmektedir.

Tarihi yapıların yaşatılması açısından sorumlu idarelerin başında özellikle belediyeler gelmektedir. Ancak kentsel sorunların büyüklüğüne ve mahiyetine yerel yönetimlerin politik ve mali açıdan zayıf olması var olan sorunların giderilmesini de zorlaştırmaktadır (Demirkol, 2017:146). Kentlerde nesilden nesile taşınan tarihi miraslar insanı ve toplumları diğerleriyle bir tarihsel konuma yerleştirerek onu yeniden şekillendirmektedir (Erzen, 2017:117). Ancak tarihi değerlerin yaşatılmasında belediyelere yeterince hareket alanı tanınmamaktadır. Başka bir deyişle mer’i mevzuatta belediyelere ihtiyaç duyduğu ölçüde yetki ve sorumluluk verilmemektedir. Bu yüzden belediyeler tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında yeterince aktif rol oynayamamaktadır (Can ve Koçak, 2018:155).

1983 yılında kabul edilen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültür varlıklarının korunması, araştırılması ve yönetimi kuralları düzenlenmiştir. Kültürel mirasların korunması ve mali kaynak sağlanması konularında 2004 yılında, 5226 sayılı Kanun ile dünyadaki yeni uygulamaları yansıtan yenilikler yapılmıştır. Yasada “*kültür varlıkları*”, “*tabiat varlıkları*”, “*sit*”, “*ören yeri*” kavramları hakkında detaylı açıklamalar yer almaktadır (Sezik, 2018:602).

Kentleşmenin hız kazandığı 1950’li yıllarda tahribata uğrayan ve kaderine terk edilen taşınmaz tarihsel yapıları geleceğe taşıma ve yaşatma çalışmaları hızlanmıştır. 1951 yılında çıkarılan 5805 sayılı yasa ile “*Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu*” imar çalışmaları esnasında ortaya çıkan tarihi yapılar sorunlarını çözmek ve korunmalarını denetlemek amacıyla kurulmuştur (Çelik ve Yazgan, 2007:5).

16.06.2005 tarihli ve 5366 sayılı “*Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Kanunu*” ile “*Büyükşehir Belediyeleri, Büyükşehir Belediye sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000’in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması*” amaçlanmıştır. Dolayısıyla da kentin eski parçalarının yenilenmesine yönelik önemli bir adım atılmış, Kanunda yer almayan hususlarda da bir yönetmelik marifetiyle gerekli düzenlemelerin yapılması hususunun hükme bağlandığı görülmüştür.

1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yerel yönetim birimi olan ve toplumun tarihi kültürel varlıkları koruması için sorumluluk almasını beklediği belediyelere tarihsel yapıların korunması, geleceğe taşınması ve yenilenmesi ile ilgili kısıtlayıcı yetkiler verilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda ise tarihsel mirasın korunması ile ilgili belediyeleri teşvik edici hükümler yeterince yer almamaktadır (Can

ve Koçak, 2018:155). 5216 sayılı Kanunda tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması ile ilgili en somut ibare, “*Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları*” bölümünü içeren yedinci maddesidir. İlgili maddede “*Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek.*” ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

Yerel yönetimlerin kentlerdeki tarihi ve kültürel yapılar üzerinde ve tarihsel mekânlarda yapabileceği düzenlemeler ile ilgili görev ile sorumlulukları kanunlarca belirtilmiştir. 23.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 10’uncu maddesinde “*Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.*” İfadeleri bulunmaktadır. Kanundan da anlaşılacağı gibi belediyelerin bu konuda görev ve sorumlulukları kısıtlı olmakla birlikte belediyelere bakanlık tarafından görev verilmektedir.

Kentlerdeki tarihsel ve kültürel yapıları koruma yükümlülüğünün Kültür ve Turizm Bakanlığına verilmesi, kentleri daha iyi tanıyan belediyelerin ise sadece alınan kararları uygulamakla görevlendirilmeleri şeklinde bir algı oluşturmaya neden olmuştur. Dolayısıyla belediyeler ile korunması gereken tarihi değerler beklenildiği gibi geleceğe taşınmamaktadır (Can ve Koçak, 2018:156). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73’üncü maddesinde ise;

“*Belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Bir alanın kentsel dönüşüm ve gelişim alanı olarak ilan edilebilmesi için yukarıda sayılan hususlardan birinin veya bir kaçının gerçekleşmesi ve bu alanın belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması şarttır. Ancak, kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Cumhurbaşkanınca bu yönde karar alınması şarttır.*”

Hükmüne yer verildiği görülmektedir. Bu da yerel yönetimlerin kentin tarihi dokusunu korumak ile yükümlü olduğunu göstermektedir. Ancak karar için Cumhurbaşkanının onayı şartı da getirilmiştir.

2004 yılı öncesinde tarihsel yapıların ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması görevi çoğunlukla merkezi idare içerisinde bulunan Kültür ve Turizm Bakanlığı eliyle yürütülmekteydi. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu ile 2004 yılında kültürel değerlerin daha etkili bir şekilde korunması ile ilgili hayata geçirilen yasal düzenlemeler daha sonra belediyeler ile ilgili yasalarda da yer bulmuştur. Fakat yeni düzenlemeler belediyelerin tarihi ve kültürel değerlerin yaşatılmasına ve korunmasına yönelik hayata geçireceği uygulamalar için mali ve yasal açıdan yeterli olamamıştır.

Türkiye’de belediyeler sınırları dışındaki kültürel ve tarihi yapıların korunma ve restore çalışmalarına doğrudan kaynak sağlayamamaktadır. Ancak belediyeler bu yöndeki çalışmaları için Belediye Birlikleri aracılığı ile şartlı bağışla yapabilmektedir. Bu şekilde kültürel mirasın korunmasının geleceğe taşınmasında Belediye Birlikleri önemli bir rol oynamaktadır (Can ve Koçak, 2018:149).

Belediyeler kültürel miras ile ilgili projelere 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun “*Belediyenin görev ve sorumlulukları*” ile ilgili 14’ üncü maddesinde ifade edilen “*kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir.*” ibaresi ile belediyeler meclislerinde alacakları karar doğrultusunda tarihi yapılar için kaynak sağlayabilmektedir. 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile kültür değerleri koruma kurullarınca korunması gereken alanlar olarak belirtilen yerlere ait koruma alanlarının yenilenmesini içermektedir (Bektaş, 2014: 159). Öte yandan yasada sit alanlarının türü açıklanmamaktadır. Yenileme ve koruma çalışmaları doğal sit alanlarında yapılabilmektedir. Yasa restore yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra Toplu Konut İdaresi ile işbirliği içinde uygulama yapabilme imkânı da doğurmuştur. Yasa ise ilçe belediyelerine tek başına restorasyon alanı belirlemek için yetki verilememiştir. İlçe belediyeleri bu alanları belirlemek için büyükşehir belediyelerinden izin almak zorundadırlar. Verilen yetkiler sonucunda TOKİ ayrıcalıklı ve güçlü bir konuma gelmiş ve belediyeleri aşan bir yetki almıştır. (Bektaş, 2014:159).

Kent yönetiminden sorumlu tutulan belediyeler tek başlarına bir güç veya otorite olarak kabul görmemişlerdir. Belediyeler özerk bir yapıya sahip olsalar da merkezi yönetim nihai olarak yerel yönetimler üzerinde mutlak bir otoriteye sahiptir (Demir ve Yavaş, 2014: 69). Bu güç ve otorite de yerel yönetimlerin çalışma alanlarını kısıtlayabilmekte ve yerel yönetimler kentin tarihsel kimliğini koruma politikalarında da yalnız bırakılabilmektedir.

2. TARİHİ KENT

2011 yılında Fransa’nın başkenti Paris’te yapılan 17. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Genel Kurulunda “*Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*”nde tarihi kentler ve tarihsel mekânların tanımları yapılarak kabul edilmiştir. ICOMOS’a göre tarihi kentler hem somut hem de soyut öğelerden oluşmaktadır. Kentin yapılarına ek olarak; mimari yapılar, kent içi çevre düzenlemeleri, tarihi dönemlerden kalma kalıntılar vb. tarihi öğeler samut öğeleri kapsarken tarihi yapıların ruhunu oluşturan simgesel gelenek ve görenekler soyut kültürel kaynakları ifade eder. Tarihi şehirler ve kentsel mekânlar toplumun tarihi, kültürel ve sosyal durumunun yıllar içerisindeki değişimini ve zamanla gelişimini anlatan mekânlardır. Bu şekildeki tarihsel alanların korunmaları, geleceğe taşınmaları ve toplumla kaynaşmaları kentlerin planlanması temelini de oluşturur. Günümüze kadar ulaşmış ve geçmişin izlerini taşıyan, tarihi bir kaynak olan kadim kent ve

yapılar insan ölçüsüne göre düzenlenmiş mekânlar olarak geçmişte nasıl bir ortam içinde yaşandığını göstermesi açısından da önem arz ettiği açıktır (Ahunbay, 2014:116).

Nüfusun hızla artması, kırdan kente göç ve kentlerin plansız bir şekilde büyümesi ve yerleşime açılması, tarihi kentlerin korunması üzerinde son derecede olumsuz etkilere sebebiyet vermektedir. Günümüz kentlerinde tarihi izler taşıyan kent merkezleri ve kültürel dokular, kentin hızla gelişmesi ve büyümesi ile yok olmaktadır. Tarihsel ve kültürel varlıkların korunmasında kültürel mirasın anlamını kaybetmeden geleceğe aktarılması amaçlanarak, bu alanların kentsel alan içerisinde korunması yeni oluşturulacak kentsel alanlarla uyum yakalaması ile olmaktadır (Avcıoğlu, 2016:700). Tarihi kentler, tarihsel mekânlar veya yapılar yok olarak/edilerek hızla yerini yeni rantal mekânlara bırakmaktadır. Tüm bu gelişmeler ve değişim ile birlikte tarihsel dokuların hayatta kalabilmesi için merkezi hükümetler çeşitli dönemlerde farklı uygulamalar ve yasalarla tarihi kentleri ayakta tutmaya çalışılar da yeteri kadar başarılı olamamışlardır. Yerel halkın beklenti içerisinde olduğu ve katılım açısından daha çok denetleyebildiği belediyeler de bu alanları veya yapıları korumak/yenilemek için ihtiyaç duyduğu mevzuattan büyük ölçüde yoksun durumdadır. Kimi zaman da belediyelerin düşük bütçeleri tarihsel alanları yeterince korumaya yetmemektedir. Tüm bu sonuçlarla birlikte insanlığın geçmişinden izler taşıyan tarihi yerler ayakta duramamakta ve zamanla harabe halini alarak yok olabilmektedir.

3. YAVAŞ KENT (CİTTASLOW)

Küreselleşmenin ana unsuru olan hız, toplumların gelişmesi ve büyümesi için önemli olanakları özgünlüğü olmayan, yerel unsurlara içermeyen ve birbirine benzeyen yapılar ortaya çıkmaktadır (Uslu, 2009: 53). Yavaş kent (cittaslow) hareketi, farklı bölgesel yok etmeden, değişme hızını azaltmak ve yerel özelliklerinin geleceğe taşınması ve korunması amacıyla doğmuştur. Cittaslow şehirlerin kendilerine özgü tarihi özelliklerinin korunması, değişmemesi, gelecek nesillere aktarılması ve yaşatılması ilkelerine dayanmaktadır (Uslu, 2009: 53).

Türkiye de dâhil olmak üzere dünya genelinde yavaş kentlerin sayısı artmaktadır. Kentlerin yavaş kent unvanına sahip alabilmesi için bazı kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Ve ayrıca sağladığı bu kriterleri devam etmeyi kanıtlaması da gerekmektedir (Karataş ve Karabağ, 2013:5). Belirlenen kriterleri yerine getirip yavaş kent logosunu alamaya hak kazanan kentler, belirli dönemlerde denetimden geçirilmektedir (Akman, vd.,2013: 46).

Yavaş kent hareketi Türkiye’de 2009 yılında İzmir iline bağlı Seferihisar ilçesinin öncülüğünde başlamıştır. Daha sonra 2011 yılında Polonya’da düzenlenen Cittaslow Uluslararası Kongresi’nde Muğla iline bağlı Akyaka, Aydın iline bağlı Yenipazar, Çanakkale iline bağlı Gökçeada ve Sakarya iline bağlı Taraklı ilçesi yavaş kent ilan edilmiştir. Bu şekilde Türkiye’deki yavaş kent sayısı beşe çıkmış ve Türkiye’de Ulusal Cittaslow Birliği kurulmuştur. 2012 yılında İtalya’da düzenlenen Cittaslow Genel Kurulu’nda Isparta iline bağlı Yalvaç, Kırklareli iline bağlı Vize ve Ordu iline bağlı Perşembe ilçesi ile birlikte Türkiye’de yavaş kentlerin sayısı sekize ulaşmıştır. Yavaş kent sayısı artan Türkiye’de 2013’te Şanlıurfa iline bağlı Halfeti, 2015’te Artvin iline bağlı Şavşat ve 2016’da Erzurum iline bağlı Uzundere

ilçesinin de katılımıyla birlikte üye sayısı on bir olmuştur. 2017’de Sinop iline bağlı Gerze, Bolu iline bağlı Göynük ve Isparta iline bağlı Eğirdir ilçesi de yavaş kentler birliğe kabulü edilmiştir. Türkiye’de yavaş kent olmaya hak kazanan on dört kent bulunmaktadır (Cittaslow, 2020).

Küreselleşme ile birlikte şehirler tek tipleşmiş ve yavaş kent hareketi de bu tek tipleşmeye karşı İtalya’da ortaya çıkmıştır. Yavaş kent hareketi hızla büyüyerek küresel bir birlik haline gelmiştir. Günümüzde 30 ülkede toplam 236 kent yavaş kent birliğine üye olmuştur. Türkiye’de Seferihisar ile başlayan yavaş kent hareketi 2017 yılı itibariyle on dört üyeye ulaşmıştır. Türkiye on dört üye ile dünyada beşinci sırada yer almaktadır (Ak, 2018: 564). Bir yerin yavaş kent olarak tanımlanabilmesi ve yavaş kalabilmesinde en önemli unsurlardan biri de belediyelerin uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Uluslararası Cittaslow Birliğine üye olmak isteyen şehirlerin belirli şartları yerine getiriyor olması veya belirli kriterlere sahip olması gerekmektedir.

Yavaş kent üyesi olmak ve birliğin belirlediği koşulları yerine getirmek için kentlerin özgünlüklerini koruyabileceği çalışmalar yapması gerekmektedir. Şehirlerin belirlenen koşullar kapsamında yaptığı uygulamalar puanlanırken, şehirlerin üye olabilmesi için de en az elli puan olması gerekmektedir. Yavaş kent hareketi yapılan düzenlemeler ile İtalya veya Avrupa’da dışında tüm dünyada yayılması hedeflenmiştir. “*Cittaslow Üyelik Kriterleri*” 7 başlık altında toplanmıştır (Üyelik Süreci ve Kriterler, 2020). “*Kentsel Yaşam ve Kalitesi Politikaları*” başlığı altında “*Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar*” maddesi yer almaktadır ancak bu maddenin açıklama kısmında ise “*Sokak mobilyaları, turizm levhaları, kentsel peyzaj ve korunması*”nın kastedildiği ifade edilmiştir. Cittaslow Üyelik Kriterleri arasında tarihi kentlerin korunması gibi bir kriter bulunmamaktadır. Yavaş şehir logosu alan birçok kent tarihi yapıları içerisinde barındırmasına veya büyük bir bölümü tarihi kent olmasına rağmen üye olmak isteyen kentler için tarihi değerlerin korunması gibi bir koşul aranmamaktadır. Cittaslow Üyelik Kriterleri arasında tarihsel mekânların korunması gibi bir şart getirilmesi tarihi kentler için önemli olacaktır.

4. YAVAŞ KENT OLAN SEFERİHİSAR VE HALFETİ’DE BELEDİYELERİN TARİHSEL DOKUYU KORUMA ÇALIŞMALARI

Bir yerin yavaş kent olarak tanımlanabilmesi ve yavaş kalabilmesinde en önemli unsurlardan biri de belediyelerin uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada iki tarihi kent olarak değerlendirebileceğimiz 2009 yılında yavaş kent seçilen İzmir’in Seferihisar ilçesi ve 2013’te seçilen Şanlıurfa’nın Halfeti ilçesindeki belediyelerin tarihsel alanlar ile ilgili yaptığı çalışmalar incelenecektir. Bu şekilde belediyelerin yavaş kentler üzerindeki etkisi de ortaya çıkacaktır. Cittaslow üyeliği ile kentlerde tarihsel mekânların gelecek nesillere aktarılması ve yenilenmesi çalışmaları hız kazanmış ve bu çerçevede çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Yerel yönetimler projeler kapsamında yurt dışından teşvikler alarak tarihi yapılar üzerinde çalışmalar yürütmektedir (Akman, 2018:92). Shelter Projesi ile Seferihisar Belediyesi Avrupa Birliği’nden aldığı destekle birlikte Sığacık’ta kale surlarını

restore etmesi buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu destekle yerel mimari, kültürel miras ve tarihin korunması için önemli bir adım atıldığı anlaşılmıştır. Kaleiçi evleriyle ünlü Sığacık'taki 220 ev İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Seferihisar Belediyesi'nin iş birliği ile restore edilmiştir (Restorasyon Projesiyle Sığacık Cazibe Merkezi Oldu, 2015). Seferihisar Belediyesi, ayrıca ilçedeki tarihi çeşmelerin restorasyonunu aldığı bağışlarla yaptığı görülmüştür (seferihisar.bel.tr, 2020). Bu da tarihi ve kültürel mirasların korunmasında yerel halkın belediyelerden beklenti içerisinde olduğunu ve kimi zaman iş birliği yaptığını da göstermektedir. Seferihisar'da tarihsel mekânlarla ilgili bir başka proje de Seferihisar Belediyesi ve Seferihisar Abderalılar Sanat Derneği iş birliği ile hayata geçirileceği açıklanmıştır. Antik Heraklia kentinin de bulunduğu ve Osmanlı döneminde de önemli bir yerleşim yeri olan Düzce Mahallesi'nde belediye ve sivil toplum kuruluşu iş birliği ile tarihi kuyular ve bir medrese ile hasar görmüş ev duvarlarının onararak mahallenin tarihinin resmedileceği de ifade edilmiştir. Ayrıca mahalle meydanına açık hava müzesinin kurulacağı ve sokaklarda bulunan tarihi değere sahip taşların da bu müzede sergileneceği açıklanmıştır (Düzce Köyü Sanatla Buluşuyor, 2020). Bir başka çalışmada ise Seferihisar Eski Orhanlı Köyü'nde yer alan tarihi bina Seferihisar Belediyesi ve Doğa Derneği tarafından restore edilmiştir (Yaşayan Bina, 2014). Türkiye'nin ilk yavaş kenti olan Seferihisar'da ilçe belediyesi ile yerel halk kentin tarihi dokusunu korumak için birçok kez iş birliği yaptığı görülmüştür. Düşük bütçeli ilçe belediyesi, merkezi hükümetin veya bakanlığın desteğini almadan da bazı projeleri hayata geçirebilmektedir. Seferihisar'ın yavaş kent olması nedeniyle yerel halkta tarihsel mekânların korunması anlamında bir farkındalık oluştuğu da değerlendirilmektedir.

Halfeti'de, mimari açıdan genellikle yöreye ait işlenmiş taşlı özgün yapılar yer almaktadır. Bunun yanında kentte beş yüz yıla dayanan geçmişi ile kuşlar için yapılan ve on üç ayrı kuş evi mimarisi bulunmaktadır. Kentte ayrıca İncil'i yazan ve çoğaltan Aziz Yohannes'in ve Hristiyanlar için kutsal görülen tarihi Rum Kalesi de yer almaktadır (Cittaslow Halfeti, 2020). Halfeti Belediyesi 2016 yılında eski Belediye Konuk Evi'ni aslına uygun bir şekilde restore ederek, hizmete açmıştır (Halfeti'ye Yeni Konuk Evi, 2016). Ayrıca Halfeti Belediyesi 2000 yılında yapılan Birecik Barajı nedeniyle büyük bölümü Savaşan Köyü'ndeki harabe taş evlerini restore edeceğini açıklamıştır. (Savaşan Köyü Cazibe Merkezi Oluyor, 2019). 2013 yılında dönemin Halfeti Kaymakamı Mehmet Keklik, büyük bölümü su altında kalan iki yüz yıllık bir geçmişe sahip Halfeti Ulu Cami'nin turizme kazandırılabilmesi için son adımların uygulandığını belirtmiştir. 29 Şubat 2016 tarihinde ise Halfeti Kaymakamlığının resmi internet sitesinde dönemin kaymakamı Mutlu Köksal imzası ve *“Halfeti Ulu Cami'nin İbadete Açılması İçin Çalışmalara Başlanıyor”* başlığıyla bir açıklama yayınlanmıştır. Söz konusu açıklamada aynen;

“Yapımına 1804 yılında başlanıp 1807 yılında tamamlanan Halfeti Ulu Cami, 2001 yılında Birecik Barajının su tutmaya başlamasıyla Ulu Cami 'nin taban kısmı yaklaşık 40 santimetre su altında kalmıştı. Halfeti Kaymakamlığımız ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji Üretim Dağıtım Genel Müdürlüğümüzün koordinasyonuyla turizme ve ibadete açılacak olan tarihi camimiz için hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulundan alınan onayla hayata geçirilecektir.”

ifadeleri kullanılmıştır (halfeti.bel.tr,2020). Ancak, 2020 yılına gelindiğinde ise Halfeti Ulu Cami restorasyonu ile ilgili herhangi bir adım atılmadığı anlaşılmıştır. Bu çerçevede anılan örnekten de hareketle merkezi idare ve onun taşra teşkilatı özelinde tarihsel mekânların korunmasında yeterli çabanın gösterilmediği, var olan girişimlerin ise nihayete erdirilemediği kanaati oluşmuştur. Öte yandan aynı tarihi kent kapsamında Halfeti Belediyesi'nin tarihi yapılar ile ilgili çalışmaları mevcut olmakla birlikte belediyenin bütçesinin öncelikle zorunlu mahalli müşterek hizmetlere ayrılması nedeniyle tarihi yapılar için yeterince kaynak ayıramadığı, dolayısıyla da tarihi yapıların korunması noktasında yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN TARİHSEL MEKÂNLARI KORUMA ÇALIŞMALARI: MERSİN ÖRNEĞİ

20. yüzyıldaki hızlı kentleşme ve nüfusun artması kentlerdeki tarihi dokular ve eserler üzerinde olumsuz bir baskı yaratmıştır. Üretim araçlarındaki değişim ve gelişim beraberinde yaşam biçimlerini ve yaşam alanlarını da değiştirmiştir. Nüfusun yoğunluğu kentlerdeki büyümeyi artırmış, dolayısıyla tarihsel mekânların büyük çoğunluğu zaman içerisinde tahribata uğrayarak kaderine terk edilmiş ya da şehrin içinde kaybolmuştur. Bir kısmı da rant konusu haline getirilmiş, böylece tarihi kentler tek tipleşmeye doğru sürüklenmiştir. Şehirlerin tarihî dokusunu oluşturan eserleri özgün hâlleriyle ve çevreleriyle birlikte korunması, kentler için kimliğin korunması anlamına da gelmektedir. Yerel yönetimlerden olan belediyeler yasalar çerçevesinde ve bütçelerine göre tarihsel mekânlarda düzenleme yapmak için çalışma yürütmektedirler. Kimi belediyeler tarihi çevreleri korumak için müdürlükler kurduğu da tespit edilmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde tarihi dokuların korunması ve düzenlenmesi konularında faaliyette bulunması için iki birim kurulmuştur. Bu birimler, KUDEB (Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü) ile Tarihî Çevre Koruma Müdürlüğü'dür. Bu birimler tarafından hazırlanan projeler neticesinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce restorasyon çalışmaları yapılmaktadır. İstanbul Boğazı'nın çevresindeki tarihî dokunun korunmasına yönelik bir denetim birimi olan Boğaziçi İmar Müdürlüğü de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde Tarihî Çevre Koruma Müdürlüğü, 1998 yılında kurulmuştur. Müdürlük, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında koruma amaçlı plan, proje, uygulama ve programları yapmak, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını değerlendirmek ve geliştirmekle görevlendirilmiştir ve çalışmalarını bu yönde idame ettirmiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yapı İşleri Daire Başkanlığı bünyesinde ise Tarihi Yapılar Şube Müdürlüğü; Etüt ve Projeler Dairesi Başkanlığı bünyesinde de Kentsel Tasarım ve Kent Estetiği Müdürlüğü ve Tarihsel Çevre ve Kültür Varlıkları Müdürlüğü kurulmuştur. Tarihi bir kent olan İzmir'de Büyükşehir Belediyesi, görüldüğü üzere tarihi yapıları ve mekânları korumak amacıyla çeşitli müdürlükler oluşturmuştur. Söz konusu hizmet birimlerinin görev, yetki ve sorumlulukları, anılan belediyelerin tarihi çevrenin korunması açısından önemli bir veri teşkil etmektedir. İzmir özelinde

Tarihsel Çevre ve Kültür Varlıkları Müdürlüğünün görev ve sorumluluklarının aşağıdaki şekilde düzenlendiği anlaşılmıştır (izmir.bel.tr,2020).

a) *İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki tarihsel, kültürel ve doğal mirasın ortaya çıkartılarak korunması, işlevlendirilmesi, yaşatılması ve geleceğe aktarılması yönünde tespit ve değerlendirme çalışmalarını yürütmek, bu anlamda kamuoyunda yer alan çalışmaları desteklemek.*

b) *Tarihsel çevre ve kültür varlıklarının korunması, geliştirilmesi ve yaşatılarak kente kazandırılması amacıyla doku ölçeğinde koruma planlaması, kentsel tasarım ve çevre düzenleme projeleri, yapı ölçeğinde rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlamak veya yarışma ve hizmet satın alımı yöntemiyle elde etmek.*

c) *İlçe Belediyeleri ve Koruma Kurulları ile birlikte koordinasyon içinde tarih, kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarında koruma ve kullanma kararlarını geliştirmek, koruma planları arasındaki bütünlüğü sağlamak, halkın koruma konusundaki duyarlılığını arttırmaya yönelik biçimlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yaparak, uygulamaların yaşatılmasını sağlamak.*

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2013 yılında İzmir'in tarihi kent merkezi olarak kabul edilen Kemeraltı ve çevresi ile üçüncü derece arkeolojik sit alanının yenilenmesi amacıyla İzmir Tarih Projesi'ni başlatmıştır (İzmir Tarih Projesi Hayata Geçti, 2019). İzmir Büyükşehir Belediyesi Etüt ve Projeler Dairesi Başkanlığına bağlı Tarihsel Çevre ve Kültür Varlıkları Şube Müdürlüğü hiyerarşisi altında teşekkül ettirilen İzmir Tarih Proje Merkezi, İzmir Tarih Projesini yürütmektedir.

Tarihi kentler birliğine üye olan ve sınırlarında birçok tarihsel mekânı barındıran Mardin'de ise Büyükşehir Belediyesi bünyesinde tarihi çevreyi koruma ile ilgili herhangi bir müdürlük veya birim kurulmamıştır. Kültür Turizm ve Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığına bağlı Kültür ve Sanat Şube Müdürlüğü, Müze ve Kütüphaneler Şube Müdürlüğü ve Turizm Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmüştür(mardin.bel.tr, 2020). Söz konusu yönetmelik incelendiğinde; “Şehrin tarihi ve turistik yönden araştırılarak turizm şehri haline gelmesini sağlamak” ve “şehrin ortak kültürünü oluşturan taşınır ve taşınmaz kültür varlığı olan her türlü arkeolojik, tarihi ve sanatsal eseri değerlendirilmesi için; arşivlemek, müze seksiyonlarında teşhirini sağlamak, üretilen bilgiyi paylaşmak” hükümlerine yer verildiği görülmüştür.

Mersin Büyükşehir Belediyesi bünyesinde de İl Özel İdaresi'nin tüzel kişiliğinin kaldırıldığı 2014 yılında Tarihi Çevre Koruma Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Sınırlarında birçok tarihsel mekânı ve tarihsel yapıyı barındıran, bu çerçevede tarihi kent olarak tanımlanan Mersin; Büyükşehir Belediyesi ve yedi ilçe belediyesi ile Tarihi Kentler Birliğine üyedir (Tarihi Kentler Birliği, 2020).

Tarihi Çevre Koruma Şube Müdürlüğü'nün görevlerine bakıldığında(mersin.bel.tr,2020);

a) *Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk alanında bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve diğer ilgili kanunlar kapsamında proje ve programlar yapmak veya yaptırmak,*

b) *Büyükşehir belediyesinin mülkiyeti veya tasarrufunda bulunan veya büyükşehir belediye meclisince belirlenen taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini yapmak veya yaptırmak,*

c) *Etüt ve projelerin hazırlanmasında ilgili kurum ve kuruluşlarla ortak işbirliği yapmak,*

ç) *Korunması gerekli doku ve sokakları sağlıklılaştırma ve kentsel tasarım projeleri ile çevre düzenleme projelerini yapmak veya yaptırmak.*

Görev, yetki ve sorumluluklarının belirlendiği görülmüştür.

Mersin Büyükşehir Belediyesi Etüt ve Projeler Dairesi Başkanlığı bünyesinde yer alan Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü tarafından 2014 ve 2017 yılları arasından yirmi iki ayrı projelendirme yapılmıştır. Bu projelerin büyük bir bölümü kentsel tasarım ve kent estetiği ile ilgilidir. Söz konusu projelerden sadece dört tanesi tamamlanmıştır. On iki proje ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamış veya yapılamamıştır. Son altı yılda ise sadece Kentsel Sit Alanı Zemin Düzenleme Projesi tamamlanmıştır.

2014 yılında “Yumuktepe Kazı Alanı Çevresi ve Bahçe Duvarı Projesi” yapılmış ve alan etrafından koruyucu duvar örülmüştür. Ancak günümüzde Yumuktepe kazı alanındaki bahçe duvarının büyük bir bölümü tahrip olmuştur. Yumuktepe Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi’nin hazırlanması için ihale yapılmış olup proje çalışmasının devam ettiği anlaşılmıştır.

Büyükşehir Belediyesi tarafından Akdeniz ilçesindeki tarihi Yoğurt Pazarı’nın yenilenmesi ve yeniden işlevlendirilmesi için çalışma yapılmış, ancak proje kent kamuoyu tarafından bölgedeki yeşil alanların yok edildiği ve alanın betonlaştırıldığı yönünde yoğun eleştiri almıştır.

Mersin Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası olarak kullanılan ve Tescilli Kültür Varlığı olan Taş Binanın restorasyon, rövölve ve restitüsyon çalışmaları yapılmış ve proje Tarihi Kentler Birliği Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulama Özendirme yarışmasında başarı ödülü ve Sign of the City Awards (SotCA) Gayrimenkul Yarışması’nda "En İyi Kültürel ve Doğal Mirası Koruma ve Yaşatma Projesi“ ödülünü almıştır (mersin.bel.tr, 2016). 2015 yılında Eshab-ı Kehf Camisi ve Mağarası’nın restorasyon ve çevre düzenleme projesi hazırlanmış ve Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğüne gönderilmiştir ancak o tarihten itibaren proje ile ilgili herhangi bir resmi açıklama ve çalışma yapılmamıştır.

19. yüzyılda yapılan İngiliz Yağ Fabrikası binasının rölöve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları için Mersin Büyükşehir Belediyesi, Milli Emlak Müdürlüğüne binanın kendilerine tahsis edilmesi için başvuruda bulunulduğunu ancak geri dönüş yapılmadığını açıklamıştır.

Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2017 yılında Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı için Akdeniz Belediye meclisinden onay alındığını açıklamış ve planın Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığınca incelendiğini belirtmiştir. Ancak daha sonra konu ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Aynı yıl Tescilli Kültür Varlığı olan tarihi Zafer Çarşısı’nın restore edilmesi için Adana Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğünden görüş beklendiğini açıklamıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise proje ile ilgili bir gelişme olmadığı görülmektedir.

Mersin Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası olarak kullanılan ve Tescilli Kültür Varlığı olan Taş Bina'nın Kent Müzesi yapılma projesi ile ilgili kent müzesi teşhir ve tanzim projesi için ihale ön onayı alındığını ve projenin teknik şartnamesi hazırlandığı ifade edilmiştir (mersin.bel.tr, 2020).

Mersin'de tarihsel dokunun korunması ile ilgili Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmaları incelendiğinde 2014 yılı itibarıyla tarihsel çevrenin yaşatılması amacıyla Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nün kurulduğu, ancak etkili bir çalışma yürütemediği gözlemlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı birçok projenin de vesayet makamlarının süreçlerinden geçemeyerek nihayete erdirilemediği tespit edilmiştir. Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nün açıkladığı projelerin ise büyük bir çoğunluğu kentsel tasarım ile ilgili olduğu, dolayısıyla da kentin tarihinin korunmasına dönük bir mahiyet içermediği anlaşılmıştır. Bu çerçevede diğer kentlerde olduğu gibi Mersin özelinde de tarihsel mekanların korunması noktasında bir aksiyon alındığı, vatandaşa en yakın birimler olan belediyeler ölçeğinde ilgili birimlerin teşekkül ettirildiği, ancak anılan yerel birimlerin öncelikli hizmetlerine yoğunlaşması sebebiyle tarihsel mekanların korunması görevine yeterince kaynak aktarılamadığı hususu tespit edilmiştir. Mersin özelinde tarihsel mekanların korunması adına yapılan çalışmalar önem taşımakla birlikte iyileştirilebilir bir mahiyet içerdiği de açıktır. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi yerel otoritelerin yeterli kaynağa sahip olmamasının yanı sıra merkezi idare ile eşgüdüm dahilinde çalışmaları da önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Kentlerin kimliğinin korunması ve yaşatılması tarihi alanların korunmasına bağlıdır. Kültürel mirasın genel olarak merkezi ve yerel yönetim tarafından korunması gerekmekte olup, bu yönde alınan tedbirler söz konusu kent için önemli bir kimlik kazanımı haline de gelecektir. Türkiye'de tarihi dokunun korunmasında en büyük sorumluluğun merkezi idarede olmasına rağmen yerel yönetimler de tarihsel mekânları korumak ve yenilemek için çaba sarf etmektedir. Yerel yönetimler, buldukları bölgelerdeki tarihi yapıları mevcut yasalar ve bütçeleri çerçevesinde korumak için projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Yerel yönetimlerin tarihî dokunun korunması konusundaki anlayışı, çalışmaları ve çabaları ne olursa olsun merkezi idare tarafından gerekli desteği alamadığı ve kaynak yaratamadığı takdirde tarihi mekânlarda gerekli koruma sağlanamamaktadır. Belediyelerin mali ve politik açıdan zayıf olması sorunların çözümünü de güçleştirmektedir. Kültürel ve tarihi değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için verilen görev ve yetkinin yerel idarelerde yeterli olmaması çeşitli sorunlara neden olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim bu konuda sivil toplum kuruluşları, ulusal ve uluslararası teşekküller ile merkezi idarenin de çeşitli faaliyetlerde bulunması gerektiği açıktır. Yerel idarelerin ise bu safhada imkânı ölçüsünde bu görevi ifa etmesinin yanı sıra anılan görevi ve sorumluluğu eşgüdüm dâhilinde merkezi idare ile paydaşlara da aktarma noktasında gerekli adımları atması gerektiği değerlendirilmektedir. Vatandaşlar tarihsel alanların korunması için özellikle yerel yönetimlerden çalışma yapmasını beklemektedir. Bu nedenle belediyeler bünyelerinde çeşitli birimler ve müdürlükler kurmaktadır. Halkın beklentisi belediyelerin bu konuda özen göstermesi iken;

bütçelerinin yetersiz olması, gerekli kaynağın aktarılamaması ve mevzuattaki eksiklikler belediyelerin çalışmalarını engellemektedir.

Günümüzde nüfusun yoğunluğunun artmasına bağlı olarak kentlerdeki büyüme hızlanmış, dolayısıyla tarihsel mekânların büyük çoğunluğu zaman içerisinde tahribata uğrayarak kaderine terk edilmiş ya da şehrin içinde kaybolmuştur. Kentlerin hızla büyümesi kent kimliğini olumsuz etkilemekte ve kentlerin tarihi dokularının korunması yönündeki çalışmaları yetersiz kılmaktadır. Yerel yönetimler bu konuda girişimlerde bulunmalarına rağmen çalışmalarının bürokrasiye ve mevzuattaki belirsizliklere maruz kaldığı yaygın bir vaziyette görülmektedir. İstanbul, İzmir, Mardin ve Mersin örneklerinde olduğu gibi tarihi mekânların korunması yönünde yapılan çalışmaların daha etkili hale gelmesi için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca tarihi mekânların korunması yönündeki bilincin giderek yaygınlaştırılması ve bu görevin ihtiyari değil de zorunlu bir görev haline getirilmesi de gerekmektedir. Bu çerçevede tarihsel mekânların geleceğe taşınması ve korunması amacıyla belediyelerin daha etkin çalışma yapabilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması, bu idarelerin yeterli düzeyde mali güce kavuşturulması ve merkezi yönetimin daha çok sorumluluk alarak yerel yönetimlerle eşgüdüm içinde çalışabilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2014). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul: YEM Yayınları.
- Ak, D. (2017). Yavaş Kent (Cittaslow) Hareketi ve Türkiye Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı 52, s. 885-903.
- Akman, E. (2018). Türkiye'deki Yavaş Şehirlerin Politika Uygulamaları Üzerinden Bir Analiz, Ekev Akademi Dergisi. Sayı: 76, s.79-107.
- Akman, E., Negiz, N., Akman, Ç. (2013). Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Yavaşça Acele Et (Festina Lente), (Editör: B. Özer & G. Şeker) içinde, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Avcıoğlu, S.(2016). Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetimsel Çerçeve, Kent Araştırmaları Dergisi. Cilt: 7, Sayı 20, s. 698-719.
- Belediye Kanunu. (2005, 13 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 25874) Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>
- Bektaş, Y. (2014). Bir Kentleşme Stratejisi Olarak Yasanın Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Etkisi: Ankara Örneği, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, No: 159.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004, 23 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 25531) Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>
- Cittaslow Halfeti, <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-halfeti/>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- Cittaslow Türkiye Şehirler, <https://cittaslowturkiye.org/>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- Çelik, D. ve Yazgan, M. E., (2007). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi. Cilt: 9, Sayı 11, s.1-10.
- Demirkol, M. (2017). Türkiye'de Adem-i Merkeziyetçilik Açısından 1973 Seçimleri Öncesi ve Sonrası Kentsel Siyasetin Önemi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 6, Sayı 12, s. 142-149.
- Düzce Köyü Sanatla Buluşuyor, <http://seferihisar.bel.tr/baskan-yetiskin-duzce-koyunu-sanatla-bulusturuyor/>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.
- Halfeti'ye Yeni Konuk Evi, <https://www.haber-sanliurfa.com/halfeti-ye-yeni-konuk-evi/27979/>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- Halfeti Ulu Cami'nin İbadete Açılması İçin Çalışmalara Başlanıyor, <http://www.halfeti.gov.tr/halfeti-ulu-cami-projesi-tanitim-videosu>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

- İzmir Tarih Projesi Hayata Geçti: Görsel Şovla Anlatıyorlar, <http://www.kanalben.com/guncel/izmir-tarih-projesi-hayata-gecti-gorsel-sovla-anlatiyorlar-h528999.html>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Karataş, A., Karabağ, Ö. (2013). Cittaslow Hareketinde Çevre Eğitiminin Önemi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 16, Sayı 29, s. 1-21.
- Kocak, Burak ve Can, Hüseyin (2018). “Kültürel Mirasın Korunmasında Belediye Birliklerinin Rolü: Koca Yusuf Projesi Örneği”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:7, Sayı 14, s. 148-164.
- Mardin Büyükşehir Belediyesi, Kültür Turizm ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kuruluş, Görev ve Çalışma Esaslarına Dair Yönetmelik, <https://www.mardin.bel.tr/tr-tr/kultur-turizm-ve-sosyal-i-CC%87sler-daire-baskanligi-kurulus-gorev-ve-calisma-esaslarina-dair-yonetmelik>, Erişim Tarihi: 02.05.2020.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Çevre Koruma Şube Müdürlüğü, <https://www.mersin.bel.tr/tarihi-cevre-koruma>, Erişim Tarihi: 03.05.2020.
- Mersin Büyükşehir'e Tarihi Kentler Birliği Ödülü, <https://www.sabah.com.tr/guney/2016/11/22/mersin-buyuksehir-tarihi-kentler-birligi-odulu>, Erişim Tarihi: 12.05.2020.
- Özden Pınar, Pelin. (2000). “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt: 0, Sayı 23-24, s. 255-270.
- Restorasyon Projesiyle Sığacık Cazibe Merkezi Oldu, <https://www.haberler.com/restorasyon-projesiyle-sigacik-cazibe-merkezi-oldu-7232397-haberi/>, Erişim Tarihi: 30.04.2020.
- Sezik, M. (2018). Kentlerin Tarihi ve Kültürel Dokusunun Korunması Bağlamında Kentsel Dönüşüm Uygulamaları, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergisi. Cilt:11, Sayı 4, s.600- 608.
- Savaşan Köyü Cazibe Merkezi Oluyor, <https://www.ntv.com.tr/seyahat/batik-kent-savasan-koyu-cazibe-merkezi-oluyor,VFIUORnwYUmIZTQe0qaJGA>, Erişim Tarihi: 05.05.2020.
- Tarihi Kentler Birliği Üye Belediyeler Listesi, <http://www.tarihikentlerbirligi.org/?belediyeler=uye-belediyeler-tum-liste>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- Uslu, A. (2009). “Sürdürülebilir Yeşil Kent Fikirleri, Örnekleri ve Türkiye İçin Dersler”, XXI. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi Bildiriler Kitabı. TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Üyelik Süreci ve Kriterler, <https://cittaslowturkiye.org/uyelik-sureci-ve-kriterler/>, Erişim Tarihi: 04.14.2020.
- Yaşayan Bina, <https://dogaaskina.org/seferihisar-doga-okulu-arastirma-binasi-2/>, Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun. (2005, 5 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 25866) Erişim adresi; <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf>

Makale Türü: Araştırma

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİ ETKİLEYEN TOPLUMSAL FAKTÖRLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

¹Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU

Özet

Sosyal, psikolojik, fiziksel ve ekonomik boyutları olan kadına yönelik şiddet, doğurduğu olumsuz sonuçlar nedeniyle hala gündem oluşturmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de her gün gazetelerde ve diğer haber kaynaklarında şiddetin çeşitli türlerine maruz kalmış kadınlara tanık olunmaktadır. Kadına yönelik şiddetin yaygın bir toplumsal sorun olmasının kökleri insanlık tarihinin çok uzun bir evresini kaplamaktadır. Tarih boyunca ataerkil yapı üzerinden oluşan ve tartışılan aile içi şiddet, kadın cinayetleri, kadına kötü ve ikincil muamele, kadın intiharları, töre ve namus cinayetleri gibi söylemler hala önemini korumaktadır. Dolayısıyla kadına yönelik şiddetin arkasında yatan etmenleri içeren yasal düzenlemelere, koruyucu, önleyici ve geliştirici çalışmalara hala ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, mevcut çalışmada kadına yönelik şiddetin arkasındaki etmenler arasında toplumsal etmenler analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın genel eksenini oluşturan temel mesele kadına yönelik şiddet başlangıçtan bugüne süregelen bir özellik mi yoksa zaman içerisinde öğrenilmiş ve özümsemiş bir davranış mıdır sorusudur. Şiddeti etkileyen bazı faktörleri incelemek için ataerkillik, toplumsal cinsiyetin rolü, sosyalleşme ve sosyal öğrenme kuramından yararlanılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin bir uzantısı olarak meta-analizi tekniği kullanılmış, konuyla ilgili veriler daha önceki çalışmalardan Türkçe, İngilizce ve Farsça alanyazından toplanmıştır. Çalışma boyunca rastlanan önemli sonuç, toplumsal cinsiyet farklılıklarının öğrenilen ve sosyalleşme sürecinde kazanılan bir farklılık türü olduğu ve diğer etkenlere göre daha ağır bastığıdır.

Anahtar kelimeler: Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, Toplumsal Faktörler, Cinsiyet Sosyalleşmesi, Sosyalizasyon.

Sociologic Research on Social Factors Affecting Violence Against Women

Abstract

Violence against women, which has social, psychological, physical and economic dimensions, is still on the agenda due to the negative consequences it causes. It has been witnessed in the newspapers and other sources that women have been subjected to various forms of violence all over the World. The roots of violence against women being a widespread social problem has covered a very long phase of human history. Throughout history, discourses such as domestic violence, femicide, abuse and subordination of women, women's suicides, custom and honor killings are still important. Therefore, it is figured that the need for legal regulations including the factors behind violence against women, as well as protective, preventive and improving studies is still significant. For this reason, this study aims to analyze the social factors behind violence against women. The question of whether violence against women is a characteristic that has persisted since its inception or a behavior that has been learned and assimilated over time constitutes the general axis of the study. Patriarchy, gender roles, socialization and social learning theory have been used to examine some factors that affect violence. In this study, meta-analysis technique was used as an extension of the qualitative research method, and the relevant data were collected from previous studies in Turkish, English and Persian literature. The important result deduced throughout the study was that gender differences were learned and gained in the process of socialization, and they outweigh the other factors. Briefly, violence against women is largely a social phenomenon.

Keywords: Violence, Violence Against Women, Social Factors, Gender Socialization, Socialization.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, rahib.mahammadi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3606-3524

GİRİŞ

Tarih boyunca ve dünyanın birçok yerinde kadınlar, insan haklarının yeterince anlaşılmamasından ve diğer nedenlerden dolayı her zaman aşırı zorbalığa maruz kalmışlardır. Günümüzde toplumların sanayi gelişimlerine, medeniyetlerinin ve kültürlerinin büyümesi ile bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen, kadına yönelik şiddet hala küresel bir sorun olmaya devam etmektedir (Reisi, 2003: 121).

Kadına yönelik şiddet genellikle erkek egemenliği için meşru bir araç olarak kullanılmıştır. Anderson'a göre Batı'da 17, 18 ve 19. yüzyıllar boyunca erkekler yasa gereği kadınlara şiddet uygulama hakkına sahiplerdir ve buna karşı her hangi bir toplumsal itiraz da söz konusu olmamıştır. Örneğin bir 18. yüzyıl Fransız yasasında kadına yönelik şiddet iz bırakmamak ve kesici delici alet kullanmamak şartıyla darbe, tekme ve yumruk atmakla sınırlandırılmıştır (Englehart, 2014: 65).

Toplumsal cinsiyet konusunda temel mesele kadınlar ve erkeklerin toplum içindeki davranışlarının biyolojik etkenler tarafından mı yoksa kültürel saikler tarafından mı belirlendiğidir. Erkekler ve kadınları farklı kılan hususlar nedir, doğaları mı yoksa üyesi oldukları toplumun kültürel değerleri yüzünden mi farklıdır? Erkekler doğaları nedeniyle yapan, eden ve karar verici konumundayken kadınlar bakıcı ve itaat eden tarafı mı oluşturmaktadır sorunsalı sürekli olarak tartışılmıştır (Slattery, 2010: 341).

Günümüzde toplumsal cinsiyet kavramı ile bilinen toplumsal cinsiyet farklılıkları çalışmaları 1970'lerde feminist çalışmalar adı altında ve daha sonra kadın çalışmaları adıyla gündeme gelmiştir. Bu kavramlar yazılış olarak her ne kadar farklı görünseler de peşinde oldukları amaç ve yöneldikleri çalışma konuları aynılık göstermektedir. Bu başlıklar altındaki çalışmaların hepsi kadınları ihmal edilmiş bir varlık olarak ele alarak kadın erkek arasındaki eşitsizliklere çözüm üretmek arayışındadır (Başak, 2015: 211). Kadın ve erkek arasındaki farklılıklar toplumsal cinsiyet farklılıkları olarak çeşitli disiplinlerin araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada da sosyoloji disiplini açısından toplumsal cinsiyet farklılıklarının bir ürünü olarak kadına yönelik şiddetin toplumsal yönü üzerinde durulmuştur. Çalışma boyunca kadına yönelik şiddet nedir? Hangi boyutlarda tezahür etmektedir? Toplumsal faktörlerle nasıl bir ilişki içindedir? Kadına yönelik şiddet konusunda toplumun ve sosyo-kültürel sistemin özellikleri ne derece etkilidir? Bu soruların yanı sıra çalışmanın temel amacını ve genel eksenini oluşturan temel mesele, kadına yönelik şiddet vb. eşitsizliklerin başlangıçtan bugüne süregelen bir özellik mi yoksa zaman içerisinde öğrenilmiş ve özümsemiş bir davranış mı olduğu? Sorusu etrafında şekillenmektedir.

Dolayısıyla kadına yönelik şiddet Türkiye de dâhil olmak üzere birçok toplumun en önemli toplumsal sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün ülkeler sorunun daha derin anlaşılması ve kontrolü için çok yönlü ve boyutlu çalışmalar yürütmektedir. Geline aşama itibarıyla halihazırdaki durumun çok da iyileşme yönünde olmadığı kabul edilmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin bir uzantısı olarak meta-analizi tekniği kullanılmıştır. Meta analizler de geleneksel derlemeler gibi belli bir konuda daha önce yapılmış çalışmaların özetlenmesi ve bütünleştirilmesi halinde o konunun daha iyi anlaşılması varsayımı ile temellendirilmiştir. Meta analizlerde bir konuda yapılan araştırmaların (yayınlanan ya da yayınlanmayan) bulgulardan yararlanılıp, çok sayıda araştırmanın bulguları birleştirilerek ve karşılaştırılarak genel değerlendirmeler yapılmıştır (Dökmen, 2009: 149).

1. ŞİDDET KAVRAMI

Türkçede şiddet olarak ifade edilen kavram, sözcük olarak İngilizce "*Violence*" kelimesine denk gelmekte olup Latince zor ve güç anlamına gelen "*Vis*" kökünden türetilmiştir. Bir başka bireye kontrol sağlamak ve iradeyi dayatmak olarak da bilinmektedir. Şiddet değişken bir kavramdır ve zamana, mekâna, şartlara ve ilişkilere göre değişim arz etmektedir. Şiddet, insanlık tarihi boyunca ve artan karmaşıklıkla birlikte farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır (Casique ve Furegato, 2006: 951). Bazı şiddet türleri; savaş, kıyım, yağmalama, soykırım gibi hep dikkat merkezinde olmuştur. Fakat erkekler tarafından kadınlara uygulanan şiddet insanlık tarihinin uzun bir döneminde görmezden gelinmiştir. Bu mesele büyük oranda farkındalığın olmayışından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Kadına yönelik şiddet tüm coğrafyalarda ve toplumlarda avcı toplayıcı toplumdan ortaçağa ve gelişmiş sanayi ülkelerine kadar yaşanmıştır ve yaşamaya da devam etmektedir (Counts vd. 1992: 280).

1970'lerden sonra kadınların mağduriyeti ve eşitsizlikleri üzerine yapılan çalışmalarla birlikte Birleşmiş Milletler 1993'te kadına yönelik şiddeti, "*kadınların, psikolojik, ruhsal, cinsel ve fiziksel incinmelerine neden olan cinsiyete dayalı her türlü kaba davranış; bu davranış tehdit, zor ve özgürlüğü kısıtlama biçiminde görünürde ve örtük olarak meydana gelebilir*" (Dünya Sağlık Örgütü, 2001: 30) şeklinde tanımlanmıştır.

Kocanın kadına yönelik işlediği şiddetin adı ne olursa olsun, farklı etkileri doğurmaktadır. Söz konusu etkileri; bireysel, aile ve toplumsal düzey olarak üç başlığa ayırmak mümkündür. Bu üç kategoride meydana gelen olumsuz etkiler birbirinden tam bağımsız değildir ve zincir halkaları gibi her bir düzeyde meydana gelen şiddet diğer alanları da etkilemektedir. Bireysel düzeyde kocası tarafından kadına yönelik şiddet kadınlarda kendini yakma, intihar, psikolojik ve sağlık üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Aile bazında kocası tarafından şiddete uğrayan kadınlar üzerinde boşanma, sapma, kadının evden kaçması ve çocukların psikolojik sağlıkları gibi çeşitli olumsuz etkiler bazı araştırmalarla kanıtlanmıştır (Reisi, 2003). Toplumsal düzeyde kadına yönelik şiddetin doğurduğu sonuçlar kadının toplumsal ortamlarda vicdanını zedelemek, yetersizlik duygusuna kapılmak, insan haklarından mahrum bırakılma ve böylelikle daha sonraki kuşaklarda olumsuz izler bırakmak şeklinde sıralanması mümkündür (Aliverdinia ve Ark., 2011). Görüldüğü gibi bu hasarların hepsi zincir halkaları gibi biyopsikososyal düzeylerde bir insanın hayatını oldukça olumsuz etkilemektedir. Bu ve benzeri çalışmalarla toplum, bireylerini konuyla ilgili bilgilendirmek, farkındalık oluşturmak ve bunları sadece

teoride değil pratikte de uygulama şartıyla bu sorunun önüne geçmeyi başarmak en azından minimize etmek mümkün olacaktır.

2. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Sosyal öğrenme kuramına göre, insanlar toplum üyeleriyle ilişki kurarak nasıl davranacaklarını öğrenirler. Sosyal öğrenme kuramcılar aile ve akran gruplarının şiddet konusunda etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bandura insan davranışlarının çoğunun gözlemlene ve model alma sürecinde öğrenildiği iddiasındadır. Erkek tarafından kadınlara yönelik uygulanan şiddet feminist yaklaşımların açıklamalarının ötesinde çoğu toplumların acı gerçeklerinden biridir. Bu davranışın nedeni erkeklerin fiziksel güç ve kadınlara yönelik toplumda, ailede, işyerinde vs. yanlış toplumsal statü ve rollerin biçimlenmesi olarak kabul edilmektedir (Reisi, 2003: 127).

Sosyal öğrenme kuramı davranışların çocukluk döneminde öğrenildiği hususuna vurgu yapmaktadır. Bu görüşe göre bireyler saldırganlık eğilimi ile doğmazlar, bunu ortam ve yaşam esnasındaki gözlemleri vasıtasıyla edinirler. Saldırgan davranışlar istenilen sonuçları beraberinde getirince saldırganlık hedefe ulaşmak için uygun bir araca dönüşür (Pagelow, 1994: 8). Bu kuramın kurucularından olan Bandura'ya göre hem kadın hem de erkek aile içi şiddete maruz kalmaktadır ve bu şekilde şiddeti aile sorunlarının çözümünde işlevsel hale getirmektedir. Onlar bu süreç içinde şiddeti, ihtiyaçlarını karşılamak için meşru bir araç olarak öğrenirler (Akers, 2000: 89). Aslında bu kuram erkekler tarafından kadınlara yönelik uygulanan şiddet davranışlarının nedenlerini açıklarken sosyalizasyon sürecine başvurmakta ve daha önce ailelerinde şiddeti tecrübe eden erkek ve kadınlar -bu ailenin otoriter ve demokratik yapısına göre değişiklik arz etmektedir- üzerinde durmaktadır. Sonuçta erkekler şiddet içeren ve saldırgan davranışları öğrenirken, kadınlar pasif ve uzlaşmacı olmayı öğrenmektedir.

Sosyal öğrenme sürecinde sadece ailede şiddetin varlığı değil, bireyin o olay hakkında kendi yorumlaması da önemlidir (Markward, 1997: 67). Çocuk, ebeveyn şiddetine maruz kaldığında onları sadece öğrenmekle yetinmez, kendi yöntemiyle de yorumlar. Bu yorum bireyin toplumsal gerçekliğe olan bakışının da temelini oluşturur. Annesinin dayak yemesine tanık olan kız çocuğu dayak yemenin, nedenini annesinin babasının normlarını çiğnemesinden kaynaklandığını düşünecektir. Dolayısıyla hayatının ilk yıllarından itibaren babanın kuralları ve normları üstün kurallar olarak onun zihninde şekillenecektir. Bu ataerkil normların rolü kız çocuğunun zihninde ileriki zamanlarda azalma ihtimali olsa da geleceğe yönelik ataerkil toplumun yapı taşlarını hazırlamış olacaktır.

Sosyal öğrenme kuramcılarını öğrenmenin diğer boyutlarına da dikkat çekmişlerdir. Nitekim bazı erkekler evlilik ilişkilerini bir tür güç savaşı olarak görmektedir. Nihayet bu savaşta her zaman taraflardan biri muzaffer ve egemen diğeri ise kaybeden ve yönetilen olmaktadır. Dolayısıyla şiddet tekrar gücü elde etme ve özgüvene ulaşma için bir araç olarak kullanılmaktadır (Campbell, 2004: 781).

Başka bir ifade ile erkekler babalarından bu savaşta ya kazanma ya da kaybederek sulta altında kalmayı öğrenmektedir.

John Stuart Mill'e (2011: 16) göre erkek ve kadın arasındaki ayrımcılık gelişmeyi yavaşlatan en büyük engele dönüşmüştür. Bu durumu değiştirmeye yönelik herhangi bir çaba ciddi bir direnişle karşı karşıya gelmektedir. Çünkü kadınların daha alt konumda olması inancı akıl ve düşünce temelinde değil belki duygu ve hislere dayanan bir tutumdur. Dolayısıyla mantıksal akıl yürütme ile söz konusu tutumu değiştirmeye çalışsak da yine de o düşünceyi savunan kitle için bir şey ifade etmemektedir. Çünkü onlar duygularının dayandığı temelin tartışma ve mantıktan uzak olduğunu zannetmektedirler. Böylesi bir durumda duygular çok kolaylıkla mantıkta olan boşlukları doldurduğu kabul edilmektedir.

Kişinin kız veya erkek doğması toplumda başkalarının ondan beklentilerinden ona karşı davranışlarına ve hatta kendi kendine yönelik davranışına kadar yaşamının tüm alanlarında önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu meselenin kişinin doğduğu toplumla ilgisi bulunmamaktadır. Neredeyse bütün toplumlar kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılığı üzerinde organize edilmiştir. Halkın çoğunluğu erkek ve kadın arasında belirgin biyolojik farkların olduğu kanaatindedir. Bunlara göre erkek ve kadınların toplumsal rollerini belirleyen faktör sosyalizasyon sürecinde kazandıkları kültürel değerlerden ziyade bu biyolojik farktır (Garrett, 1978: 12).

3. KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN TOPLUMSALLAŞMASI (CİNSİYET SOSYALLEŞMESİ)

İnsanlar hayata tutunabilmek, yaşadıkları toplumun değer ve normlarına sahip olmak için doğumdan ölüme kadar bir toplumsallaşma sürecinin içine girerler. Modern teorilere göre bireyin toplumsallaşması doğumdan önce anne karnında başlar. Dolayısıyla yaşadığımız toplumda sahip olduğumuz birçok tutum, davranış ve beklentimizi toplumsallaşma sürecinde öğreniriz. Şiddet olgusu da her ne kadar biyolojik yaklaşımlara göre insanın doğasında olan bir davranış ve ontolojik bir vaka olarak değerlendirilmekte olsa da farklı toplumlar ve bireylerdeki şiddet davranışının derecesi bu davranışın öğrenimle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Shahmohammadi, 2017: 75).

Kadına yönelik şiddet davranışı toplumda varlığını sürdürmekte ve kültürel olarak hep kendini yeniden üretmektedir. Bu yeniden üretme sürecinde toplum bireylerden kadın ve erkek olarak yerine getirilmesi gereken rolleri bekler. Bu roller bireyin çocukluk döneminde yoğun bir şekilde öğrenilmeye başlar. Toplumsallaşmanın gözlemlendiği en önemli ortamlar; aile, akran grupları, işyeri, okul ve medya olarak görülebilir. Birey bu toplumsallaşma ortamlarında genelde tüm davranışlar ve özelde kadına yönelik şiddet içeren davranışları da zaman içerisinde gözlemler ve öğrenir. Daha sonra benzer durumlarla karşılaştığı zaman özdeş davranışları uygulamaya oldukça yatkındır (Eshraghi, 2006: 99).

Cinsiyet ayrımcılığının esasında insanın doğumu ile başladığı kabul edilir. Çoğu zaman yeni doğan bebeklerin yakınları tarafından, sadece cinsiyeti öğrenildikten sonra nasıl farklı yorumlara tabi tutuldukları gözlemlenmektedir. Bazen büyüklerden çocukların özellikleri ile ilgili bir değerlendirme istendiği zaman bebeğin kız veya erkek olmasına bağlı olarak farklı yanıtlar gelmektedir. Bir deneyde

beş genç anne Beth adında altı aylık bir bebek ile etkileşimde bulunmuşlardır. Genç anneler genellikle bebeğe gülümseyerek ona oyuncak göstermiş, çok tatlı olduğunu ve nazik bir sese sahip olduğunu söylemişlerdir. Aynı yaşta Adam adındaki bir diğer bebeğe diğer anne grubunun tepkisi ciddi şekilde farklılaşmıştır. Genellikle bebeğe oynamak için tren veya diğer erkeksi oyuncaklar uzatmışlardır. Aslında Beth ve Adam aynı bebektir fakat her deney grubu için farklı giysiler giydirilmiştir (Giddens, 2004: 197).

Simon de Beauvoir'e göre "*kimse kadın olarak doğmaz kadına dönüşür.*" (Ritzer, 2014: 619). Aslında De Beauvoir cinsiyet rollerinin sosyalleşmesini, erkeğin kadına yönelik sultasın vurgulamak istemektedir. Cinsiyet sosyalleşmesi (gender socialization) eşitsizliği gelecek kuşaklara aktarması nedeniyle kadına yönelik şiddet konusunda en temel ve etkili değişkenlerden biri olarak oldukça önem taşımaktadır. Birçok çalışma kadına yönelik şiddet konusunda cinsiyet sosyalleşmesinin etkisini onaylar niteliktedir. Bu çalışmaların çoğu kadına yönelik şiddeti genişleten kültürel değerler ve eğilimlerin rolü üzerinde durarak sorunu kişinin kültürel ve toplumsal değerlerinin bir sonucu olarak düşünmüşlerdir. Söz konusu eğilimler ve inançlar cinsiyet sosyalleşmesi süreci ile oluşmakta ve süreç boyunca eğilimler ve cinsiyet kimliği aile tarafından içselleştirilmektedir. Böylelikle aile tarafından çocuklara aktarılarak erkeğin iktidar sahibi ve kadının itaatkâr konumda kalması sağlanmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet sosyalleşmesi gelecek kuşaklarda eşitsizliği kalıcılaştırarak birçok ailede eşitsiz iktidar ilişkisinin sürdürülmesine neden olmakta ve böylece kadına yönelik şiddet devam etmektedir (Forward, 1998: 177).

Görüldüğü üzere toplumsal bir varlık olan insanın, sosyalleşme sürecinin başladığı yer olan aileden başlayarak akran grubu toplumsal çevreye kadar şiddete doğrudan maruz kalması ya da tanıklık etmesi durumu, diğer sosyalleşme halkalarındaki etkileşimlere yansıtacağından, şiddet, sadece bireyler ya da gruplar özelinde ele alınmayıp toplumsal bir sorun olarak ortaya konulması gerekmektedir.

4. KADINA YÖNELİK ŞİDDET TÜRLERİ

Kadına yönelik şiddet tüm sosyal, ekonomik, ırksal, yaş ve coğrafi sınıflarda görülür. Ancak bazı gruplarda daha yaygındır. Şiddet, saldırganlık duygusunun bir yansımasıdır. Ev içi şiddet, aile düzeyinde meydana gelen ve fiziksel, psikolojik ve cinsel zarar veya acıya neden olan belirli bir şiddet türüdür.

Ne yazık ki kadınlar yaşam evrelerinin her aşamasında şiddete maruz kalmaktadır. Kadın sadece eşi değil; babası, kardeşi ve hatta erkek çocukları tarafından da şiddete uğramaktadır. Kadınlar, yaşamlarında fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel olmak üzere dört tür şiddet yaşarlar. Fiziksel şiddet, adından da anlaşılacağı gibi, fiziksel istismar yöntemleri, dayak, saç çekme, yakma, alıkoyma, kilitleme, hapsedme, evden uzaklaştırma, dövme, yemek yoksunluğu, tokatlama ve tekme biçiminde tezahür eder. Bu türden fiziksel şiddete (diğer şiddet türleri gibi) eğitim, ırk veya aile durumuna bakılmaksızın tüm kadınlar maruz kalabilmektedir (Niyazi, 2017: 97).

Psikolojik ve sözlü şiddet, kadına yönelik diğer bir aile içi şiddet türüdür. Küfürlü ve saldırgan bir dil dâhil, ardışık mazeretler, bağırma, saygısızlık etmek, yıkıcı davranış ve saldırmak veya öldürmekle tehdit etmek, bir kadını küçük düşürmek, kızgın olmaktan ve arkadaşlarla buluşmaktan men etmekten bahsedilebilir. Bu türden şiddet kadınlarda kendini yıpratma, hiççilik, toplumsal katılımdan kaçınma ve ıstırap gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kadına karşı bir diğer şiddet türü ekonomik şiddettir. Çalışmayan kadın ile gelir paylaşımında bulunmama veya kadının gelirene el koyma durumu, maddi istismar ve en sevdiği eşyalara zarar verilmesi, kadına yönelik ekonomik şiddet vakaları olarak sıralanabilir. Hatta bazı durumlarda kadınlar kendi mal varlıklarına sahip olma hakkına bile sahip değillerdir. Kadının rızası olmadan veya onun onaylamadığı biçimde yapılan zorlama, cinsel zorlama, doğum kontrolünün reddedilmesi ve kadınların cinsel gereksinimlerinin ihmal edilmesi, kadına yönelik cinsel şiddet örnekleridir (Rezai, 2017: 42).

Psikologlara göre, çocukluğunda ailesi tarafından kadınlara uygulanan şiddete tanıklık eden erkeklerin, yetişkinlik döneminde eşlerine karşı şiddet uygulama olasılığı daha yüksektir. Sosyal açıdan olgunlaşmamış, sıkılmış, bağımlı ve dengesiz insanlar ile yetersizlik hissiyatı içinde olanların kadınlara karşı şiddet kullanma olasılığı daha yüksektir. Popüler inanışın aksine modern dünya bile kadına yönelik şiddeti azaltamamış aksine arttırmıştır. Kadın ticareti ve cinsel istismar, genç kız ve erkek çocukların babaları tarafından fuhuş merkezlerine satılması ve pornografi pazarına sevk etme kadınlara yönelik modern şiddet örnekleri olarak gösterilmektedir. Genellikle erkekler, kadınların maddi bağımsızlıklarını engelleyerek onların kişisel mal varlıklarına müdahale ederler. Bu yollarla onları daha bağımlı ve itaatkâr kılmaya çalışırlar. Çoğu zaman boşanma ve tekrar evlenme tehdidi ile de kadınlar üzerinde tahakküm kurmaya çabalarlar (Niyazi, 2017: 101).

Kadına yönelik şiddet sorunuyla baş etmek için, söz konusu şiddet her ne kadar erkekler tarafından uygulansa da sadece erkek davranışları üzerinde bir iyileştirmeye gidilmesi yeterli değildir. Zira o zaman şu soru ortaya çıkmaktadır: Erkek şiddetine karşı sessiz kalan veya durumu kabullenen kadınlar neden bu yolu seçmektedirler? Bazı kadınlar “neden eşini terk etmiyorsun?”, sorusuna eşlerini sevdiği şeklinde bir cevap verebilmektedirler. Bunun nedeni olarak özellikle Türkiye gibi toplulukçu kültüre sahip bir ülkede kadınların evlendikten sonra elde ettikleri toplumsal ve ekonomik statüleri kaybetme korkusu gösterilmektedir. Başka bir ifadeyle şiddete uğrayan kadın, eşini terk ettikten sonra karşılaşacağı ekonomik, toplumsal ve kültürel kayıplara karşı mevcut düzeni sürdürmeyi yeğleyebilmektedir. Tabii ki bu da sorunun çözümsüz kalmasına neden olmaktadır. İşte bu sosyal psikolojide öğrenilmiş çaresizlik olarak ifade edilen olgudur. Öte yandan bu şekilde düşünen ve davranan kadınlar dış gözlemciler veya bizzat kendi kendileri tarafından “uzlaşmacı kadın” veya “sabırlı kadın” sıfatlarıyla adeta övülmektedir. Aslında bu durumu aşmanın yollarından biri kadının özgüvenini yakalaması ve gücünün farkında olmasıdır. Kadınların durumundaki farklılıklar ve eşitsizliklerin değişmesi ancak kadınların kendilerine inanma ve yeteneklerinin farkında olmalarıyla mümkün olabilmektedir (Rezai, 2017: 48).

Geleneksel toplumlarda zihinlerde hükmeden “haysiyet” denilen bir güç bulunmaktadır. Haysiyet, başkalarının bizim değerimiz ve saygınlığımızla ilgili sahip oldukları imajdır. Hayatta herkes böylesi bir imajı diğerlerinin gözünde oluşturmak için çaba harcamaktadır. Geleneksel toplumlarda söz konusu haysiyetin ve itibarın en önemli boyutlarından birini ailede kadın oluşturmaktadır. İşte bu açıdan kadın aileye haysiyet ve onur kazandıran varlıklar olarak çoğu kültürde kutsanmaktadır. Kadından böylesi toplumsal ve kültürel beklentilerin doğurduğu olumsuz sonuçlar kadını sınırlamak ve mağdur etmektir. Aslında geleneksel kültürün toplumsal cinsiyet rollerine biçtiği değerler mükemmelliğe veya gelişmeye yönelik değil, daha çok kontrol amaçlı bir mahiyet içermektedir. Bu sorunu gidermenin en etkili yollarından biri kadınları erkeklerden ve kamusal alandan uzaklaştırmak yerine etkili ve sağlıklı bir toplumsal katılıma vurgu yapılması olmalıdır (Chavoshiyan, 2019: 70).

5. ATAERKİLLİK VE AİLE İÇİ ŞİDDET

Kadına yönelik şiddetin uzun zamandır gündemde ve tartışılan bir konu olduğuna yukarıda da değinilmiştir. Kadına yönelik işlenen şiddetin temel nedenleri içerisinde köklü ve derin bir ataerkil sistem olmakla birlikte değişen sosyal şartlar ve değer yargılarına bağlı olarak da yeni faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. İlk olarak kadına yönelik menfi tutum, kadının yaradılıştan eksik bir varlık olduğu, erkeğin himayesine ihtiyaç duyduğu, himaye edenin de her türlü hakka sahip olduğuna dair ataerkil kanaate dayalı şiddet konusudur. Bugün hâlihazırda ataerkil gelenek kadın ve aile konusunda etkili olmakla birlikte, değişen ve gelişen dünyanın koşulları konuya yeni bakış açılarını gerekli kıldığı gibi yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Doğrucan ve Yıldırım, 2020: 130).

Kadın cinsiyetine uygulanan şiddet, kadın eylemi ve özgürlüğünü kontrol altında tutmayı amaçlayarak, mevcut düzendeki erkek hâkimiyetini güçlendirmekte ve devam etmesini sağlamaktadır. Kadınların aile üyesi erkekler tarafından maruz bırakıldıkları şiddetin yaygınlığı, kadın-erkek karşıtlığı ve toplumsal kabul çerçevesinde meydana gelmesi sebebiyle erkeklikle bağlantılı olarak düşünülmelidir. Meşruiyetini büyük oranda erkek egemen sosyal yapıdan alan şiddet, erkek egemenliğine dayanmakta ve önemli oranda erkeğin sertliği ve hegemonyası üzerine kurulu olan “ataerkil” erkek idealinden beslenmektedir (Connell, 1998: 247).

Şiddet olgusu, sadece erkeklik performansı olarak görülmemekle birlikte şiddet, erkek ve kadın arasındaki karşıtlık ve oluşturulmuş hiyerarşiye dayalı toplumsal cinsiyet düzenini yeniden üreterek normalleştirilmesine katkı sağlamaktadır (Anderson ve Umberson, 2001: 375). Kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşiye dayalı ataerkil hâkimiyet, erkeklere şiddet kullanma yetkisinin verilmesiyle kurulmakta ve devam ettirilmektedir. Erkeğin sahip olduğu ayrıcalığın bir hak olduğuna inanmak, erkekler ve kadınlar tarafından onaylanarak, şiddetin meşrulaşmasına katkı sağlamaktadır (Kaufman, 1999: 1).

Eril şiddet, toplumsal olarak erkekler için kabul edilen ve çoğunlukla teşvik edilen davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek cinsiyetinden beklenen; ailede geçimi sağlama, karısını ve evlatlarını koruma, devleti savunmak adına askerlik yapmak, ölmeyi ve öldürmeyi kabul etmek gibi

toplumsal görev ve roller nedeniyle, erkekler şiddeti içselleştirerek arzulamakta ve şiddet kullanarak toplumsal statü elde etmektedirler (Sancar, 2009: 219). Dolayısıyla bu gibi nedenlerden dolayı erkekler tarafından kadına yönelik işlenen şiddet toplumsal boyutlarıyla birlikte daha net anlaşılmalıdır.

Toplumsal cinsiyet temeline dayalı düzenin erkeğe attığı iktidar, erkeğin kadına yönelik şiddet uygulamasını meşru kılarken, şiddetin kendisi de erkek egemenliğini yeniden tesis etmektedir. Connell (2002: 95), erkekliğin kişilik yapısında bir araç olarak şiddetin üstünlük yaratan özelliğine dikkat çekmektedir. Bu yüzden güç ve iktidara dayalı erkeklik, şiddetin işlenmesinde önemliyken, şiddet de hegemonik erkekliği inşa etmede önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla buradan doğan karşılıklı ilişki, bir yandan şiddetin oluşumunu diğer yandan erkek egemenliğini desteklemektedir.

Değnilmesi gereken en önemli husus erkeklerin kadınlara olan hegemonyası herhangi bir sosyal sınıfa özel değil, belki tüm sınıflarda erkeklerin ortak noktasıdır. Bu egemenlik türü kişilerle birlikte eve girer ve başında bir erkek olan her evin odak noktasında yer alır.

Sosyalist feminist Sylvia Walby, ataerkil sistemi toplumsal eylem ve yapılardan oluşan bir düzen olarak, erkeklerin kadınlara hâkimiyet sağladığı ve onları sömürdüğü yönünde bir tanım ortaya koymaktadır (Walby, 1990: 214).

Erkeklerin sadece gücü kullanmayı ve kadınların itaat etmeyi öğrendiği ailelerde sorun, bu ilişkinin meşruiyetinin kadınlar tarafından sorgulanmasıyla görünür hale gelmektedir. Şiddetin sonucunda aile üyelerinin arasındaki dayanışmadan kaynaklanan duygusal ve ahlaki temel sarsıldığında, başka sosyal zararlar da kaçınılmaz olmaktadır (Marabi, 2015). Çünkü kadının aile içindeki ahlaki ve duygusal değerlerin oluşumundaki yapıcı rolü inkâr edilmemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak; ailesindeki kadına şiddet uygulayan erkeklerin, erkeklik kurgularının çocukluk ve yetişkinlik dönemi boyunca güç, iktidar ve şiddet ekseninde kurgulandığı, ayrıca kadına yönelik şiddetin oluşumunda toplumsal faktörlerin biyolojik ve psikolojik faktörlerden çok daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki bu, biyolojik ve psikolojik etmenleri yok saymak anlamına gelmemektedir.

Genel bir değerlendirme olarak kadına yönelik şiddet ele alındığında erkek ve kız çocukların aile içinde, akran grupları ve toplumsal çevrede tanık oldukları ve maruz kaldıkları şiddet ve toplumsallaşma sürecinde maruz kalınan cinsiyet rolleri şiddetin içselleştirilmesi açısından önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte ataerkil zihniyet ekseninde yapılan evliliğin geçirdiği dönüşümle birlikte, erkek iktidarı ve egemenliğinin aşınmasının erkeklik krizine yol açtığı, söz konusu iktidarın yeniden tesis edilmeye çalışılmasının ise şiddeti artırdığı anlaşılmıştır. Kadının cinselliğinin kontrol altına alınması ise, eril iktidarın önemli bir çatışma alanı olarak belirmiştir.

Elde edilen teorik çalışmanın pratik zeminde Türkiye için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Kadına yönelik şiddet Türkiye'nin en önemli toplumsal sorunlarından biridir. Son yıllarda Türkiye'de de kadına yönelik şiddet olgusu akademik ve akademik olmayan araştırma merkezlerinin odağına

yerleşmiştir. Konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Fakat sonuç itibariyle kadına yönelik çeşitli şiddet türlerinde ciddi bir azalma söz konusu değildir. Hala tüm haber bültenlerinde neredeyse her gün kadın cinayetlerine tanık olmaktadır. Bu çalışmayla birlikte genelde kadın ve erkek arasında var olan eşitsizlik ve farklılıklar ve özelde kadına yönelik şiddet olgusunun en temel nedenlerinden biri olarak sosyal öğrenme kuramında aktarıldığı gibi, toplumsal çevre sorunun küçümsenmeyecek kadar önemli bir aktördür. Erkekler tarafından kadınlara yönelik uygulanan şiddet türleri her ne kadar biyolojik ve psikolojik temelli yaklaşımlarda bireyin kendisinde ve kişilik özelliklerinde aransa da fakat farklı toplumlarda ve farklı bireylerde gözlemlenen davranış farklılıkları bunun bir öğrenme sonucu ortaya çıktığını ve dolayısıyla öğrenme ve farkındalığın olduğu toplumlarda ve bireylerde düşük olduğunu toplumsal faktörlerin ve kültürel değerlerin kadına yönelik şiddet konusunda üzerinde durulması gereken en önemli faktörlerden olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadına yönelik şiddet sosyolojik açıdan eşitlik, gelişme ve barış hedeflerine ulaşmak için büyük bir engeldir. Şiddet kadınları temel insan haklarından yoksun bırakarak kadın erkek arasındaki eşitsizliği daha da derinleştirmektedir (Reisi: 2003: 121). Kadınlara yönelik işlenen her türlü cinsiyet ayrımcılığı toplumda konsensüsün sağlanmasına izin vermemektedir. Dolayısıyla arzu edilen huzur ve refah toplumu için cinsiyet eşitsizliğinin çözülmesi karşımıza esaslı bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akers, R. L. (2000). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation and Application* (3rd ed). Los Angeles, CA: Roxbury.
- Aliverdina ve Ark. (2011). *Barrasi Jameh Shenakhi Zanani Ke Az Tarafeh Shoharane Khod Morede Khoshoonat Gharar Migirand*, faslname-i Masaele Ejtemai İran, 2(2), Kış, ss. 95-127.
- Anderson, K. L. ve Umberson, D. (2001). *Gendering violence: Masculinity and power in men's accounts of domestic violence*. *Gender and Society*, 15(3), 358- 380.
- Campbell J., C. Garcia-More and P. Sharps (2004). "Abuse During Pregnancy in Industrialized and Developing Countries", *Violence Against Women*, 10(7), 770-789.
- Casique L., A. R. F. Furegato (2006). "Violence against Women: Theoretical Reflections", *Rev Lati-am Enfermagem vembrodezembro*; 14(6), 95-110.
- Chavoshiyan, S. M. H. (2019). *Barrasi Avamele Ejtemai Moesser Bar Khoshoonat Aleyhe Zanan*, Muari-i Ulum-i İslami ve Ulum-i İnsani, 1(1), 63-84.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı
- Connell, R. W. (2002). *Hegemonic masculinity and violence: Response to Jefferson and Hall*. *Theoretical Criminology*, 6(1), 89-99.
- Counts, D. A., J. K. Brown, & J. C. Campbell (eds.) (1992). *Sanctions and Sanctuary: Cultura Perspectives on the Beating of Wives*, Boulder, CO: West View.
- Doğrucan, A. ve Yıldırım, Z. (2020). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Üzerine Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 122-138.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet- Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi.
- Dünya Sağlık Örgütü (2001). *Kadına Yönelik Şiddet*, (Çev. Sh. Rafifer ve S. Parsinia). Tahran: Tandis
- Englehart, R. (2014). *Gelişmiş Sanayi Ülkelerinde Kültürel Dönüşüm*, (Çev. M. Vatar). Tahran: Kavir
- Eshraghi, M. (2006). *Negahi Jameh Shenakhti Be Khoshoonat Aleyhe Zanan*, Oloume Ejtemai Daneshgahe Azade Eslamiye Shooshtar, Sayı: 2, 95-114.

- Forward, S. (1998). *Kadın Düşmanı Erkekler*, (Çev. Sh. Namatollahi). Tahran: Khojaste.
- Garrett, S. (1978). *Cinsiyet Sosyolojisi*, (Çev. K. Baghai). Tahran: Digar.
- Giddens, A. (2004). *Sosyoloji*, (Çev. M. Saboori). Tahran: Neşr-i Ney
- Kaufman, M. (1999). *The seven p's of men's violence*. (www.michaelkaufman.com)
- Marabi, M. (2015). *Barrasiye Avamele Moaser Bar Khoshoonat Aleye Zanan Dar Ostane Kordestan*, Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, Tahran.
- Markward, M. J. (1997). "The Impact of Domestic Violence on Children", *Families in Society*, 78(1), 66–70.
- Mill, J. S. (2011). *Kadınların Boyun Eğmesi*, (Çev. A. Tabatabai). Tahran: Hormos.
- Niyazi, M. (2017). *Fara Tahlile Avamele Moeser Bar Khoshoonat Aleyhe Zanan*, *Pajooeshname Zanan*, 8(4), 83-104.
- Pagelow, M. D. (1994). *Family Violence*, New York: Praeger.
- Reisi, J. (2003). *Javanan va Nahanjarihaye Raftari*, *Allame tabatabai Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 21, Tahran.
- Rezai, M. (2017). *Khoshoonate Jensi dar Khanavadeh; Yek Pajooeshe Keyfi*, *Pajooeshname Zanan*, 8(1), 35-59.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis.
- Shahmohammadi, M. (2017). *Barrasiye Jameh Shenakhti Avamele Ejtemai Moeser bar Khoshoonat Aleyhe Zanan dar İran*, *Fasnameh Oloume Ejtemai*, 3(2), 70-86.
- Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Editör: Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez.
- Walby, S. (1990). "Theorising Patriarchy", Oxford: Basil Blackwell.

Makale Türü: Araştırma

ETLİK PİLİÇ YETİŞTİREN İŞLETMELERDE ÜRETİM FAALİYETLERİNİN TMS 41 TARIMSAL FAALİYETLER STANDARDI KAPSAMINDA RAPORLANMA ESASLARI

¹İncilay ERDURU

Özet

Bu çalışmanın amacı; Tarımsal faaliyetler kapsamında etlik piliç üretmek amacıyla yetiştirilen civcivler için katlanılan maliyetler ile civcivlerin yetiştirilme (üretim) sürecinde geçirdikleri biyolojik dönüşümün ekonomik etkilerinin, TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı'na göre finansal raporlara yansıtılma esaslarını açıklamaktır. Bu kapsamda öncelikle TMS 41 Tarımsal Faaliyet Standardı'nda canlı varlık ve tarımsal ürünlerin finansal raporlara yansıtılmasına ilişkin esaslar açıklanmıştır. Bu esaslar ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (BOBİ FRS)'deki düzenlemeler karşılaştırılmıştır. Daha sonra ise konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla vaka analizi (uygulama örneği) yöntemi kullanılarak etlik piliç işletmelerindeki tarımsal faaliyetlerle ilişkili tüm maliyetler ile civcivlerin yetiştirilme (üretim) sürecinde geçirdikleri biyolojik dönüşümün ekonomik etkileri, TMS 41 kapsamında finansal tablolara yansıtılmıştır. Bu işlemler Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun (KGK) Finansal Raporlama Standartları ile uyumlu Taslak Hesap Planındaki Hesaplar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, tarihi maliyet yaklaşımından elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Faaliyet, TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı, Canlı Varlıklar, Etlik Piliç İşletmeleri

Reporting Principles of the Production Practices in Broiler Chicken Enterprises with in the Scope of TAS 41 Agriculture

Abstract

This study aims to explain the financial reporting reflection principles of the incurred costs in raising broiler chicks and the economic effects of biological transformation during the chicks' rearing (production) process according to the TAS 41 Agriculture Standard. In this context, first of all, financial reporting reflection principles regarding the biological assets and agricultural produce in the TAS 41 Agriculture Standard are explained. These principles have been compared to the regulations in financial reporting standards for large and medium size entities (BOBI FRS). Then, economic effects of biological transformation that the chicks undergo in rearing (production) process together with all costs associated with agricultural practices of broiler enterprises reflected to the financial statements within the scope of TAS 41 using case study analysis (sample application) method in order to provide a better understanding of the subject. These transactions were carried out by using the accounts in the draft chart of accounts in line with the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority's (KGK) financial reporting standards. The achieved results are compared with the results obtained by the historical cost approach.

Keywords: Agriculture, TAS 41 Agriculture, Biological Assets, Broiler Chicken Enterprises.

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, incilay.erduru@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7763-3397

GİRİŞ

İnsanlar hayata gözlerini açtıkları andan, hayatlarının sonuna kadar yaşamlarını sürdürebilmek için temel besin maddelerine ihtiyaç duyarlar. İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duyulan tüm temel besin maddelerinin üretimi amacıyla gerçekleştirilen işlemler, tarımsal faaliyetler olarak ifade edilir. Bir başka ifadeyle temel besin maddelerinin elde edilme sürecinde bir canlı varlıktan başka bir canlı varlık (kuzu ve buzağı vb. gibi) elde edilmesi veya bitkisel ürünlerin yetiştirilmesi ile bitkisel veya hayvansal varlıkların hasat edilmesi sonucunda ürün (süt ve yumurta vb gibi) elde edilmesi için gerçekleştirilen faaliyetlerin bütününe tarımsal faaliyet denilmektedir. Literatürde temel besin maddelerinin üretimi amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler, hayvansal ve bitkisel faaliyetler şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Faaliyet konusu gereği tarım işleriyle uğraşan işletmeler, canlı hayvan varlıklarının doğum (çoğalma), büyüme, olgunlaşma, yaşlanma, hastalık ve ölüm gibi yaşamsal olayları ile sonunda bitkisel ürüne dönüşecek olan, tohum, tomurcuk veya fidan gibi bitkisel canlı varlıkların büyüme, olgunlaşma, çürüme ve hasat gibi biyolojik dönüşümlerine bizzat şahitlik etmekle beraber, bu sürece doğrudan müdahil olarak süreci yönetmektedirler.

Diğer işletmelerde olduğu gibi, tarım işletmeleri de canlı varlıktan başka bir canlı varlık elde etme (üretme) veya tarımsal ürün elde etme faaliyetleri sırasında bu faaliyetler için birtakım maliyetlere katlanırlar. Bu maliyetler, bir ticari varlık olarak hayvansal veya bitkisel canlı varlıklar ile hasatla birlikte bu varlıklardan elde edilen ürün (yumurta, süt, elma, kereste, et vb. gibi) maliyetlerini oluşturur.

Canlı varlıkların büyüme, bozulma, çürüme ve ölme gibi özelliklere sahip olmaları, bir başka ifadeyle niteliksel ve niceliksel olarak değişim kapasitesine sahip olmaları (Özulucan ve Deran, 2008: 9), nedeniyle; bu varlıkların elde edilmesi için katlanılan maliyet ile varlıkların cari değerleri arasında çoğu zaman işletme lehine veya aleyhine fark olabilmektedir. Buradaki farkın yönü (işletme lehinde/aleyhinde) çoğu zaman işletmelerin gösterdikleri performans (canlı varlıkların yetiştirilmesi ve hasadı ile ilgili olarak gösterilen özen, uygulanan yöntem, gerekli doğal ortamın sağlanması vb. gibi) ile doğru orantılı olmaktadır. Tarihi maliyet yaklaşımına dayanan geleneksel muhasebe yaklaşımı, tarım işletmelerinin göstermiş olduğu bu performansı ve canlı varlık ile ürünlerin gerçeğe yakın değerlerini, ilk muhasebeleştirme (ilk kez finansal raporlara yansıtma) anında belirlemede dahi yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, tarihi maliyet yaklaşımına dayanan geleneksel muhasebe yaklaşımının tersine, özellikle ilk muhasebeleştirme tarihini takip eden bilanço dönemlerinde, cari değer yaklaşımını benimsemiş olan Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (UMS / UFRS) taşıyıcı bitkiler (portakal, elma, kiraz ağacı vb.) hariç diğer canlı varlık ve tüm tarımsal ürünlerin “Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi” kapsamında; yani hem ilk muhasebeleştirme hem de her bilanço döneminde canlı varlık ve tarımsal ürünlerin gerçeğe uygun değerleri ile finansal raporlara yansıtılması yaklaşımını benimsemiştir.

Ülkemizde Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) bire bir UMS/UFRS’lerin

çevirisi şeklinde olması nedeniyle, TMS/TFRS'ler de taşıyıcı bitkiler hariç diğer canlı varlık ve tüm tarımsal ürünlerin "Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi" kapsamında finansal raporlara yansıtılması yaklaşımını benimsemiştir.

Bu çalışmada, tarımsal faaliyetlerin finansal raporlara yansıtılmasından Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesini benimsemiş olan Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS 41) Tarımsal Faaliyetler Standardı'na göre canlı varlık ve tarımsal ürünlerin ilk kez finansal tablolara bir varlık olarak kabul edilme (muhasebeleştirilmesi) esasları ile finansal tablolara hangi değer ile yansıtılması gerektiği ile her bilanço döneminde ilgili varlıkların hangi yöntemlere göre değerlendirilerek finansal raporlara yansıtılacağı, bu süreçte katlanılan maliyetlerin ve değer artış veya azalışlarının nasıl muhasebeleştirileceği hususları açıklanmıştır. Standartta belirtilen hususların daha iyi anlaşılması için ayrıca etlik piliç (tavuk) üretimi yapan bir tavukçuluk işletmesine yönelik uygulama örneği geliştirilerek bu örnek kapsamındaki tarımsal faaliyetler, gerçeğe uygun değer muhasebesi yaklaşımı kapsamında KGK tarafından hazırlanmış olan Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Hesap Planı Taslağında yer alan hesaplar aracılığıyla muhasebeleştirilmiştir. Ayrıca söz konusu faaliyetlerin tarihi maliyet yaklaşımı kapsamında muhasebeleştirilmesi durumunda ortaya çıkacak durumlarla karşılaştırma yapılarak farklar ortaya konulmuştur.

1. TARIMSAL FAALİYETLER STANDARDI (TMS 41) HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Standardın Amacı ve Kapsamı

Finansal tabloların temel amacı; finansal bilgi kullanıcılarının isabetli kararlar almalarını sağlayacak faydalı bilgiler üretmektir. Faydalı bilgilerin temel niteliksel özellikleri ise bilginin ihtiyaca uygun olması ve gerçeğe uygun sunumudur. Finansal tablolardaki bilgiye yönelik bu genel bakış paralelinde TMS 41, ticari amaçla gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler sürecinde ve sonucunda ortaya çıkan taşıyıcı bitkiler dışındaki canlı varlık ve tarımsal ürünlerin muhasebeleştirilmesi ile finansal raporlarda gösterilmesi esaslarını açıklamaktadır. Standart, canlı varlıklar ve tarımsal ürünlerin muhasebeleştirilme ve finansal raporlara yansıtılma esaslarını ayrı ayrı ele alarak, canlı varlık ve tarımsal ürünlerin finansal tablolara yansıtılmasında benzer ve farklı yaklaşımlar benimsemiştir.

Taşıyıcı bitkiler dışındaki canlı varlıklar, hasat zamanındaki tarımsal ürünler ve Standardın 34-35. maddelerinde belirtilen devlet teşviklerinin (Gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşulsuz olarak yapılan devlet teşvikleri) muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlara yansıtılması bu standardın kapsamında yapılmaktadır. Tarımsal faaliyetle ilgili arazi ve taşıyıcı bitkiler ile taşıyıcı bitkilerle ilgili devlet teşvikleri, hasat noktasından sonraki tarımsal ürünlerle tarımsal faaliyetlerle ilgili maddi olmayan duran varlıklar bu Standardın kapsamında finansal tablolara yansıtılmaz. Örneğin etlik tavukların yetiştirilmesi ve tavukların kesimi ile tavuk eti elde edilmesi faaliyetleri sürecindeki ekonomik faaliyetler bu standart kapsamında finansal tablolara

yansıtılırken, tavuk etiyle döner veya burger yapılması sürecindeki ekonomik faaliyetler bu standart kapsamında finansal tablolara yansıtılmaz (TMS 41, madde: 1-4).

Standartın kapsamında ifade edilen “tarımsal faaliyet” kavramı ile satışa veya geri dönüştürülmeye konu canlı varlıkların tarımsal ürünlere veya farklı canlı varlıklara dönüştürülmesi ve hasat işlemlerinin bir işletme tarafından yönetilmesini ifade etmektedir. “Tarımsal ürün” ise işletmenin canlı varlıklarının hasadı yapılmış ürünüdür. “Hasat” kavramından anlaşılması gereken ise, ürünün canlı varlıktan ayrılması veya canlı varlığın yaşam sürecinin sonlandırılmasını ifade etmektedir (Hacıhasanoğlu ve Ünlü, 2017: 396).

TMS 41 Standardı kapsamında yer alan yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, bu Standart kapsamında ve kapsamı dışında muhasebeleştirilecek ve raporlanacak canlı varlık ve tarımsal ürünler Tablo 1’de gösterilmiştir (TMS 41, madde 4).

Tablo 1. TMS 41 Kapsamında ve Kapsamı Dışında Olan Tarımsal Faaliyetler

CANLI VARLIKLAR	TARIMSAL ÜRÜN	HASATTAN SONRA İŞLENME SONUCU ORTAYA ÇIKAN ÜRÜNLER
Koyun	Yün	Yün İpliği, halı
Kerestelik ağaç korusundaki ağaçlar	Kütük	Kereste
Mandıra Hayvanı	Süt	Peynir
Sığır	Gıda elde edilmek üzere kesilen sığır	Sosis, pastırma
Pamuk bitkisi	Hasat edilmiş pamuk	İplik, giysi
Şeker kamışı	Hasat edilmiş kamış	Şeker
Tütün bitkileri	Toplanmış yapraklar	İşlenmiş tütün
Çay çalılığı	Toplanmış yapraklar	Çay
Üzüm asmaları	Üzüm asmaları	Şarap
Meyve ağaçları	Toplanmış meyve	İşlenmiş meyve
Palmiye ağaçları	Toplanmış meyve	Palmiye yağı
Kauçuk ağaçları	Hasat edilmiş lateks	Kauçuk ürünler
Çay çalılıkları, üzüm asmaları, palmiye ağaçları ve kauçuk ağaçları gibi bazı bitkiler genellikle taşıyıcı bitki tanımını karşılar ve TMS 16’nın kapsamında bulunur. <i>Ancak taşıyıcı bitkiler üzerinde yetişen çay yaprağı, üzüm, palmiye ağacı meyvesi ve lateks gibi ürünler TMS 41’in kapsamına girer.</i>		

Tablo 1 incelendiğinde, koyun, pamuk bitkisi vb. canlı varlıklar ile bu canlı varlıklardan elde edilen yün ve hasat edilmiş pamuk vb. tarımsal ürünlere ilişkin ekonomik faaliyetler bu standardın kapsamında değerlendirilirken; söz konusu tarımsal ürünler işlendikten sonra elde edilen yün ipliği ve kıyafetler, TMS 2 Stoklar Standardı kapsamında değerlendirilmelidir.

İşletmeler aşağıdaki canlı varlıklara sahip olsa da bu varlıklara, TMS 41 Standardının esaslarını uygulayamamaktadır (Pop and Deaconu, 2008:9, Aktaran Kırılıoğlu ve Gökğöz, 2012: 111):

- Hayvanat bahçesi, botanik bahçe, eğlence parkları için alınan hayvan ve bitkiler,
- Atmosferde oluşan karbondioksiti azaltmak için bir ormana yapılan yatırımlar,
- Korunak için alınan hayvanlar (köpek gibi),
- Dövüşler için alınan hayvan ve kuşlar (köpek, horoz gibi),
- Fuar ve yarışmalar için alınan hayvan ve bitkiler,

- vi. Dekoratif amaçlı alınan hayvan ve bitkiler,
- vii. Sadece çalıştırmak için kullanılan hayvanlar (at, eşek, katır vs.)

1.2. Canlı Varlıklar ve Tarımsal Ürünlerin TMS 41 Kapsamında Finansal Tabloya Bir Varlık Olarak Alınma (Muhasebeleştirilme) Esasları ve Ölçümü (Değerlemesi)

TMS 41, tarımsal faaliyetlere ilişkin ekonomik/finansal faaliyetlerin finansal tablolara yansıtılmasında gerçeğe uygun değer muhasebesini benimsemiştir (TMS 41, madde: 26-28). Gerçeğe uygun değer muhasebesi, işletmeyle ilgili ekonomik/finansal olayların cari değerleri ile (Cari maliyet değeri, cari satış değeri veya cari ekonomik değer) finansal tablolara yansıtılması yaklaşımını benimseyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarihi maliyet yaklaşımına dayanan ve ihtiyatlılığı ön planda tutan geleneksel muhasebenin aksine; Standart kapsamında değerlendirilen canlı varlık ve tarımsal ürünlerin değerindeki artışın/azalışın gelir tablosunun kar veya zarar kısmında, gerçekleşmiş kar veya zarar olarak muhasebeleştirilmesi yaklaşımını benimsemiştir.

1.2.1. Canlı Varlıklar ve Tarımsal Ürünlerin Varlık Olarak Finansal Tablolara İlk Defa Alınma (Muhasebeleştirilmesine) İlişkin Esaslar

Tarımsal Faaliyetler Standardı'na göre canlı varlık veya tarımsal ürünün muhasebeleştirilerek finansal tablolarda gösterilebilmesi için, (i) İşletmenin söz konusu varlığı geçmiş olayların sonucu olarak kontrol ediyor olması, (ii) Varlığa ilişkin gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye aktarılmasının muhtemel olması, (iii) Varlığın gerçeğe uygun değerinin veya maliyetinin güvenilir olarak ölçülebilir olması gerekmektedir (TMS 41, madde: 10).

- i- *İşletmenin söz konusu varlığı geçmiş olayların sonucu olarak kontrol ediyor olması:* Standartta göre işletmenin tarımsal faaliyet kapsamında bir canlı varlığı geçmiş olayların sonucu olarak kontrol ediyor olmasını, fatura veya sözleşme gibi bir belgeyle ispat etmesine gerek yoktur. Örneğin bir sığırın yasal mülkiyeti ve edinimi; doğum veya süten kesilme sırasında işletmenin damgası ile damgalanması/işaretlenmesi, söz konusu canlı varlık üzerinde işletmenin kontrolünün olduğuna dair bir kanıt olarak gösterilebilir (TMS 41, madde: 11).
- ii- *Varlığa ilişkin gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye aktarılmasının muhtemel olması:* Standartta göre; İşletmenin varlıktan gelecekte sağlayacağı faydalar normal olarak, söz konusu varlığın önemli fiziksel özellikleri ölçülmek suretiyle değerlendirilir (TMS 41, madde 11). Örneğin etlik tavuk yetiştiriciliği yapan bir işletme söz konusu varlığın büyüme süreçlerini göz önünde bulundurarak, söz konusu tavuklardan gelecekte fayda (ekonomik kazanç) elde edip edemeyeceğini değerlendirerek tavukları varlık olarak değerlendirir veya değerlendirmez. Tavukların kuş gribine yakalanması durumunda, tavukların gelecekte satılma ihtimali yoksa, söz konusu tavuklar artık varlık olarak değerlendirilemez. İtlaf edilip zarar yazılmalıdır.

- iii- *Varlığın gerçeğe uygun değerinin veya maliyetinin güvenilir olarak ölçülebilir olması*: Maliyetin belirlenememe durumu genelde işletmede doğan canlı varlıklar için söz konusu olabilir. Bu durumda da varlığın gelecekte sağlayacağı fayda onun gerçeğe uygun değerinin belirlenmesinde yardımcı olacaktır (Yavuzarslan ve Özerhan, 2019: 1209).

1.2.2. Canlı Varlıklar ve Tarımsal Ürünlerin Varlık Olarak Finansal Tablolara İlk Defa Alımı Sırasında Esas Alınacak Tutarın Belirlenmesi (Ölçümü)

Standartta belirtilen özellikleri taşıyan canlı varlıklar gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir biçimde ölçülmesi durumunda, ilk muhasebeleştirme tarihinde ve her raporlama döneminde gerçeğe uygun değerinden, satış maliyetleri çıkarılmasıyla ölçülmekte ve bu tutarla finansal tabloya alınmaktadır (TMS 41, madde: 12). Canlı varlıkların hasadı sonucu elde edilen tarımsal ürünler ise Standartta, “*hasat noktasında, gerçeğe uygun değerlerinden satış maliyetleri düşülmek suretiyle ölçülür. Söz konusu ölçüm, “TMS 2 Stoklar” Standardının veya uygun başka Standardın uygulandığı tarihteki maliyet*” olarak ifade edilmektedir (TMS 41, madde: 13). Bir başka ifadeyle hasat anından sonra tarımsal ürünlere ilişkin ölçüm, sunum ve bilanço dışı bırakma gibi tüm muhasebe uygulamaları, TMS 2 Stoklar Standardı kapsamında gerçekleştirilir.

Bir varlığın ya da ürünün değeri belirlenirken esas olan her bir varlık veya ürünün değerinin ayrı ayrı ölçülmesidir. Bununla beraber Standart, her bir canlı varlık veya tarımsal ürününün gerçeğe uygun değerinin belirlenmesi sırasında canlı varlıkların yaşları veya tarımsal ürünlerin kalite özelliklerine bakarak canlı varlık veya tarımsal ürün grubunun değerinin ölçülmesine olanak tanımaktadır. Değerleme yapılacak canlı varlık ve tarımsal ürünler gruplanırken, Standarda göre, piyasada söz konusu canlı varlık ve tarımsal ürünün fiyatlanmasında esas alınan özellikleri dikkate alınmalıdır (TMS 41, madde: 15).

Standarda göre canlı varlık veya tarımsal ürünlerin satışına yönelik gelecek vadeli bir sözleşme (futures ve forward gibi) olması durumunda; canlı varlık veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değerinin ölçülmesinde söz konusu sözleşmede yer alan fiyatın esas alınmasına izin vermez (TMS 41, madde: 16). Çünkü sözleşmede yer alan fiyat işletmenin öngörüsü veya rekabet durumuna göre piyasa fiyatının altında veya üstünde bir fiyatı temsil edebilir. Bu haliyle söz konusu fiyat işletmeye özgü sübjektif bir fiyatı ifade eder. Oysaki gerçeğe uygun değer, piyasa temelli olup cari piyasa koşullarını yansıtan objektif bir değerdir.

Canlı varlıkların gerçeğe uygun değerinin “değerleme yaklaşımı” esasında belirlenmesi durumunda; söz konusu varlıkların finansmanına, vergilendirilmesine veya orman korusunun hasat sonrası yeniden ağaçlandırılması maliyeti gibi canlı varlıkların hasat sonrası yeniden yetiştirilmelerine ilişkin nakit akımları değerlemede dikkate alınmaz (TMS 41, madde: 22).

Daha öncede belirtildiği gibi Standarda göre ilk muhasebeleştirilme anından ve her bilanço döneminde canlı varlıkların değeri, gerçeğe uygun değerlerinden satış maliyetleri düşülmek suretiyle ölçülmektedir.

Bu açıklamalar ışığında, Standardın canlı varlık ve tarımsal ürünlerin ilk muhasebeleştirme ve takip eden bilanço dönemlerinde gerçeğe uygun değerlerinin güvenilir bir şekilde ölçülebileceğini varsaydığı ifade edilebilir. Ancak, Standardın 30.uncu paragrafına bakıldığında kote edilmiş piyasa fiyatı bulunmayan ve gerçeğe uygun değere ilişkin alternatif ölçümlerin güvenilir olmayacağını açık olarak anlaşıldığı canlı varlıkların, ilk muhasebeleştirilme anında maliyetlerinden söz konusu canlı varlıklara ilişkin her türlü birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü karşılıklarının düşülmesi suretiyle bulunacak değerle ölçülmesine izin verdiğini görmekteyiz.

Bu istisna bir defaya mahsus olmak üzere canlı varlıklara ilişkin olup sadece canlı varlıkların ilk kez finansal tabloya alınma anında geçerlidir (Demirkol, 2008:14). Takip eden bilanço dönemlerinde canlı varlıkların gerçeğe uygun değerlerinin güvenilir bir şekilde ölçüldüğü varsayılır (TMS 41, madde: 30). Söz konusu istisna uygulama tarımsal ürün için geçerli olmayıp Standart, tarımsal ürünlerin her zaman ilk muhasebeleştirme (aynı zamanda hasat) anında gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir şekilde belirlenebildiğini varsayar (TMS 41, madde: 31).

1.3. Canlı Varlık ve Tarımsal Ürünün Gerçeğe Uygun Değerinin Belirlenmesine İlişkin Esaslar

Gerçeğe uygun değer cari değeri ifade eden bir kavram olup tarımsal faaliyetlere ilişkin Standartta TFRS 13'e atıf yapılarak "*piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilen veya bir borcun devrinde ödenen fiyat*" şeklinde tanımlanmıştır.

"Varlık veya borca ilişkin karşılıklı bir işlemle, bir varlık edinilirken veya bir borç üstlenilirken, işlem fiyatı varlığın edinilmesinde ödenecek veya borcun üstlenilmesinde alınacak fiyattır (giriş fiyatı). Bunun aksine, varlığın veya borcun gerçeğe uygun değeri, varlığın satışından elde edilecek veya borcun devrinde ödenecek fiyattır (çıkış fiyatı)" (TFRS 13, madde: 57).

Gerçeğe uygun değer tespitinde izlenmesi gereken hiyerarşi TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü Standardı'nda açıklanmıştır. TFRS 13'e göre bir varlığın veya borcun gerçeğe uygun değeri söz konusu varlığın veya borcun, alış fiyatının ve satış fiyatının bulunması durumunda, alış ve satış fiyatı arasındaki bir fiyat gerçeğe uygun değer ölçümünde kullanılır (TFRS 13, madde: 70). Buna göre gerçeğe uygun değeri en iyi yansıtan değer; söz konusu varlık veya borcun piyasada oluşan fiyatıdır. Şayet bir varlık veya borcun piyasada oluşan bir fiyatı söz konusu değilse, bu durumda TFRS 13, farklı değerlendirme yöntemleri kullanılarak gerçeğe uygun değer belirlenmesine izin vermektedir.

İşletmenin, "gerçeğe uygun değeri ölçmek için yeterli verinin bulunduğu ve koşullara uygun olan, ilgili gözlemlenebilir girdilerin kullanımını azami seviyeye çıkaran ve gözlemlenebilir olmayan girdilerin kullanımını asgari seviyeye indiren değerlendirme yöntemlerini kullanması gerekir" (TFRS 13, madde: 61). Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan (i) piyasa yaklaşımı, (ii) maliyet yaklaşımı ve (iii) gelir yaklaşımı olmak üzere üç değerlendirme yaklaşımı bulunmaktadır ve

işletmelerin, gerçeğe uygun değeri ölçmek için bu yaklaşımların bir veya birkaçı ile tutarlı olan değerleme yöntemlerini kullanmaları gerekmektedir (TFRS 13, madde: 62).

TFRS 13, varlık ve borçların gerçeğe uygun değerlerini ölçmek üzere kullanılan değerleme yöntemlerine ilişkin girdileri üç seviyede sınıflandıran bir gerçeğe uygun değer hiyerarşisi oluşturmuştur (TFRS 13, madde: 72).

Seviye 1 girdileri, “işletmenin ölçüm tarihinde erişebileceği, özdeş varlıkların veya borçların aktif piyasalardaki kotasyon fiyatlarıdır” (TFRS 13 madde 79’da belirtilen durum dışında, düzeltme yapmadan bu fiyatlar kullanılabilir (TFRS 13, madde: 76-79).

Seviye 2 girdileri, “varlığa veya borca ilişkin doğrudan veya dolaylı şekilde gözlemlenebilir olan, Seviye 1 içerisindeki kotasyon fiyatları dışındaki girdilerdir”. Varlığa veya borca ilişkin belirlenmiş (sözleşmeye dayalı olarak) bir sürenin bulunması durumunda, Seviye 2 girdisinin varlığa veya borca ilişkin sürenin büyük kısmında gözlemlenebilir olması gerekir. Seviye 2 girdileri aşağıdakileri kapsar (TFRS 13, madde: 81 - 82):

- i- Benzer varlık veya borçların aktif piyasalardaki kotasyon fiyatları.
- ii- Özdeş ya da benzer varlık veya borçların aktif olmayan piyasalardaki kotasyon fiyatları.
- iii- Varlık veya borca ilişkin kotasyon fiyatları dışındaki gözlemlenebilir girdiler
- iv- Piyasa verilerince desteklenmiş girdiler.

Seviye 2 girdilerine yönelik düzeltmeler, varlığa veya borca özgül unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterir. Söz konusu unsurlar aşağıdakileri kapsar (TFRS 13, madde: 83):

- i- Varlığın durumu veya konumu,
- ii- Girdilerin varlık veya borçla karşılaştırılabilir olan kalemlerle ne ölçüde ilgili olduğu,
- iii- Girdilerin gözlemlendiği piyasalardaki faaliyet hacmi veya seviyesi.

Seviye 3 girdileri, “varlığa veya borca ilişkin gözlemlenebilir olmayan girdilerdir”. İlgili gözlemlenebilir girdiler bulunmadığında, gözlemlenebilir olmayan girdiler gerçeğe uygun değeri ölçmek amacıyla kullanılır. Dolayısıyla, gözlemlenebilir olmayan girdilerin kullanımına ölçüm tarihinde varlığa veya borca ilişkin piyasa faaliyetlerinin olmadığı veya az olduğu durumlarda izin verilir.

Bu açıklamalar ışığında canlı varlık ve tarımsal ürünlerin satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerleri belirlenirken;

i- Öncelikle söz konusu unsurlara ilişkin aktif bir piyasada fiyatın oluşup oluşmadığına bakılacaktır. Aktif bir piyasada fiyatın oluşması durumunda, gerçeğe uygun değerin belirlenmesinde bu piyasada oluşmuş fiyat esas alınacaktır.

ii- Söz konusu canlı varlık ve tarımsal ürün için aktif bir piyasada fiyatın oluşmaması durumunda, gerçeğe uygun değerin belirlenmesinde özdeş canlı varlıkların veya tarımsal ürünlerin aktif piyasalardaki kotasyon fiyatları esas alınır.

iii- Söz konusu canlı varlık veya tarımsal ürün için aktif bir piyasada oluşmuş fiyatının bulunmaması durumunda, canlı varlık veya tarımsal ürüne ilişkin doğrudan veya dolaylı şekilde gözlemlenebilir olan, TFRS 13'te belirtilen Seviye 1 içerisindeki kotasyon fiyatları dışındaki girdiler esas alınarak gerçeğe uygun değer belirlenir. Örneğin;

- a- Benzer canlı varlık veya tarımsal ürünün aktif piyasalardaki kotasyon fiyatları.
- b- Özdeş ya da benzer canlı varlık veya tarımsal ürünün aktif olmayan piyasalardaki kotasyon fiyatları.
- c- Canlı varlık veya tarımsal ürüne ilişkin kotasyon fiyatları dışındaki gözlemlenebilir girdiler
- d- Canlı veya tarımsal ürüne ilişkin piyasa verilerince desteklenmiş girdiler.

Bu girdilerden yararlanılarak canlı varlık veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değeri belirlenirken, canlı varlık veya tarımsal ürünün durumu ve konumu, girdilerin canlı varlık veya tarımsal ürünle karşılaştırılabilir olan kalemlerle ne ölçüde ilgili olduğu ve girdilerin gözlemlendiği piyasalardaki faaliyet hacmi veya seviyesinin göz önünde bulundurulması gerekir.

iv- Canlı varlık veya tarımsal ürünün sırasıyla aktif piyasada fiyatının oluşmaması, özdeş canlı varlıkların veya tarımsal ürünlerin aktif piyasalarda fiyatının oluşmaması, canlı varlığa veya tarımsal ürüne ilişkin doğrudan veya dolaylı şekilde gözlemlenebilir olan, bir önceki madde de (madde iii) belirtilen durumların bulunmaması halinde canlı varlık veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değeri gözlemlenebilir olmayan girdiler esas alınarak belirlenir. Bu durumda işletmeler canlı varlığın gerçeğe uygun değerini belirlerken bugünkü değer yöntemi gibi yöntemlerden yararlanabilir.

Burada esas olan özdeş bir canlı varlık veya tarımsal ürünün fiyatı gözlemlenebilir olmadığında, işletmenin gerçeğe uygun değeri, ilgili gözlemlenebilir girdilerin kullanımını azami seviyeye çıkararak, gözlemlenebilir olmayan girdilerin kullanımını asgari seviyeye indiren başka bir değerlendirme yöntemi kullanması gerektiğidir.

1.4. Değer Artış veya Azalışının, Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosuna Yansıtılması

1.4.1. Canlı Varlıklara İlişkin Değer Artış veya Azalışının, Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosuna Yansıtılması

Gelir tablosu, işletmenin bir yıllık performansının yansıtıldığı bir tablodur. Tarihi maliyet yaklaşımına dayanan geleneksel muhasebe yaklaşımında duran varlıklar ve stoklar maliyet değeri ile bilançoya alınırken, işletme faaliyetlerinden kaynaklanan kar veya zarar, bir başka ifadeyle mal satışından kaynaklanan kar veya zarar satış işleminin gerçekleştiği dönemin gelir tablosuna yansıtılır.

Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları ise TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı, maddi duran varlıkların (taşıyıcı bitki dahil) bilançoya maliyet değeri ile alınması yaklaşımını benimsemişken, dönem sonunda söz konusu varlıkların “Maliyet Modeli” veya “Yeniden Değerleme

Modeli” ile değerlenmesine izin vermektedir. Dönem sonunda maddi duran varlıklarını yeniden değerleme modeli ile değerlemeye tabi tutan işletmeler, bu değer artışından kaynaklanan kazancı öz kaynaklar içinde raporlarken, aynı zamanda Kâr Veya Zarar Ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunun diğer kapsamlı gelir kısmında raporlamaktadır.

Canlı varlıklar ise bilançoda ayrı bir kalem olarak ilk muhasebeleştirme ve takip eden bilanço dönemlerinde gerçeğe uygun değer muhasebesi esasında bilançoya alınır. Önce de belirtildiği gibi ilk muhasebe tarihinde canlı varlıklar belli şartlar altında bir sefere mahsus maliyet değeri ile bilançoya yansıtılabilirler.

Canlı varlığı ilk defa kayda alma işlemi (muhasebeleştirme) için gerçeğe uygun değeri belirlenirken, kayda alınan canlı varlığa ilişkin satış maliyetleri, söz konusu varlığın gerçeğe uygun değerinin belirlenmesinde kullanılan fiyattan düşölerek hesaplandığı için ortaya zarar çıkabilir (TMS 41, madde 27). Bunu bir örnekle açıklamakta fayda bulunmaktadır. ABC Etlık Piliç (Broiler) Yetiştiriciliği Tavukçuluk İşletmesi, yetiştirip etlik piliç olarak satmak amacıyla 100.000 adet civcivi tanesi 4 TL’den mal etmiştir. Söz konusu civcivler aynı gün satılmak istense 20.000 TL satış maliyetine katlanılacağı bilinmektedir. Bu durumda, TMS 41’e göre civcivlerin (400.000 – 20.000) 380.000 TL ile bilançoya alınması gerekmektedir. 20.000 TL’nin ise zarar olarak Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu’nun kar veya zarar kısmında zarar olarak raporlanması gerekmektedir.

Bazı durumlarda canlı varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi esnasında ortaya kazanç çıkabilir. Örneğin yine ABC tavukçuluk İşletmesinde yumurtalardan binlerce civcivin çıkması durumunda, bir canlı varlık olarak civcivlerin ilk muhasebeleştirilme anında ortaya bir kazanç çıkabilir. Bu durumda söz konusu kazancın Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu’nun kar veya zarar kısmında kar olarak raporlanması gerekmektedir.

TMS 41’in canlı varlıkların finansal tablolara yansıtılmasında benimsemiş olduğu gerçeğe uygun değer muhasebesi aslında gerçekteşmemiş karın veya zararın gelir tablosunda gösterilmesini gerektirmesi nedeniyle en çok eleştirilen yaklaşımlardan biridir.

1.4.2. Tarımsal Ürönlere İlişkin Değer Artış veya Azalışının, Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosuna Yansıtılması

Tarihi maliyet yaklaşımına dayanan geleneksel muhasebede bir stok unsuru olarak tarımsal ürünler maliyet değeri ile finansal tabloya alınır. Takip eden bilanço dönemlerinde ise maliyet değeri veya net gerçekteşebilir değerinden düşük olanı ile finansal tablolara yansıtılır. TMS 2 Stoklar Standardı diğer stok unsurları için bu yaklaşımı benimsemiştir. Sonuçta stoklar satıldığı zaman, ilgili stokun defter değeri ile satış fiyatı arasındaki farka göre kar veya zarar gelir tablosuna yansıtılır.

TMS 41 Tarımsal Faaliyet Standardı ilk muhasebeleştirme tarihinde stok unsuru olarak tarımsal ürünleri, gerçeğe uygun değerinden satış maliyetleri düşölmiş bir tutar olarak muhasebeleştirme esasını benimsemiştir. Bu uygulama sonucunda ilk muhasebeleştirme sırasında ortaya kar veya zarar çıkabilir (TMS 41, madde: 28 - 29). Örneğin canlı varlık olarak tavukların defter değerinin 500.000 TL olduğunu

varsayalım. Tavukların piliçlik et üretimi için kesildiğini (hasat edildiğini) kabul edelim. Piliçlik etin fiyatının 530.000 TL, söz konusu etlerin satış maliyetlerinin ise 50.000 TL olduğunu varsayalım. Bu durumda piliçlik etlerin (530.000 – 50.000) 480.000 TL ile bilançoya yansıtılması gerekir. 20.000 TL değer azalışı ise Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu'nun kar veya zarar kısmında zarar olarak yansıtılır. Halbuki tarihi maliyet yaklaşımına dayanan geleneksel muhasebeye göre piliçlik etlerin en az 500.000 TL ile bilançoya alınması ve 20.000 TL'lik zararın ise satışla birlikte gelir tablosuna yansıtılması gerekir. Örneğimizde piliçlik etin 600.000 TL'ye satılacağını kabul etseydik bu durumda; piliçlik et (600.000 – 50.000) 550.000 TL tutar ile bilançoya yansıtılacaktı ve 50.000 TL kesim günü Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu'nun kar veya zarar kısmına kar olarak yansıtılacaktı.

2. BOBİ FRS'DE TARIMSAL FAALİYETLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Bilindiği gibi Ülkemizde TMS/TFRS'ler Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) olan halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktöring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri ve emeklilik fonları tarafından uygulanmaktadır. Bağımsız denetime tâbi olup TMS/TFRS'leri uygulamak zorunda olmayan işletmeler ise BOBİ FRS uygulamak zorundadır.

BOBİ FRS Bölüm 7; Tarımsal Faaliyetler, TMS 41'in özeti niteliğinde ve genel olarak TMS 41 ile uyumludur. BOBİ FRS paragraf 7.7 ve 7,9'a göre işletmeler, canlı varlıkları ilk kayda alınmaları sırasında gerçeğe uygun değer veya maliyet yöntemlerinden birini seçebilirler. TMS 41'e göre ilk kayıt sırasında maliyet yönteminin seçimi TMS 41 paragraf 30'da sayılan şartların gerçekleşmesi halinde mümkün olabilmektedir (Deran, 2018: 1230). Canlı varlıkların ilk ve takip eden bilanço dönemlerinde gerçeğe uygun değer ile bilançoya yansıtılması yaklaşımı BOBİ FRS'de işletmelere seçimlik bir hak olarak verilmişken, TMS 41'de sadece ilk muhasebeleştirme döneminde istisnai bir uygulama olarak yer almaktadır.

Dolayısıyla TMS 41 kapsamından buraya kadar yapılan tüm açıklamalar, bir önceki paragrafta belirtilen istisnai uygulama hariç, BOBİ FRS uygulamak zorunda olan tarım işletmeleri için de geçerlidir.

3. CANLI VARLIK VE TARIMSAL ÜRÜNLERİN FİNANSAL DURUM TABLOSU VE KAR VEYA ZARAR VE DİĞER KAPSAMLI GELİR TABLOSU'NDA SUNUM ŞEKLİ

Türkiye Muhasebe Standardı 1 (TMS 1) Finansal Tabloların Sunuluşu'na göre finansal durum tablosunda (bilanço) ayrı bir hesap kalemi olarak gösterilmesi gereken kalemler arasında "TMS 41 Tarımsal Faaliyetler kapsamındaki canlı varlıklar" da sayılmıştır (TMS 1: madde: 54/f). Bu anlamda gerek dönen varlık niteliğindeki ve gerekse duran varlık niteliğinde canlı varlıkların finansal durum tablosunda (bilanço) ayrı bir kalem olarak sunulması gerekmektedir.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından finansal raporlama standartları kapsamında raporlama yapan işletmeler için hazırladığı Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı'nda finansal durum tablosu içinde dönen varlıklar sınıfında "17 Canlı Varlık", duran varlıklar sınıfında ise "27 Canlı Varlıklar" hesap grupları oluşturulmuştur. Dönen varlık kapsamındaki canlı varlıklar en çok on iki ay veya işletmenin normal faaliyet döngüsü içerisinde satılması planlanan veya canlı varlık olma özelliğini kaybetmesi beklenen varlıklar olarak nitelendirilirken, on iki aydan veya işletmenin normal faaliyet döngüsünde daha uzun bir sürede satılması planlanan veya canlı varlık olma niteliğini kaybetmesi beklenen varlıklar duran varlık olarak belirtilmiştir. Söz konusu Taslak Hesap Planı'nda 17 hesap grubu ile 27 hesap grubu için önerilen hesaplar aşağıdaki gibidir (KGK, 2020: 1,2,4):

Tablo 2: Taslak Hesap Planı

17 Canlı Varlıklar	27 Canlı Varlıklar
170 Tarla Bitkileri	270 Tarla Bitkileri
171 Bahçe Bitkileri	271 Ağaçlar
172 Büyük Baş Hayvanlar	272 Büyük Baş Hayvanlar
173 Küçük Baş Hayvanlar	273 Küçük Baş Hayvanlar
174 Kanatlı Hayvanlar	274 Kanatlı Hayvanlar
175 Su Ürünleri ve Diğer Canlı varlıklar	275 Su Ürünleri ve Diğer Canlı varlıklar
176 Canlı Varlık Değer Düşüklüğü Karşılığı (-)	276 Canlı Varlık Değer Düşüklüğü Karşılığı (-)
	277 Birikmiş Amortismanlar (-)
	278 Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları
	279 Verilen Avanslar

7 nolu maliyet hesapları içinde de "704 Canlı Varlık Üretim" hesabı önerilmiştir. Bu hesap canlı varlıklarını maliyet değeri ile bilançoya yansıtmayı benimseyen işletmeleri için önerilmiştir. Canlı varlıklarını maliyet bedeli ile finansal durum tablosuna (bilanço) yansıtan işletmeler üretim (yetiştirme) faaliyetleri süresince katlandıkları maliyetleri bu hesapta biriktirerek, üretim (yetiştirme) faaliyetinin sonunda bu hesapta biriken tutarları ilgili hesaba aktarır.

Taslak Hesap Planı'nda dönen varlık niteliğindeki tavuk, ördek, kaz, hindi, bildircin ve arı gibi kanatlı hayvanların değerindeki değişiklikleri izlemek için önerilen "174 Kanatlı Hayvanlar" hesabının işleyiş esasları aşağıdaki gibidir (KGK, 2020: 24):

"Hesap; kanatlı hayvanlar için dönem içinde oluşan üretim maliyetlerinin aktifleştirilmesinde 7 nci gruptan yapılan aktarımlar karşılığında, kısmen veya tamamen yetiştirilmiş kanatlı hayvanların satın alınmasında, çoğalmasında, ilk kayda alma ve değerlendirme döneminde ortaya çıkan kazançlardan (satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değer (GUD) ile ölçülmesi durumunda) dolayı borçlanır; kanatlı hayvanların herhangi bir nedenle elden çıkarılmasında, kesilerek stoklara aktarılmasında, değerlendirme döneminde (satış maliyeti düşülmüş GUD ile ölçülmesi durumunda) kanatlı hayvanların gerçeğe

uygun değerinde bir azalış tespit edildiğinde veya ölmesi durumunda alacaklanır. Satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülmeleri halinde; raporlama döneminde meydana gelen değer artışları, “643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları” hesabına alacak kaydedilmesi, azalışları ise; “653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-)” hesabına borç kaydedilmesi suretiyle muhasebeleştirilir”.

Taslak Hesap Planı’nda duran varlık niteliğindeki tavuk, ördek, kaz, hindi, vb. gibi kanatlı hayvanların değerindeki değişiklikleri izlemek için önerilen “274 Kanatlı Hayvanlar” hesabının işleyiş esasları aşağıdaki gibidir (KGK, 2020: 23):

“Hesap; su ürünleri ve diğer canlı varlıklar için dönem içinde oluşan üretim maliyetlerinin aktifleştirilmesinde 7 nci gruptan yapılan aktarımlar karşılığında, kısmen veya tamamen yetiştirilmiş su ürünlerinin ve yetiştirilmiş diğer canlı varlıkların satın alınmasında, çoğalmasında, ilk kayda alma ve değerlendirme döneminde ortaya çıkan kazançlardan (satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değer (GUD) ile ölçülmesi durumunda) dolayı borçlanır; su ürünlerinin veya diğer canlı varlıkların herhangi bir nedenle elden çıkarılmasında, stoklara aktarılmasında, değerlendirme döneminde (satış maliyeti düşülmüş GUD ile ölçülmesi durumunda) gerçeğe uygun değerinde meydana gelen azalışlar dolayısıyla alacaklanır. Satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülmeleri halinde; raporlama döneminde meydana gelen değer artışları, “643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları” hesabına alacak kaydedilmesi, azalışları ise; “653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-)” hesabına borç kaydedilmesi suretiyle muhasebeleştirilir.”

Söz konusu Taslak Hesap Planı’nda, canlı varlık veya tarımsal ürünlerin gerçeğe uygun değer muhasebesi kapsamında Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosuna yansıtılması nedeniyle ortaya çıkan değer artışları için “643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları”, değer azalışı için ise “653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları hesabı (-)” önerilmiştir.

643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları hesabı, “satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer yöntemi kullanılarak ölçülen canlı varlıklar açısından bunların ilk kayda alınması sırasında ortaya çıkan kazançlar ile sonradan meydana gelen değer artışlarının ve canlı varlıklardan hasadı yapılan tarımsal ürünlerin ilk kayda alınması sırasında ortaya çıkan kazançların izlenmesinde kullanılır. Ayrıca, maliyet yöntemi kullanılarak ölçülen canlı varlıklar açısından iptal edilen önceki dönem değer düşüklüğü karşılıkları bu hesapta izlenir.” Dönem sonlarında “690 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı” hesabına yapılan aktarımda hesaba borç kaydedilerek, hesap kapatılır. (KGK, 2020: 138).

653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları hesabı (-) ise “satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer yöntemi kullanılarak ölçülen canlı varlıklara ilişkin değer azalışları ile maliyet yöntemi kullanılarak ölçülen canlı varlıklara ilişkin değer düşüklüğü karşılıklarının izlenmesinde kullanılır. Bu hesap, sadece tarımsal faaliyette bulunan işletmeler tarafından kullanılır. Tarımsal faaliyette bulunan işletmeler için tarımsal faaliyetlerden ortaya çıkan değerlendirme artışları ve azalışları bu işletmelerin esas faaliyetleri kapsamında ortaya çıktığından, bu hesapta izlenen değerlendirme azalışları ile

“643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları” hesabında izlenen değerleme artışlarının net tutarı kâr veya zarar tablosunda brüt kâr veya zararın hesaplanmasına dâhil edilecek şekilde satışların maliyeti kaleminden sonra sunulur”. Dönem sonlarında “690 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı” hesabına yapılan aktarımda hesaba alacak kaydedilerek, hesap kapatılır (KGK, 2020: 143).

4. ETLİK PİLİÇ (BROİLER) YETİŞTİREN BİR İŐLETMEDE TARIMSAL FAALİYETLERİN TMS 41 KAPSAMINDA FİNANSAL RAPORLARA YANSITILMASINA İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEĞİ

ABC Tavukçuluk ve Tarım Ürünleri San. Tic. A.Ő. 01.03.2020 tarihinde 15.000 adet tavuk kapasiteli kümesinde etlik piliç (Broiler) yetiştirip satmak amacıyla;

- 1- DRN Tarım Ürünleri San. Tic. A.Ő.’den kilogramı 1,5 TL’den 60.000 kilogram yem almış bedeli İşletmenin banka hesabından havale edilmiştir (KDV İhmal edilmiştir).
- 2- XYZ Tarım Ürünleri San. Tic. A.Ő.’nin kuluçkahanesinden tanesi 5 TL (KDV ihmal edilmiştir) ile 10.000 adet civciv satın alınmış, bedeli İşletmenin banka hesabından havale edilmiştir. Bu tarihte işletme civcivleri satmak isterse tanesini aynı fiyata satabilmekte fakat bu satış sırasında 5.000 TL satış maliyetine katlanmak zorunda kalacaktır.
- 3- Civcivlerin işletmenin kümesine nakliyesi için 10.000 TL (KDV ihmal edilmiştir) sigortası için ise 5.000 TL gidere katlanılmış, ödeme çek keşide edilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir.
- 4- Civcivler etlik piliç oluncaya kadar 45 gün geçmiş ve bu süre zarfında 30.000 TL, elektrik, 5.000 TL su, 20.000 TL işçilik, 35.000 TL veteriner ücreti ve ilaç gideri ve 5.000 TL sigorta giderine katlanılmıştır. Ayrıca bu döneme isabet eden amortisman gideri 5.000 TL’dir.
- 5- Satın alınan yemlerin % 90’ının bu üretim sürecinde tüketildiği tespit edilmiştir.
- 6- Bu süre zarfında civcivlerin hastalık ve ölüm oranının dikkate alınmayacak kadar düşük olduğu varsayılmıştır.
- 7- Tavuklar kesilmek amacıyla kesimhaneye gönderilmiştir.
- 8- 5.000 TL toplam maliyete katlanılarak tavukların tamamının kesim işlemi tamamlanmıştır.
- 9- Kesim işlemi sonunda 24.000 kilogram piliç eti elde edilmiştir. Piliçlik etin aktif piyasadaki kilogram fiyatı 15 TL olup işletme bu tutarın % 5’i kadar tutarı satış maliyeti olarak harcayacağını tespit etmiştir.

TMS 41 kapsamında bu işlemlerini gerçeğe uygun değer muhasebesi ile finansal tablolara yansıtan ABC İşletmesinin bu veriler ışığında aşağıdaki kayıtları yapması gerekmektedir.

Tablo 3: TMS 41 Kapsamında ABC İşletmesinin Faaliyetlerinin Muhasebe Kaydı

1	150 İLK MADDE VE MALZEME HESABI	90.000	
	150.01. Yem		
	102 BANKALAR HESABI		90.000
	<i>Yemin satın alınma kaydı</i>		

2	174 KANATLI HAYVANLAR HESABI 174.01 Etlik Piliç Cıvcıvleri	45.000	50.000
	653 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME AZALIŞLARI HESABI 653.01 Etlik Piliç Cıvcıvleri Değer Azalışı	5.000	
102 BANKALAR HESABI <i>Cıvcıvlerin satın alınma kaydı</i>			
3	654 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GİDER VE ZARARLAR HESABI 653.01 Nakliye Gideri 10.000	15.000	15.000
	653.02 Sigorta Gideri 5.000 103 VERİLEN ÇEK VE ÖDEME EMİRLERİ Nakliye ve Sigorta gideri için ödenen		
4	635 CANLI VARLIK VE TARIMSAL ÜRETİM GİDERLERİ HESABI 635.03 Elektrik Gideri 30.000	100.000	95.000
	635.04 Su Gideri 5.000 635.05 İşçilik Gideri 20.000 635.06 Veteriner Ücreti ve İlaç Gideri 35.000 635.07 Sigorta Gideri 5.000 635.08 Amortisman gideri 5.000 103 VERİLEN ÇEK VE ÖDEME EMİRLERİ 257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR Muhtelif gider		
5	635 CANLI VARLIK VE TARIMSAL ÜRETİM GİDERLERİ HESABI 635.01 Yem Gideri	81.000	81.000
	150 İLK MADDE VE MALZEME GİDELERİ HESABI 150.01 Yem Sarf edilen yem		
6	654 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GİDER VE ZARARLAR HESABI 654.09 Kesim Gideri	5.000	5.000
	İLGİLİ HESAPLAR Kesim gideri		
7	152 MAMULLER 152.01 Etlik Piliç	342.000	45.000
	174 KANATLI HAYVANLAR HESABI 174.01 Etlik Piliç Cıvcıvleri 643 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME ARTIŞLARI HESABI		
			297.000

	643.01 Etlik Piliç Cıvcıvleri Değer Artışı		
	Etlik piliçlerin kesimi		

Madde 1’de canlı varlık ve tarımsal ürün kapsamında bir faaliyet olmadığı için muhasebeleştirme işlemi KGK’nın öneri olarak sunduğu taslak hesap planına göre gerçekleştirilmiştir.

Madde 2’de satın alınan cıvcıvler gerçeğe uygun değer muhasebesi kapsamında muhasebeleştirilmiştir. Bu kapsamda cıvcıvler taslak hesap planında önerildiği gibi 174 Kanatlı Hayvanlar Hesabı’na satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer üzerinden kayıtlanmış, aradaki fark ise etlik piliç değer azalışı olarak 653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları Hesabı’na kaydedilmiştir.

Madde 3’te etlik piliçlerin satın alınması sırasında ortaya çıkan nakliye ve sigorta gideri önerilen taslak hesap planına göre 653 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gider ve Zararlar Hesabı’na kaydedilmiştir. Cıvcıvler tarihi maliyet yaklaşımı kapsamında muhasebeleştirilmesi durumunda maliyet bedeli ile (Cıvcıv alım bedeli + nakliye + sigorta gideri) 65.000 TL olarak 150 İlk Madde ve Malzeme Hesabına kaydedilecekti.

Madde 4’te elektrik, su, işçilik, veteriner ve ilaç, sigorta ve amortisman giderleri Taslak Hesap Planında olmayan, Özkan ve Aksoylu (2012) tarafından önerilen 635 Canlı Varlık Üretim Giderleri hesabı, uyarlanarak 635 Canlı Varlık ve Tarımsal Ürün Üretim Giderleri Hesabı şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu giderler üretimle ilgili olduğu için hesap planında böyle bir hesabın olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Üretimle ilgili tüm maliyetler dönem üretim gideri şeklinde bu hesapta toplanıp, dönem sonunda bu hesabın 690 Sürdürülen Faaliyetler Dönem Karı veya Zararı Hesabına aktarılması gerekmektedir.

Söz konusu giderler tarihi maliyet yaklaşımı kapsamında muhasebeleştirilmesi durumunda hepsinin üretim maliyetleri hesapları ile ilişkilendirilerek cıvcıv maliyetlerine verilmesi gerekirdi. Oysaki değer temelli gerçeğe uygun değer muhasebesinde üretim sırasında katlanılan maliyetler, üretilen varlığın maliyetine verilmeyerek döneme gideri olarak muhasebeleştirilmelidir.

Madde 5’te yine söz konusu cıvcıvlerin yetiştirilmesi sırasında katlanılan en önemli maliyet unsuru olan yem maliyeti de gerçeğe uygun değer muhasebesi gereği dönem gideri olarak muhasebeleştirilmiştir. Söz konusu giderler tarihi maliyet yaklaşımı kapsamında muhasebeleştirilmesi durumunda Direkt İlk Madde ve Malzeme Gideri olarak muhasebeleştirilerek cıvcıvlerin maliyetine dâhil edilecekti.

Madde 6’da Gerçeğe uygun değer muhasebesi kapsamında kesim giderleri dönem gideri olarak muhasebeleştirilmiştir. Söz konusu gider tarihi maliyet yaklaşımı kapsamında muhasebeleştirilmesi durumunda piliçlik et maliyetlerine dâhil edilecek şekilde muhasebeleştirilmesi gerekecekti.

Madde 7’de kesilmiş tavuklara ilişkin piliçlik et, (hasat noktasında) gerçeğe uygun değer muhasebesi kapsamında satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerleri olan $(24.000 \text{ kg} * 15) - (24.000 \text{ kg} * 15) * 0,05 = 342.000 \text{ TL}$ tutarı ile 152 Mamuller hesabına kayıtlanmıştır. TMS 2 Stoklar

Standardına göre bu piliçlik tavuk etlerinin maliyeti olarak kabul edilir. Hesaplar arasındaki bu aktarım sırasında ortaya çıkan fark; etlik piliç civcivleri değer artışı olarak taslak standart kapsamında 643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabı'nda muhasebeleştirilmiştir.

Bu aşamadan sonra etlerin parçalanıp, but, göğüs, fileto, baget, kanat gibi ürünlere ayrılması ya da tavuk burger yapılmasına ilişkin faaliyetlerin finansal raporlara yansıtılması işlemi TMS 41 Standardı kapsamında bulunmamaktadır. Hasat (kesim) anından sonrasında canlı varlıklar tarımsal ürünlere dönüşmektedir. Tarımsal Ürünler ise TMS 2 Stoklar Standardı veya uygun olan bir başka standart esas alınarak finansal tablolara yansıtılmaktadır (Aslan, 2019: 176).

SONUÇ

Tarım sektörü insan hayatının devamlılığı açısından stratejik bir öneme sahiptir. Etlik Piliç (Broiler) yetiştiriciliği tarım sektörü içinde önemli bir yere sahiptir. Etlik Piliç (Broiler) yetiştiriciliği (üretimi) yapan işletmelerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ekonomik değerlerin finansal raporlara doğru bir şekilde yansıtılması, hem işletmenin kendi performansını sağlıklı bir şekilde değerlendirmesi hem de işletme dışı finansal bilgi kullanıcılarının isabetli kararlar alması açısından son derece önemlidir.

Tarihi maliyet yaklaşımına dayalı geleneksel muhasebe uygulamalarının tarımsal faaliyetler sonucunda ortaya çıkan ekonomik değişiklikleri finansal raporlara yansıtmakta yetersiz kalması nedeniyle, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board - IASB) tarımsal faaliyetlerin doğasında var olan doğma, büyüme, çürüme, yaşlanma, ölüm ve hasat gibi özellikleri finansal raporlara göreceli olarak daha gerçekçi bir şekilde yansıtacağı beklentisi ile değer temelli muhasebe yaklaşımı olan gerçeğe uygun değer muhasebesine dayanan Uluslararası Muhasebe Standardı 41 (International Accounting Standards – IAS 41) 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren uygulanmak üzere yayınlanmıştır. Söz konusu Standart, birebir çevirisi yapılarak 01 Ocak 2006 tarihinde itibaren uygulanmak üzere Türkiye Muhasebe Standardı 41 (TMS 41): Tarımsal Faaliyetler Standardı adıyla yayınlanmıştır (Doğan ve Arslan: 2018: 1049).

Hem Dünyada hem de Ülkemizde yayınlandığı günden itibaren gerek uygulayıcılar ve gerekse akademisyenler tarafından söz konusu Standartta yönelik birçok eleştiri yapılmış ve bu eleştiriler kapsamında canlı varlık olarak taşıyıcı bitkiler bu Standart kapsamından çıkarılarak, Türkiye Muhasebe Standardı 16 (TMS 16) Standardı kapsamına dâhil edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan etlik piliç yetiştiriciliğine ilişkin faaliyetler hala TMS 41 kapsamında finansal raporlara yansıtılmaktadır. Bu Standartta etlik piliç faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin esaslar BOBİ FRS'de ilgili faaliyetler için belirtilen esaslarla da önemli ölçüde uyumludur.

Çalışmamızda TMS 41 genel hatlarıyla, etlik piliç üretimi faaliyetleri kapsamında detaylı bir şekilde açıklanmış, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla kavramsal olarak anlatılan hususlara ilişkin uygulama örneği geliştirilmiştir. Uygulama örneğinde yer alan faaliyetler KGK tarafından Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Taslak Hesap Planındaki hesaplar kullanılarak TMS 41'in etlik piliç faaliyetlerinin finansal raporlara yansıtılmasında benimsediği gerçeğe uygun değer muhasebesine göre

kayıtlanmış, çözümün maliyet yaklaşımı kapsamında yapılması durumunda ortaya çıkacak durum belirtilerek karşılaştırma yapılmıştır. Uygulama örneğinde görüldüğü gibi;

- i- Etlık piliç üretimi için satın alınan civcivler, maliyet bedeli ile değil satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kayıtlara alınmıştır. Bu kayıt sırasında ortaya çıkan değer azalışı Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunun kar veya zarar kısmında zarar olarak raporlanmak üzere kayda alınmıştır.
- ii- Satın alma sırasındaki nakliye ve sigorta giderleri gerçeğe uygun değer muhasebesi gereği dönem gideri olarak kayıtlara alınmıştır.
- iii- Canlı varlıkların (civciv) ilk kayıt (finansal tabloya kabul) anında ortaya çıkan değer azalışı dönem zararı olarak kayıtlara alınmıştır
- iv- Satın alma ve yetiştirme (üretim) faaliyeti süresince katlanılan maliyetler, üretim maliyeti ile ilişkilendirilmemiş, dönem gideri yazılmıştır.
- v- Etlık piliçler kesildikleri (hasat edildikleri) anda, tarımsal ürün olarak (et) satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değerle kayıtlara alınmıştır. Bu kayıt sırasında ortaya çıkan değer artışı, Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu'nun kar veya zarar kısmında kar olarak raporlanmak üzere kayda alınmıştır.
- vi- Kesim sırasında ortaya çıkan kesim giderleri dönem gideri olarak kayda alınmıştır.
- vii- Çalışmamızda etlik piliç yetiştirme (üretim) faaliyetinin raporlama dönemi içinde başlayıp bittiği varsayılmıştır. Aksi durumda her raporlama döneminde, kesimden önce, civcivlerin satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesi gereklidir.

Uygulama örneğinin çözümünde KGK tarafından Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Taslak Hesap Planının tarımsal faaliyetlerin finansal tablolara yansıtılmasında yetersiz kalan mevcut Tekdüzen Hesap Planından (THP) kaynaklanan eksikliği önemli ölçüde çözeceği sonucuna varılmıştır. Zira, THP'de canlı varlıkların ayrı bir kalem olarak sunulduğu ne bir dönen varlık ne de duran varlık hesap grubu bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, S. (2019, 23-25 Ekim). Etlık piliç üretim işletmesinde maliyetlerin tarımsal faaliyetler standardı (TMS-41) çerçevesinde hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi (Tam Metin Bildiri). 6. Uluslararası Muhasebe Ve Finans Araştırmaları Kongresi, (ss.170-183).
- Demirkol, Ö. F. (2008). Canlı varlıkların gerçeğe uygun değerini belirleme hiyerarşisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*,1(2), (ss.113-124).
- Deran, A. (2018, 5-6 Ekim). tarımsal faaliyetler ve muhasebeleştirilmesi: karşılaşılan sorunlar – çözüm önerileri. XX. Muhasebe Kongresi, (ss.1215–1232).
- Doğın, Z. ve Arslan, S. (2018). Tarımsal faaliyetler standardı: TMS-41 çerçevesinde su ürünlerinin muhasebeleştirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), (ss.1047-1065).
- Hacıhasanoğlu, T. ve Ünlü, A. (2017). Canlı varlıkların TMS 41 ve tekdüzen muhasebe sistemine göre muhasebeleştirilmesi: süt üretim işletmesi uygulaması. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), (ss.394-410).
- Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı

- Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Standardı
- Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı
- Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı
- Kırlıoğlu, H.ve Gökğöz, A. (2012). TMS 41 çerçevesinde tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi: su ürünleri sektörü uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), (ss.107-127).
- Özkan, A.ve Aksoylu, S. (2012). TFRS'ye göre tarım sektöründe gerçek değer muhasebesi: hayvancılık örneği bir yanlış uyarısı I. *E- Yaklaşım Dergisi*, (ss.132-136).
- Özulucan, A.ve Deran, A. (2008). 41 Nolu türkiye muhasebe standardı (TMS 41), vergi usul kanunu ve tekdüzen hesap planı açısından küçük ve büyükbaş canlı varlıkların muhasebeleştirilmesi ve değerlendirme işleminde karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25: (ss.1-22).
- Yavuzarslan, T. ve Özerhan, Y. (2019). TMS 41 tarımsal faaliyetler standardı kapsamında canlı varlıkların ölçümü ve finansal tablolarda raporlanması – Borsa İstanbul Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(3), (ss.1207-1220).